

American Edition.

1892.

Nr. 3.

Metas pirmas.

Apszvieta

Literaturos ir mokslo mēnesinis laikrasztis.

Iszleidžiamas

„Lietuvių Mokslo Draugystės Amerikoje“.

Entered at Plymouth Pa. Post Office as Second-class matter.

Tilžeje (Prusise) ir Plymouth Pa. (Amerikoje).

Spausdinta pas Otto v. Mauderodę.

1892.

Italpa.

	Lakszt
1. E pur si muove!	161
2. Vaidylius, paraszė Guy de Maupassant	176
3. Darbo kankintiniai, raszo J. Langė	177
4. Užmūsų, idant iszgydyti! paraszė Gr. de Villiers de l'Isle-Adam	181
5. Pajiega ir Medega, pagal prof. D-ra L. Büchnerį	185
6. Isz gyvenimo baisuno	195
7. Rotterdamiszkis Erazmas J. A.	199
8. Ephemeridai, paraszė Alfousas Carr	220
9. Kritika bei biblijographija	227
10. Reikalūse „Lietuvių Mokslo Draugystės“	237

Už rėdystę atsako Vokietijoje Martynas Jankus, Bitėnai
per Lumpėnus (Ostpreussen).

Rankraszcziai ir piningai dėl „Apszvietos“ turi būti siunczia
ant rankų „Liet. Mok. Draugystės“ perdėtinio, po tokiu antrasz
Dr. John Szlupas, P. O. Box 529, Plymouth, Luzerne Co., Penn.
(America).

E pur si muove!

Sluogo m. medunt

Genys margas, szvietas dar margsenis, sako lietuvių priežodis. Prisižiurint-gi į lietuvių gyvenimą ir darbus Lietuvoje ir Amerikoje, galima butu tarti, jog darbai mūsų gentainių Lietuvoje margi, bet Amerikoje daug margseni yra. Ir ne dyvas! Lietuvoje mūsų vietaucziai papratę yra žiamdirbysta užsiiminėti, jie prisirischę prie žiamės gabalo kiuto ant vietos, ir jei bent bylų už žiamę dėlei, jie pasinesza važiūti į Kauną, į Suvalkus, į Vilnių ir kitus didesnius miestus. Tokią romą dvasės lietuvių pakuždina isz snandulio įpatingai du dalyku. Vianas dalykas, veikiantis ant lietuvių, yra maskolių vyresnybė ir jos užmaczios; tai rekrutų ėmimas, tai „pristavo“ atkeliavimai į valsečių, tai „uriadnikų“ ar „zemskių“ prisikabinimas už menknėkį, arzina mūsų gentainius, kartais taip labai, jog jie pasirizta ar „kailį iszdirbti“ atėjunams, ar vėl nū jų patys pasileidžia bėgti į užrubežį. Kartais ir spustelėjimas kuningų bei užsmogimas vyresnybės per jų kiszenę sziek-tiek pajudina dvasę miegustų mūsų brolių. Antru dalyku, kuris budina lietuvių mieganczius miegu anų garsių septynių brolių, yra kylimas lietuvių vystės, platinimasi kningų, skrajojimas laikraszczių per rankų rankas, nevien tokių kaip nūbažnas „Ukininkas“, virszdebasis „Varpas“, ne nū seniai pelyjanti „Vienybė“, dievotėsne už patį popėžių „Apžvalga“, bet ir mirusiojo jau keli metai atgal „L. Balso“ bei sziaudyksztės „Apszvietos“. Žinoma tie laikraszcziai ne daug dar istengę atkvoszinti žmones, per kelis szimtmeczius gramzdintus į nežinią ir apatiją per mūsų mylimąją „apszviestuniją“, ir po szitai dienai diduma lietuvių gatavyjasi netiek ant atkorimo užmaczių vyresnybės maskolių, kiek ant pasitikimo „sudnos dienos“, kur anot padavimų muzulmonų „pabaigoje gadynių, kada viskas pareis į sumiszimą, Pranaszas ateis pas tikincziūsius pavidale didelės avies. Tada, per įpatingą stebuklą, jo pasekėjai bus paversti į blusas, ir grusis į vilnas szventosios avies, ir taps per tąją nugabenti augsztyn į rojų!“ O sziaip nei žydų vylionės, nei girtavimai,

nei užsivarinėjimai vienų ant kitų „išzgriausito kiauszinio“ dėlei, nei iszmėtymai žmonių isz sodybų per ponus, nei kuningėlių kiauros ir nėkūmet nepripildomos masznos, žodžiu sakant nėks neįstengia lietuvių dvasę pakylėti augštytyn, paakinti ją, idant laukan bristu isz viduramžinio purvyno, kaip va mesdama visokias brostvininkų draugystes, o tverdama draugystes pasigelbėjimo gyvenimiskūse bei polytikiskūse ir moksliskūse reikalūse. Ažūt to lietuviai visur mato stebuklus, ir dar kaip navatnus! Nevien ant atlaidų žmonės keliauja į tolimesnes bažnycias, bet ir ligoniai traukia gydytiesi prie szventų abrozų, k. a. prie Roko Gruzdiūsna, prie Marijos Szidlave, prie Barboros Žagarėn, Alksnėnūsna ir tt. O jau koks tai gydymas yra, tegul paliudyja szitoks istoriszkas nūtikis, apraszytas angliszkame laikrasztyje „*The Popular Science Monthly*“ (April 1889, p. 802—803): „Iszgyjimai atsitikę yra, kada gydytojas ir ligonis turėjo įtikėjimą parodomai melagingą. Kuningaiksztis Radivilas isz Lietuvos, lankydamasi Romoje gadynėje Reformacijos, gavo nū popėžiaus skrynutę su brangiomis relikvijomis. Kad jis parvažiavo namon, tai zokoninkai panaudojo relikvijas dėl gydymo žmogaus, kurį buvo „velnias apsėdęs“, o kuris atlaikęs buvo visokius eksorcismus. Pasekmė buvo uma ir pilninga. Bet kuningaiksztis patėmyjo žinantį jūksmą ant gymio jaunikaiczio, kuris buvo užveizdu relikvijų, ir klausinėdamas sužinojo ant savo pasibjaurėjimo, jog tikrosios relikvijos tapė pamestso kelionėje, o į jų vietą tapė padėti kaulai kaczių ir szunių, pakeleje surinkti. Tokios sziukszlės darė stebuklus“

Amerikoje, įpacziai sznekant apie Suvienytas Valstijas, lietuviai yra iszsimėtę po visus krasztus, tik kur-ne-kur mes atrandame jų didesnį pulką kruvoje begyvenant. Tokios didesnės kolonijos lietuvių randasi dideliūse miestūse, kaip New-York, Philadelphija, Baltimore, Boston, Chicago, Pittsbourgh, Cleveland, o ir tulūse mažesniūse, kaip Shenandoah, Plymouth, Waterbury, Pittston, Scranton, Mt. Carmel ir tt. Pirmieji lietuvių ateiviai į Ameriką savo užsiēmimūse, anot tos sznekos, „jurabant in verba magistri“, o tūmi mokintojų jų buvo — lenkai. Lietuviai glaudėsi prie lenkiszkų parapijų, stojo į lenkų tautiszkas draugystes, kėlė jų szventes ir

iszkilmės, net daugiur pasisavino lenkiszka kalbą, pamesdami lietuviszkąją utarką kaipo „prastą“ ir „negražią“. Tokia gadynė tęsėsi gana ilgai, nėsa nū pirmojo lenkų maisztmeczio (1831) iki 1884 m. Rods sykį ar du buvo bandyta įsteigti „lietuviszką gazetą“, bet „gazietoje“ nei kalbos nei dvasės tikrai lietuviszkos nebuvo matyti; už tai „gazieta“ nėkaip neįstengė užsilaikyti. Nū vasaros 1884 m. Amerikoje prasi-
prie lenkų
Prabud

deda nauja gadynė tarp lietuvių, beje gadynė prabudimo lietuvių, kuri iki šiuolaik perėjusi yra tris phazis arba laipsnius: 1. vainos lietuvių su lenkais, 2. pastangų pakėlimo lietuviystės, ir 3. barnių tarp lietuviszkų prakilnunų. Nors trumpai apsznekėsime bėgi dalykų kožnos phazies skyrimai. Kaip tiktai „Unijoje“ ėmė dvelkti tikrai lietuviszkoji dvasė, tai netik lenkai ėmė užpuldinėti ant jos rėdytojo, bet ir nominaliszkas jos iszdūtojas, M. Tvarauskas; susikivircyzimiai su lenkais ir įpacziai taip vadinamais „naujalenkias“ taip toli parėjo, jog Szliupas, su nemenka medegiszka skriauda, turėjo pasitraukti nū „Unijos“, kuri potam neilgai begyveno, ir įsteigė nepriegulmingą „Lietuviszkąjį Balso“. Žinoma imty-
2
nės su „naujalenkais“ ir lenkais dabar tūmi asztresnės pastojų; naujalenkiai ir lenkai iszmisliojo ant iszdavinėtojo „L. Balso“ nelemcziausius melus, vieni jį vadindami Szliupasovu, kiti perkriksztu, caro sluga, kiti galiaus vagiu, žmogžudžiu ir tt. Ant atkorimo netikusių užsipuldinėjimų rėdytė „L. Balso“ rįžosi galiaus lenkiszka kningelė iszdūti savo kasztu, po vardu „Litwini i Polacy“. Rods skaitytojas neras gilių istoriszku tyrinėjimų toje kningutėje, ir ne tas jos mieris buvo; už tai mieriai lietuviystės darbų ir vargai bei persekiojimais lietuvių tautos tapė aiskiai ir tikrai nupieszti. Nū to sykio antpuldinėjimai lenkų ant lietuvių visatinai pasiliauja, ir nors potam dar sykį buvo beatsikartoją ant kn. Burbos, kurs Plymouth'e lietuvius nū lenkų parapijos atskirdamas buvo pakėlęs sukirszinį tarp lenkų ir pelnės vardą „antrojo Szliupo“, tai isz visoko imant palygintinai keiksmiai laikraszcziūse lenkų ir neteisus užsivarinėjimai daug įlaidesni ir silpnesni bebuvo; priegtam kūmet bjaurojimais „L. Balso“ ir jo rėdytojo buvo ir tarp paczių lietuvių atkartojami nevien per „Vienybę“, rėdomą Boczkausko ir Turskio, per Bocz-

kauskinę „Saulę“, bet ir per neszvankius ilgaskvernius, kokiais žinomi yra kn. Varnagiris, kn. Jūdiszius ir kiti keli, tai dabar staugimai tulų lenkiszkų neiszmanėlių tarp lietuvių visatinai atrado jau pasibjaurėjimą ir, ažūt kenkti lietuvių dalykams, lietuvius dar tiktai jų kuždėjime ir darbūse drutino bei stiprino. Žodžiu sakant vaidai su lenkais pasibaigė ant to, kad lietuviai ėmė tvertiesi draugystes dėl pasigelbėjimo ligoje atskirai nū lenkų, tulas net ant visai szvietiszkos papėdės, kaip Kopernikinė draugystė Baltimorėje, Vytautinė Shenandoryje ir Plymouthe, Gedimino draugystė Waterburyje, Vytautinė draugystė Pittstone, ir tt.; priegtam bažnyczios reikalūse lietuviai pilningai atsiskyrė nū lenkų ir ėmė steigti savas parapijas, kaip New-Yorke, Baltimorėje, Mahanoy Cityje, Plymouthe, Pittstone, Shenandoah, ir kitur. Tai-gi vajonės su lenkais ir naujalenkais Amerikoje prisidėjo nemažai dėl pakurstymo lietuvių į tautiszka lietuviszką krutumą ir atsi-budimą.

Isz tolo žiurint rasi galėtu nudūti, jog lietuvių dalykai, atsiskiriant lietuviams nū lenkų, palinko per daug į tikėjimiszką pusę. Negalima yra užginczyti to, jog lietuviai, taip ilgai mėgdžioję lenkus, ir atsiskyrę nū jų, gana giliai brido į bažnytines klampynes, nesa taip buvo mokinami tėvy-nėje tėvų bei kuningų, o czion lenkų ir dievotų naujalenkių, pagaliaus isz Lietuvos atbėgusių kuningų - praskustgalvių, kuriems žinoma czion ne dangaus karalystė ir jos linksmybės rupi, o tik asabiszkas pelnas ir perteklius. Taip esant ne-vienam daigte, beveik visur, kuningai praszalino įžiurėjimą žmonių į bažnyczų piningiszkaį stovį, kitur kuningai, kaip Pautienius Baltimorėje, Jūdiszius Brooklyne, vyliuonėmis nū žmonių iszvyliojo žiamę ir bažnyczia ant saviszkos naudos su skriauda žmonių, mokanczių piningus. Kitur vėl, kad ir buvo komitėtai, kaip Plymouthe, Pittstone ir tt., tai žmo-nės rokundų nesužinojo, nės komitėto vyrai, kuningėlių gir-domi, mažai patys ką daugiaus įstengia, kaip iszlakti padūta jiems gėralą, o jei kuris ir norėjęs butu ką teisybės iszsitarti, tai kuningai tą apdaužo, iszkeikia isz ambonos, blevyzgoja karcziamose ir sueimūse; kitas vėl kuningas, kaip Masziotas, gatavas netekti kuningystos, jeib tik neturėti darbo su komi-

tētu. Žodžiu sakant, Amerikos lietuviszkiejie kuningai savo pasielgimu parodę yra, jog jie yra Maumono, o ne Iszganytojo tarnais, kurie vargszui gatavi kas valandą po kelis kailius nudyrinti, jei tiktai galima butu. Tą linkėjimą „duszių (vilnų) ganytojų“ numanė jau „Liet. Balsas“; už tai jisai, kiek pajiegdamas, stengėsi tokiems kraugėriszkiems siurbėlių darbams užbėgti už akių; viena, jisai parengė Konstituciją dėl New-Yorko parapijos, kurią vėliaus panaudojo ir Baltimoriszkiai lietuviai, nors budami prėszininkais „L. Balso“, o antra, savo straipsniūse rodė žmonėms, ko verta yra bažnyczia be kontrollės žmonių. Idant nemokytų žmonių tarpe iszdirbti kelią dėl geresnio ir teisingesnio vedimo dalykų ir dėl praplatinimo darbams lauko, tapė Shenandoryje sutvertas „Susivienyimas visų Lietuvių Amerikoje“, kuris rods butu daugokai gerų darbų atlikti galėjęs, jeigu kuningai ir „Vienybė“ nebutu judinę tamsunus priesz „Susivienyimą“, vienus iszjūkdami ir apdergdami, kitus ant vogimo „Susivienyimo“ piningų pagundindami, galiaus įsteigdami „katalikiszką“ susivienyimą, kurs jokių mierių neturėjo kaip tiktai suardymą seniaus Shenandoryje įkurtojo susivienyimo. Ką ans susivienyimas sutardavo ar darydavo, tai katalikiszskasis „susivienyimas“ deszimtsyk tiek žadėdavo ir viską mėgdžiodavo. Teisingai, nelygios buvo pajiegos abiejose pusėse. Isz vienos pusės stovėjo visur kuningų ir lenkų dergiamasis Szliupas su nedideliu skaitliumi iszmanesnių lietuvių, prie kurių glaudėsi dar burelis nežinanczių patys dėlko dirbanczių ir veikianczių gentainių; isz kitos pusės įsivyravę tarp žmonių iszpoksztpilviai, kaip B—a, Cz—as ir R—us Shenandoryje, sziaūdien apkalintas už vagystas Ant. Kavaliauskas New-Yorke, Žalegiriai Baltimorėje, szale taip narsių ir goslių ilgaskvernių, kaip Jūdiszius, Varnagiris et tutti quanti, kurių kaipo turtingų ir iszkalbingų melagių minios žmonių klausė. Už tai netik pūlė sandarbystos krauczių darbavietės New-Yorke, sandarbystos du kromu Shenandoryje, bet galiaus ir pats „Susivienyimas“ truko. Bet jo mislis nepragaiszo. Rods prieszgyniai giedojo bažnycziose „Te deum laudamus“ nelikus tos įrėdnės tarp lietuvių, bet veikiai patys vadovai tamsunų bei iszdūtojai „Vienybės“ paskaitė už iszmingą darbą pasisa-

vinti mirusiojo „Susivienijimo“ įstatus dėl „katalikiszkjo Susivienijimo“. Dabar tegul tas „katalikų Suvienijimas“ ir ne kiek gero padarys, po to kaip „Liet. Mokslo Draugystė“ neberanda priežasties jį paremti, tačiau nors tiek atminties jis po savimi paliks, kad išėjo jo kasztais „Istorija Europos“, paraszytoji Freeman'o.

Kožnas žinovas bėgio lietuviszkų dalykų Amerikoje pri-tars, jog linkmė „Liet. Balso“ nebuvo miela lietuviystės ne-draugams, vargūlių siurbikams ir alinantiems kiszenes ne-žinėlių. Už tai ant jo susipūlė, kaip szirszos, išz visų pusių baisunai ir siaubunai lietuvių Amerikoje, prie kurių dar išz dalies nesidrovėjo prisiglundinti ir tuli „inteligentai“ — „varpi-ninkai“ Europoje. Galiaus neteko lietuviystė to savo kareivio už valnybę ir prablaivinimą, už gerovę ir iszteklių vargūlių; išz priežasties isznykimo „Liet. Balso“, orgijos kuningų ir tulų prekiojų buvo neapsakomos. Jau rodėsi, jog lietuviystė ant kelių metų pasinerti turės į nerangumą, snaudulį ir už-kiutimą; tačiau likta buvo kitaip. Po įveikme tulų ap-linkybių, „Vienybė“ pakreipė savo styrą lietuviystės reikalų linkon, ir savo naujojoje linkmėje nebegalėjo naudotiesi išz senų savo „pajiegų“; dėl to tapė pakviestas ant rėdymo jos vienas išz sądarbininkų „Auszros“ bei „Liet. Balso“, beje Jūzas Andziulaitis. Rėdymas „Vienybės“ po vada Andziu-laiczio negreitai iszeis lietuviams išz atminties. Nežiurint į paines, statomas rėdytojui per iszdūtoją J. Pauksztį ir „cen-zurą“ kn. Burbos, Andziulaitis per daugiau kaip du metu mokėjo „Vienybę“ užlaikyti vagose, tikrai iszmingose ir pagirtinose. Netik lietuviystės dalykų pakraipa nėkur netapė sukrevezota klėrikaliszku tamsinimu, atskyrus tulus rasztus kn. Burbos, kuriūs rėdytojas turėjo po priedarta patalpinti, netik lietuviai gavo patirti svarbesnius dalykus gyvenime kitų tautų, bet ir moksliszkos padargės dėl jų nepasiliko „terra incognita“, o įpatinai „Lietuvių Mokslo Draugystė“ gavo didelį paramczį ir paragintoją „Vienybeje“. Tokiu budu nū 1890 iki gegužiui 1892 m. „Vienybė“ buvo ne-tiktai lietuviystės idėjų nesziotoja, bet, ir visatinai imant, kovotoja už palengvinimą buvio vargdienių ir jieszkotoja įeisybės.

Isz kitos pusės iszdygo nauja įrėdnė tarp lietuvių Amerikoje, kuri daug žadanti yra dėl dvasiszkos ateitės visos lietuvių tautos, beje „Lietuvių Mokslo Draugystė“. Netik kad tos Draugystės kūpos sudeda piningus dėl iszleidimo naudingų rasztų, bet jos esti ir didelė praktikiszka mokslaine dėl lietuviszkų iszeivių. Po aigida „Liet. Mokslo Draugystės“ yra keliامي protestavojimai priesz maskolių terionybes, atliekamos tautiszkos szventės, suėjimai dėl agitacijos bei visatinio apszvietimo ir tt. Tokiu budu ir moksliszkai ir polytikiszkai „L. M. Draugystė“ atlieka nemierūjamą darbą. Už tai nedvyas yra, jog draugystės sąnariais esti geriausieji Amerikos lietuviai, kurie nesidūda per lupas braukyti nei lietuvių kuningams; keikė už tai Draugystę kuningpalaikiai, kaip Polujanskis, Dutkevyczius, Pautienius, Zložožynskis, Masziotas ir kiti keli, kad „Mokslo Draugystė“ nedūda tyliai jiems vilnas parapijonų kirpti. Tacziaus nežiurint į kuningų pliovones ir trankymąsi ambonose, Draugystės sąnarių szaitlius ir daugumas kūpų vienval augo ir auga, ipacziai dėlto, kad Draugystė turėjo geroką atramą „Vienybėje“, kūmi nesyki įstengta buvo uždaryti burnas netikusiai patrakusių ilgaskvernių. Ugis Draugystės, o su tūmi ir susipratimas bei apsiszvietimas lietuvių pagaliaus ėmė gąsdinti kuningiją visatinai. Kas bus su mumis, klausė savęs kuningai, jeigu Draugystė ir toliaus taip platinsis, o su ja drauge ir žmonių atvėsimas dėl vilnkirpių praskustgalvių? Už tai susitarė visi nebagai lietuvių kuningai Amerikoje arba Draugystę suardyti arba į kuningų rankas paimti. Rods tai jau buvo bebandas ankscziaus kiek kn. Burba, kaipo Draugystės sąnarys, kurs buvo su kitais prisidėjęs kūpą Plymouthe įkurti, bet kad jam nepasisekė tikėjimiszką linkmę įvesdinti, į Draugystę tai ir jis, isz draugės su kitais kuningiszkais nėkszais, su kuriais dar neseniai ėdėsi kaip szū su kate, ėmėsi ardyti Draugystę. Pirmu ant to žingsniu buvo atstatymas rėdytojo Andziulalcizio nū „Vienybės“, kas taip nežmoniszkai tapė per kn. Burbą atlikta, jog pats budelis galėtu paraudonūti; antru-gi žingsniu buvo iszkeikimas Andziulalcizio ir tulų kitų sąnarių Draugystės isz ambonos o taip-gi kalbinimas sąnarių szalin isz draugystės bei gąsdinimas, kad jie tapsi isz vietų iszkrimsti, kas tapė daroma jau

nū seimo lapkriatyje 1891 m. Nedyvas už tai, jog Plymoutiszkė kūpa izsmetė izs sąnarystos kn. Burbą kaipo nederrantį ardytoją Draugystės ir papaikusi skriaudėją buvio tulų sąnarių Draugystės. Nū tos valandos prasidėjo visokie izsmislojimai ir navatni užsivarinėjimai to dievtarnio ant perdėtinio Draugystės ir ant buvusio „Vienybės“ rėdytojo. Kn. Burba netik kad Andziulaicziui balso nedavė parapijos susirinkimūse izsSITEISINTI nū jam antmetamų per kuningą nēkų, bet dar per J. Pauksztį suaresztavodino nēva už grasinimą, jog jis „papērosu“ izsgriaudinsis bažnycią bei kleboniją, izs kurios priežasties kn. Burba savo pamokslūse savę „kankintinui bažnyczios szventos“ perstatinėjo žmonėms, nežiurint į tai, jog sude, dėl stokos davadų, patys skundikai kasztus turėjo užsimokėti. Tokiu budu elgdamasi su buvusiu rėdytoju „Vienybės“ kn. Burba bei Paukszczių Jūzas su Silvestru neatgiežė dar savo kerszto. Raszteliai apie tai, kas dedasi tarp lietuvų, patilpę į angliszkus laikraszczius („Record“ Wilkes Barrėje, ir „Tribune“ Plymouthe), o labai sukraipytai perguldyti ir atkartoti „Vienybėje“, davė progą netik per „Vienybę“, bet ir kitais keliais „sudūti“ J. Szliupui, kuris juk, izs viso ko imant, czia buvo didžiausia atrama tolynžengiszkomsioms idėjoms ir „Liet. Mok. Draugystei“. Netik kad tapė apie jį paleistos į žmonių tarpą pikcziausios paskalbos, ambona taip-gi tarnavo ant to, kad jį antikristūti, „Vienybė“-gi kraipė darbus jo bei mislis; noras Plymoutho szirszy lizdo buvo tas, kad Szliupas su Andziulaicziu taptu priversti „dėl stokos dūnos“ izszinēsinti kur į „Afriką“ ar, jei galima, nors į kalėjimą. Kad keiksmai lietuvų bažnyczioje negelbėjo, tai kn. Burba dėl pasiekimo savo izsganytingų mierių klupsczias meldė lenkų kn. Tomkevycziaus, kad ir ans tą „antikristą“, „baisųjį barzdoczių“, „pavojingą lenkėdį“ gyvą į peklą nutrēmęs pavestu Lucifer'iui (szviesos neszėjui) suniurkinti, ir czion nēko nepeszės, o dar nū kelių lenkų neszvankiai apdarkytas, lietuvų „vyriausias kunigas“ Amerikoje bandė drange su kitais siundyti amerikieczius daktarus priesz savo gentainį, idant tie neteisiai kabintusi už mirusius ligonius, gydytus d-ro Szliupo. Tiek tik bėda, kad kiti nēra taip kvaili ir taip kersztingi, kaip musų „didžiavyriai“,

musų „žvakės.“ Nėkam negelbstant likosi paskutinis žing-
snis žengti: asabiszkai Szliupui bei Andziulaicziui tūmi daėsti,
kad jūs nusamdyti paszlemėkai sumusztu ir jų namūse lan-
gus iszdaužytu, o visai „Liet. Mokslo Draugystei“ tūmi už-
kenkti, kad komitėtas taps trukdomas iszpildyme savo pa-
reigų ir kad taptu įrengta kita draugystė, kuri palengva
galėtu dūbę pakasti „Liet. Mok. Draugystei“. Tokiu budu
susineszės su keliais kuningiszkais sėbrais kn. Burba bandė
Plymouthe įrengti „Szviesos“ draugystę, kurį bandymą at-
kartuoja kn. Zlotožynskis Pittstone ir tt. Tacziaus tie velt-
naudžiai užsimiršo vieną daigtą: „Liet. Mok. Draugystės“
sąnariai yra akylesniejie žmonės tarp lietuvių Amerikoje,
kurie daug asabiszkų vigadų paszvenczia dėl visūmenės labo
ir kurie nedaug atboja, ar kunigai jūs į pragarą keiksnos
ar jūs girs; už tai „Liet. Mok. Draugystė“ yra valna nū
įtekmės kuningų*), netikusios lūmos ir ji jūmi tolyn, jūmi
daugiaus prie savęs patrauks žmonių, nū kurių akių plėvė
nežinės liks nuplėsztą. Ateitė „Liet. Mok. Draugystės“ yra
taip pat kiltą ir neužginczyjama, kaip yra klotis tolygių
draugyszių Lenkijoje, Czekijoje, Prancuzijoje ir kitur. Priesz
Jean'ą Masė kaip nesiuto Prancuzijos kunigai, tacziaus pran-
cuzų „Apszvietos Lyga“ iszaugo į milžiną, kuris padarė pil-
ningą perversmą apszvietimo dalykūse visoje prancuzų
žiamėje. Taip lyginai likta yra ir „Liet. Mokslo Drau-
gystei“ karžygiszškai kelianti į viltingą ateitę, nežiurint į
smugius, kertamus per lietuvių neszvankėlius jos sąnariams ir
vadovams. Jeigu sąnariai, isz vietų per kuningus iszkrimsti
(kaip tai darė kn. Pautienius Baltimorėje, kn. Burba Ply-
mouthe, kn. Zlotožynskis Pittstone ir tt.), nepametė drau-
gystės, o tik tapė jos isztikimesniais sąnariais, tai ir vadovai
Draugystės nukentės kantriai jiems suteikiamus smugius dėl
visūmenės labo, gerai žinodami, jog ateitė lietuvių nebūs
taip yystoma per kuningus, kaip kad buvo praeitė. Jau per
500 metų lietuvių kuningija visai, kaip norėdama, kraipė į

*) Nėko kuningėliams negelbti nei jų seimai, jau kelissyk atlikti,
idant galima butu nusukti sprandą vadovams „L. M. Dr-ės“ ir kaip paczią
Dr-ę praryti. Pasirodo, kad jau lietuviai isz didesnės dalies atsivalninę
yra nū pražutingos kuningų įtekmės, jeigu nei „konciliumai“ nėko negelbti!

pragaisztį Lietuvos likimą, įpacziai nedorai ir nelemtai dėl savnoriszkų mierių panaudodama apszvietimą ir mokslaines; dabar parėjo valanda, kada patys lietuviai pastoja kelią tiems vilnkiрпиams ir sako: gana! tegul nū dabar valtelė apszvietos reikalų esti valdoma mokslu, o ne tikėjimu! tikėjimas nubogino lietuvių tautą į tamsybę ir į prapultį, tegul dabar mokslas gelbti atgauti valnybę ir apszviesti neakintus mūsų gentainius!

Ir taip mes matome, jog dvasiszkas gyvenimas lietuvių Amerikoje yra gaivesnis neigu paczioje tėvynėje; czion aiszkiai matome darbsztumą ir kovą: pūlant „Unijai“ eldiją lietuvystės paēmė į savo rankas „Lietuviszskasis Balsas“; netekus „susivienyjimo“ „katalikų susivienyjimas“ paēmė jo mierius; atvirtus „Vienybei“ ant gero kelio iszaugo ir kaip koks medis iszsiszakojo „Lietuvių mokslo Draugystė“, o dabar, „Vienybei“ pradėjus pelyti ir rudyti, „Apszvieta“ ēmė vadžias į rankas ir veda lietuvystės reikalus nauju keliu. Tegul prieszgyniai rėkauja ir dantymis griežia, tegul jie asabiszškai sąnariams ir vadovams Draugystės dūbes kasa ir prapultį rengia, tegul jie džiaugiasi mūsų vargais ir nelaimėmis, kurios isz dalies per jų prisidėjimą užtrauktos pasiliko, mes vis-gi esame persiliudyję, jog mūsų kelias yra tikras, jog mokslas sziaudien yra geriausiu vadovu, ir norr mus prieszgyniai už gerklės nutvėrę ims smaugti, mes jiems ir tada priszauksime, jog jie mokslo nevalios ir jog jie patys sykį mokslui turės pasidūti noromis ar nenoromis! Už tai ir suspaudoje budami mes savo prieszgyniams atkartojame Galilėjų žodžius: E pur si muove!

Vaidylius.

(Paraszė Guy de Maupassant.)

Sznekuczivome apie dalybų bylas, o tarp tų ir apie tik-ką pasibaigusią provą. Tai dėjosi puikioje pavakarėje, sename palociuje prie ulyczios Rue de Grenelle, ir kožnas vienas isz mūsų turėjo savą pasaką, pasaką, kurią jis tvirtino ēsanti teisybė.

Tada senis markyzas de la Tour-Samuel, kuris buvo susilaukęs asztūnesdeszimti metų amžiaus, atsistojo, ir priėjęs prie

kaminėlio atsiloszė į jo zimsus. Jis praszneko balsu, truputį drebančiu:

„Asz taipogi žinau navatną atsitikimą, taip navatną, kad jis net perėmė visą mano gyvastį. Jau sukako penkesdeszims-szeszi metai nū to atsitikimo, tacziaus nėra tokio mėnesio, kada jo neregėčiau per sapną. Ta diena paliko manyje žymę, išpauđą baimės, iškverbė į manę, ar suprantate? Beje, per deszimtį minutų asz buvau tokioje drebulingoje baimėje, kad nū tos adynos sulig sziolei kasžin-koks baugulys užgulė mano du-szią. Nesitikėtinas garsas sudrebina manę; daigtai, kurių vakaro szeszeliūse gerai nepažįstu, taip baugina manę, jogei neretai bėgu nū jų. Buitis yra, kad asz baimyjūsi nakties.

„Prisipažįstu, asz niekados nėkam nepasakojau apie tai. Vienok sziaūdien asz galiu pasakoti, kas man patinka. Kada žmogus turi asztūnesdeszims du metu senumo, jam juk valna bijotiesi paisomų pavojų. O akivaizdoje tikrų jų pavojų, asz nėkados neatsitraukiau atbulas, mano ponios.

„Tas atsitikimas taip sudrumsdė mano dvasią, ir pagamino manyje taip gily, taip paslaptiszką, taip baugų jausmą rupesties, kad asz neturėjau kada nei papasakoti kam. Asz laikiau jį gi-liausiose užkampėse savo szirdies, tame kamputyje, kuriame mės slepiame savo karcziausias ir nedroviąs paslaptis, ir visas tas neapsakomas pasakas silpnybių, kurias mės papildėme, bet ku-rių negalime iszpazīnti.

„Asz pāpasakosiu jums pasaką lygiai taip, kaip ji atsitiko, nemėgindamas aiszkinti josios. Berods, ją galima iszaiszkinti bene tik tūmi, jeigu priimsime, jogei ant adynos asz buvau isz proto iszėjęs. Bet ne, asz nebuvaū beprotis, ir dūsiu jums da-vadus to. Mislykite kaip sav norite. Sztai jums vaiskios buitys:

„Buvo tai liepas mėnesyje, 1827 m. Asz stovėjau gar-nizone mieste Rouen.

„Vieną dieną, bevaiksztinėjant man ant upės kranto susi-tikau su žmogumi, kuris buvo man pažįstamas, nors negalėjau atminti, kas jis buvo. Asz nejaukiai mostelėjau ranka, idant jis apsistotu. Nepažįstamasis žmogus patėmyjo mano ženklą, dristelejo į manę, ir pūlė man į glėbį.

„Buvo tai mano jaunų dienų draugas, kurį kitkart labai labai buvaū mylėjęs. Penki metai, per kurį laiką asz jo ne-macziau, rodėsi pasendino jį ant penkesdeszims metų. Jo plaukai buvo visai balti; ir kada jis ėjo, tai taip sukumpės, jog tarytum neturėjo vieko neszinti savę. Jis suprato mano nusistebejimą, ir papasakojo apie savo gyvenimą. Jį suteriojo baisus skausmai.

„Karsztai pamylėjęs labai jauną merginą, jis vedė ją su neapsakomu džiaugsmu. Vienok po vienam metui saldžiausios

laimės, ji nesitikėtinai pasimirė nū szirdies ligos, nusizudė, be abejonės, isz didelės dėl vyro meilės.

„Jis apleido savo dvarą tą pacią dieną po laidotuvių ir persikraustė į savo palocių į Rouen'ą. Czion jis gyveno, apvienėjęs ir nuliudęs, draskomas gailesczio taip baisiai, joggi jo vienintele mislia buvo nusizudymas paties savės.

„Na, kad dar sykį susitikova — sakė jisai — tai prasysiu tavęs atlikti dėl manės didę tarnystę Reikės nueiti į mano dvarą ir parneszti tulas popieras, kurių man baisiai reikia. Jos yra raszstalio skalcziuje mano kambaryje, *mudviejų* kambaryje. Asz negaliu pavesti tą reikalą neisztikimam žmogui, ar sziaip kokiam vertelgai, nėra asz reikalauju užlaikymo apie tai giliausios paslapties ir tylėjimo. Kas atsieina manės, tai asz pats neicziau į tą namą, už neką ant svieto.

„Dūsiu tamistai raktą nū to kambario, kurį pats užrakinau szeidamas szalyn. Apart to, tamista nusineszi laiszkelį į mano sodininką, kuris įleis tamistą į vidų. Bet ateik ant pusryczių ryto pas manę, pasznekėsiva apie viską placziaus.

„Asz prižadėjau jam atlikti tą reikalą. Buvo tai tik pasivažinėjimas dėl manės, nėra jo dvaras buvo už penkių mylių atstumo nū Rouen'o, ir asz galėjau nujoti ten per adyną laiko.

„Ant asztūnių isz ryto buvau pas jį. Pusrycziauvova du vienu; vienok jis neisztarė nei dviejų deszimeczių žodžių. Jis praszė manės dovanotį jam už jo nesznekumą. Mislis apie aplankas, atliktinas kambaryje, kuriame jo laimė guli numirusi, pergalejusi jį visiszkaį, sakė jis man. Ir isz tikro, jis rodėsi esąs navatnai sujudintas ir perimtas, tarytum paslaptinė kova siautė jo duszioje.

„Pagalios, tacziaus, jis paaiszokino man viską, ką turiu daryti. Buvo tai prastas dalykas. Turėjau paimti porą pundelių gromatų ir rysztę popierų, užrakintų pirmame stalcziuje po deszinei, nū kurio turėjau raktą. Jis pridurė:

„Nereikalauju praszyti tamistos nežiurėti į tās popieras.

„Asz jauicziausi esąs įžeistas tūmi, ir atsiliepiu truputį karsztai. Jis pradėjo mikczioti:

„Dovanok man, asz kencziu daug.

„Ir pradėjo verkti.

„Asz palikau jį aplink pirmą adyną po pietų dėl atlikimo savo pasiuntinytės.

„Buvo puiki giedra, ir asz risnojau per laukus klausydamas vyturiukų czyviviriavimų ir nūlatinio žvangėjimo kardo į mano czebatą.

„Pagalios įjojau į miszką ir prilaikiau arklį. Medžių szakos glamonėjo mano veidus; atvėjų atvėjais pagavau lapą savo dantimis ir kramcziau jį stropiai, viename isz tų gėrėjimųsi

gyvenimu, kurie pripildo tavę, nėks nežino kodėl, trukszinga ir kūne apgavinga laime, tulu pasigėrimu stiprybe.“

„Prijojęs prie dvaro, įkiszau ranką į kieszę dėl sugrabaliojimo laiszkelio į sodininką, ir su nūstėba pamaciau, kad jis buvo užpeczętytas. Tas taip baisiai manę nustabino ir susižino, kad jau norėjau joti atgal, neatlikęs savo reikalo. Bet atsiminiau, kad tokiaime atsikime asz pasirodycziau per daug arziu, ką galima butu už blogą priimti. Priegtam, savo klape, mano draugas galėjo užpeczętyti laiszkelį besužiningai.

„Ukė iszrode taip, lyg kad ji butu apleista buvusi per dvi-deszims metų. Kokių būdu atviri ir sutrunėję vartai laikėsi sunku buvo ispėti. Žolė apžėlė takus. Negalėjai jau daugiau atskirti rybų lankos.

Ant trukszmo, kurį asz padariau spirdamas koja į langavėres, senas žmogus iszėjo isz szoninių durių ir rodėsi pastiro manę pamatęs. Asz nuszokau ant žiamės ir padaviau jam laiszkelį. Jis skaitė jį, skaitė dar sykį, apvertė kitą pusę, pažiu-rėjo į manę žvairiai, isidėjo popierą į kieszę ir tarė:

„Gerai! Ko-gi tamista nori?“

„Asz atsakiau sausiai:

„Tu turi žinoti apie tai, kada apturėjai szitoje gromatoje paliepimus nū savo pono. Asz noriu įeiti į palocių.“

„Jisai tarytum nusiminė. Jis sakė:

„Taip, tamista nori eiti į . . . į jo kambarį?“

„Manę pradėjo imti nekantrumas.

„*Parbleu!* Ar tu manę nori kvosti, žmogeli?“

„Jis emė mikczioti:

„Ne . . . *monsieur* . . . mat . . . jis nebuvo atidaromas nū laiko . . . nū laiko . . . myrio. Jeigu tamista palauksi penkias minutes, asz nueisiu . . . nueisiu ir pažiūrėsiu, ar . . .“

„Asz pertraukiau jo sznektą įapmaudintas:

„Eik, eik! Ar tu įūkavoji su manim? Žinai juk, kad ne-gali įeiti į vidų. Asz turiu raktą.“

„Jis neturėjo ką draugiaus sakyti.

„Gerai, *monsieur*, asz parodysiu tamistai kelią.“

„Parodyk man trepus ir palikk manę vieną sav. Asz at-rasiu kambarį ir be tavęs.“

„Bet . . . *monsieur* . . . bet . . .“

„Sziūmi sykiu asz tikrai supykau.

„Buk pakajingas! ar tu girdi? Kad ne, tai turėsi pasi-rokūti su manim.“

„Asz pastumiau jį smarkiai į szalį ir įėjau į namą.

„Pirmiausiai perėjau per kuknią, potam per du kambarėliu apgyvendintu žmogaus ir jo paczios. Toliaus įėjau į didelę

salę, išz tos užlipau trepais augsztyn ir pažinau reikalingas duris išz apipasakojimo savo draugo.

„Atidariau jas be didelių sunkenybių ir įėjau.

„Kambaryje buvo taip tamsu, kad pirmoje valandoje asz neko neįspogsojau. Sustojau, užgautas tūmi supelyjusi ir begyviu kvapu, paprastu kambariūse neapgyvendintūse ir apleistūse ir, taip sakant, numirusiūse. Bet palengva akys apsiprato su tamsa ir pamaciau gana aiskiai didelį kambarį visą netvarkoje; lova be paklodžių, vienok su szieniku ir pagalviais, tarp kurių vienas buvo giliai su alkūne ar su galva įspaustas, tarytum kas ant jos tik ką buvo gulėjęs.

„Kedės visos buvo miszinyje. Patėmyjau, kad durys (į drapanų kamaraitę, be abejonės) stovėjo pusiau praviros.

„Priėjau pirmiausiai prie lango įleisti truputį szviesos, ir pravėriau jį; bet geležiniai zovieskai langavėrės išz lauko pusės buvo taip surudyję, kad jokių pragumų negalima buvo jų praverti.

„Mėginau net jas iszmushti su savo kardu, tacziaus be pasekmės. Ir kada pradėjau pykti dėlei szitų savo bergždžių pastangų, ir kada mano akys visiszkai priprato prie tamsos, pamecziau viltį gausias geresnę szviesą, ir priėjau prie rasztstalių.

„Atsisėdęs į krėslą su atlosza, patraukiau žiamyn lentynaite ir atrakinau parodytą stalczijų. Buvo jis kupinai pilnas popierių. Man reikėjo tiktai trijų pundelių, kuriūs žinojau kaip pažinti. Pradėjau jų įieszkoti.

„Buvau beįtempias akis dėl perskaitymo antraszų, kūmet užpakalyje savęs rodosi iszgirdau silpną sziuszėjimą. Asz netėmyjau ant to, mislydamas, kad oro srovė turėjo pajudinti kokią užlaidą. Bet už valandėlės kitas vos girdimas sujudėjimas pervarė įpatinę, nesmagų sziurpulį per mano kuną. Man rodėsi esą taip kvailu daigtu parodyti savo nors ir mažiausią baugsztumą, jōgei negalėjau atsigręžti į užpakalį, gėdydamasi pats savęs. Toje valandoje buvau suradęs antrą reikalingąjį pundelį. Vos tik buvau patėmyjęs trecziąjį, kaip skaudus atsidusimas užpakalyje manęs prisūkė manę per du mastu paszokti nū vietas. Paszokdamas nū krėslo asz atsigrėžiau atgalios, sugniaužęs rankeną kardo, kurio jeigu nebucziau jautęs prie savo szono, tikrai bucziau dumęs laukan, kaip bails.

„Augszta moteriszkė baltai apsitaisiusi stovėjo žiurėdama į manę užpakalyje krėslo, kuriame pirm valandėlės buvau sėdėjęs.

„Toks drebulyš perėjo per mano kuną, kad vos neparpūliau augsztieninkas! O, nei vienas, kuris nejautė jo, negali supasti tos baisingos, tacziaus kvailios baimės, kokia apėmė tūmi kartu manę. Duszia tarytum apleidė kuną; nejaucziau plaksnojimo savo szirdies; visas kunas tapė liaunas, kaip kempinė; rodėsi viskas manyje subiro į szmotelius.“

„Asz ne tikiu į vaidylius visiszkai. — Na, bet asz jums pasakysiu, kad toje valandoje asz apalpau isz pasibaisėtinos baimės numirėlio. Ir nū neisstrivotino suspaudimo szirdies, delei virszgamtiszkų baimių, asz kentėjau, o kentėjau per ketetą valandėlių daugiaus, kaip per visą savo gyvenimą.

„Jaigu ji nebutu prasznekusi, asz tikrai bucziau numiręs! Bet ji praszneko; ji praszneko saldžiu ir sielvartingu balsu, kuris net mano dirksnis susziurpino. Nedrįstu sakyti, kad nū to asz atsipeikėjau ir pagrižau į žadą. Ne. Asz buvau taip persigandęs, kad jau nežinojau ką bedarąs; tacziaus tam tikras asabiszskas iszdydumas, kurį turėjau savyje, o taipo-gi mažumas kareiviszkos garbgodystės pagelbėjo man užlaikyti pagarbią iszžiurą, beveik prieszai savo galę. Asz nusiminiau dėl savo gero, ir dėl josios, be abejonės — dėl josios, moteriszskės ar vaidylius, vis tiek kas ji nebuvo. Asz apsvarscziau viską tą vėliaus, kada-gi, tikėkit man, toje valandoje prisivaidinimo asz nedaug ką galėjau mislyti. Asz bijojausi.

„Ji tarė:

„O, *monsieur*, tamista gali padaryti dėl manės didžią geradėjystę!

„Asz mėginau atsakyti, bet negalėjau isztarti nei vieno žodžio. Kymus garsas iszsiveržė isz mano kaklo.

„Ji sznekėjo:

„Ar tamista tai padarysi? Tamista gali iszgelbėti manę, iszgydyti. Asz kencziu, o kaip kencziu!

„Ir atsisėdo lengvai į mano krėslą. Pažiurėjusi į manę, tarė:

„Tamista juk padarysi tai?

„Asz daviau pritarimo ženklą mostelėdamas galva, nėsa balsas buvo apleidęs manę.

„Tada ji atkiszio man želvluksztines szukas ir sumurmėjo:

„Suszukūk mano plaukus: o, suszukūk plaukus! Tas iszgydys manę. Reikia szukūti mano plaukus. Žiurėk į mano galvą. Kaip asz kencziu! Ir mano plaukai, kokį skausmą jie man daro!

„Jos plaukai, kurie buvo palaidi ir ilgi ir labai jūdi (kaip man rodėsi), karojo nū krėslo atlaszos sulig grindų.

„Kodėl asz padariau tai? Kodėl, visas drebėdamas, priėmiau szukas? Ir kodėl asz paėmiau į savo rankas tūs ilgus plaukus, kurie davė mano pirsztams jausmą skaudžiausio szalczio, tarytum asz cziupinėjau gyvates? Asz nėko nežinau!

„Tas jausmas po sziai dienai prikibęs tebyra prie mano pirsztų. Ir kada asz pamislyju apie tai, tai drebu.

„Asz suszukavau ją. Asz cziupinėjau, pats nežinau kaip, tūs ledinius plaukus. Asz susukau jūs. Asz riszau jūs ir at-

riszau. Asz pyniau jūs, kaip kad piname arklio karczius. Ji atsiduso, nulenkę savo galvą, iszrodė laiminga.

„Staigu ji iszstarė man: „acziu“, pagriebė szukas isz mano nagų ir iszbėgo per pusiau praviras duris, kurias asz buvau patėmyjęs.

„Per kelias valandėles, po to, kaip pasilikau vienas, asz jaučiau toki nožmų sumiszią duszioje, koki žmogus jaučia tik slėgucziui slėgus, po to, kaip isz miego ji kas pabudina. Pagalios pargrižau į žadą. Pribėgau prie lango ir iszmusziau langavėres smarkiais kircziais.

„Szviesos srovė įsiveržė. Asz szokau prie durių, per kurias ji iszbėgo. Jos buvo uždarytos ir nepajudinamos.

„Tada užsidegimas pabėgti užklupo manę, iszgąstis toks, koks apima armiją. Asz pagriebiau nejaukiai tris pundelius gromatų isz atviro stalcziaus, iszbėgau isz kambario, perszokau po keturis trepų laiptus ir pasijutau esąs lauke, pats nežinau kaip; ir pamatęs savo arkli per deszimtį žingsnių nū savęs, užszokau ant jo vienu pasiszokėjimu ir leidausi szalyn pilnais szūliais.

„Asz nesustojau tol, kol nepasijutau beesąs pas savo gaspados duris Rouen'e. Metęs pavadžius į tarno rankas, asz nubėgau į savo kambarį, kuriame užsirakinau dėl mislyjimo.

„Per visą adyną mano smagenys su didžiausia nekantrybe dirbo apie klausimą, ar tik asz nebuvo losza haliucinacijos. Asz turėjau be abejonės vieną isz tų nepermanomų nerviszkų sukietimų, vieną isz tų smagenių ligų, kurios sukiuržina stebuklus, nū kurių virszgamtiszkoji esybė ima savo galybę.

„Buvau jau kūne parėjęs į persiliudyjimą, kad tai buvo deliuzija, suklydimas mano jausmų, bet toje valandoje prisiartinau prie lango ir netyczia dirstelėjau į savo krutinę. Mano skraistė buvo apsiavėlusi su ilgais moteriszkais plaukais, kurie apsisukę buvo aplink saguczius!

„Asz nuėmiau jūs vieną po kito ir iszmecziau per langą su drebiliu pirsztūse.

„Tada paszaukiau savo tarną. Jaučiausi esąs per daug sumiszusiu, per daug sujudintu, idant eiti pas savo drangą tą dieną. Asz norėjau taipogi rupestingai apsvarstyti apie tai, ką jam pasakyti apie tą viską.

„Asz nusiuncziau gromatas jam į namus. Jis iszdavė žalnieriui rasztelį priėmimo. Jis uždavė jam daugelį klausimų apie manę, o mano kareivis pasakė jam, kad man esą nesveika; kad tapiau stabo isztiktas — ar panėsziai į tai. Jis rodosi nerimastavo.

„Asz nuėjau pas jį ant rytojaus, anksti isz ryto, pasirijęs papasakoti visą teisybę. Jis iszėjęs buvo vakar vakare ir nesugrižęs.

„Sugrižau tą pacią dieną. Nebuvo matę jo. Laukiau per isztisą nedėlią. Jis neparėjo. Tada pranesziau policijai. Toji jieszkojo jo visur kur, tacziaus nesurasdama nei pėdsako, kur jisėjo ir kur pasidėjo.

„Iki mažiausių panaguczių apleistasis dvarelis tapė iszkra-tytas. Nėko ipatingo ten nesurado.

„Jokio ženklų, kad moteriskė buvo ten paslėpta, nesurado.

„Tyrinėjimui pasirodžius veltų, tolimesni pajieszkojimai tapė pertraukti.

„Ir per penkesdeszimts-szeszis metus asz nėko nedasižinojau. Asz daugiaus nėko nežinau.“

Iszguldė J. A.

Darbo kankintiniai.

Raszo J. Langė.

Žinoma, joks poėtiszkas žodis nėra ikvalei kiltas, iszgi-riant palaimą triuso. Bet tiesiok dėl to, kad mes gūdojame darbą, pritinka paminėti tūsus, kurie pūla aukomis jo ar nors jo tarnystoje sunkiai kenczia.

Beveik kožnas paszaukimas turi savo ipatingas pasekmių ydas. Visokie gizeliai ir tt. serga pasekmėmis „sėdincziojo gyvenimo“, mažkraujingumu ir sunkenybėmis sužlėbcziojimo. Daildirbiai, rasztininkai ir mokslincziai, kurie savo smagenis sausina, serga nervų ligomis, mokintojai ligomis plauczių ir kalbos organų. Kožnas prietaisas (organas), kuris turi darbo daugiaus atlikti už kitus, negali atsisakyti nū tarnystos. Protingu gyvenimu yra galima daug blogų pasekmių szalyn nukreipti. Užtai ne czion reikia jieszkoti kanczių darbo, nežiurint į tai, kad ir czionai neretai pamatome liudnus gyvenimo vaizdus. Vienok tiktai ką paminėtuse užsiēmimuse galima turėti dyklaikius, pavalnyjimus, pagelbas ligoje, valnavietes gydymūsi irėdnėse ir kitokius palengvinimus. Priepūliai ligų paszaukimo tūmi pastoja rustesni, jūmi žemiaus mes nukopiname draugijiszkomis laipsvomis darbo.

Kurpiai, siuviai, siuvėjos ir adytojos serga taip-gi pasekmėmis sėdincziojo gyvenimo ir tai tūmi labiaus, kad jie dideliūse miestūse kvėpūja blogą orą; rasztženklių statytojai,

dziegorninkai ir raszytojai ant akmens apserga lengviai plaučių ligomis, lyginai kaip ir akių, ir net amatas, kurs mums rodosi esąs sveikesniu, turi savo pavojus, beje daržininkysta; paprastą ligą daržininkų yra uždegimas plaučių, kuri kyla per umą atmainingumą temperatūros tarp karszto oro rasodnamių ir tarp žiemos szalczių po plynu dangumi. Tolygus pavojus gresia ir kalviams, kepėjams, tirpytojams ir stiklapucziams. Nasztnesziai, dailidės ir namstacziai serga chroniskais uždegimais raumenių rankų ir kojų, taip-gi votimis nagų. Sako, kad treczďalis visų Berlyne gyvenanczių dailidzių ir namstatytojų kenczia po sloga varikoziszkų (iszpampusių) kraujavėnių. Kas link likimo aludavių (kelnerių), Mantegazza raszo tais sukrutinancziais žodžiais: „Kożną metą bėdniejie distriktai aplink Lago Maggiore iszleidžia pilnus legionus vaikių ir jaunikaiczių į didžiūsius, keleivių daug lankomus miestus Italijos, idant jie kaipo aludaviai pelnytusi dūną. Jie ar nėkadods negrižta arba grižta atgal į bėdną tėviszkę, džiovos pagauti. Iszaugėję ore, pilname ozno, po lapynais puikių kasztanmedžių savo tėviszkės, dabar jie gyvena tvaikūtame ore kavnamių, miega smirdinciose szunių urvose svetainių tarp sąszlavų, skretnų drapanų ir dvokianczių iszlajos triubų, geria visokias liekanas apsvaiginanczių gėrimų, valgo sunkiai žlēbcziojamas liekanas padilginanczių valgių, tampa apnikti skresnų ligų ir patenka į nagus anksztaus apgailėtino myrio.“

Yra tukstanczių tukstancziai darbininkų, kurie diena isz dienos žiuri myriui į veidą, kurie su sužinia turi pasidūti labai kenkianczioms įtekmėms.

Prie szitų kankintinių darbo pirmiausiai priguli kasyklų darbininkai. Jie neretai triusia prie baisiai angsztos temperatūros, ore pilname vandengarių, bėdname oxygėnu, tankiai nūdingais gazais apipenėtame, skendėdami prakaitūse, kartais braidžiodami po vandenį ar nors po sutrynus, atsitupe, prie žiburiavimų mažos liamos beperstoginiame pavojuje gyvasties. Tankiausiai jie skundžiasi ant baisių reumatiszkų skausmų, serga szkorbutu, pagadinti žlēbcziojimu ir įpaťinga liga, vadinama anaemia kalnkasių, kuri kartais pastoja epidėmiszka.

Paveidus tam yra likimas narų, tiktai kad szitie ažūt į vidurius žiamės pasineria į gelmes vandens, idant iszgauti turtus nū dugno marių. Kempinių žvejai Archipelage nusi-leidžia be jokių prietaisų, ant prastos virvės, iki 40 vūlek-czių gilumo, užlaikydami kvapą nū dviejų iki keturių mi-nutų. Jie atkartoja tą operaciją nū 5 iki 10 sykių per dieną. Kožnasyk, kada žvejys gilyn nueina, muszasi jam kraujas per burną, nosį ir ausis. Per ilgesnį laiką tūmi darbu užsiimdamas, žvejys apkursta, jeigu jis pirm to nepri-geria arba jeigu jo nepraryja kokia akula. Narai, kurie dirba su apparatais ir labiausiai dėl tiltų statymo panaudo-jami yra, triusia dvi ar tris adynas po vandens. Jie tri-voja ten po baisia oro spauda, kuri iki trijų atmosphėrų izsnesza ir jų pulsą paskubina iki 130 plasnojimų per mi-nutą. Didžiausias vienok pavojus randasi pereigyje į skys-tesnįjį orą ant virszaus, kurią valandą visūmet palydi asz-trus sąnarių skaudėjimai ir sunkenybės kvėpavimo. Ir ta-cziaus, kaip mažai kenkencziais pasirodo szitie amatai aky-vaizdoje anų nūdingųjų szakų pramonės, akyvaizdoje darbų prie szvino, phosphoro ir gyvsidabrio!

Szvinas — sziaip žmogus netėmyja, jog jisai visur ran-dasi — ant ruklėdies, sienų, szilkų, porcelianos pirkinų, gazlaidose, latakūse nū stogų, ant laivų nesuskaitomūse po-vyziūse, aptiekose ir chemiszkame laboratorijume. Žinoma yra į 30 amatų, sumegztų su iszdarbysta szvino, ir beveik kas dieną atrandame naujus szaltinius apsinūdyjimų szvinu. Taip mirė su symptomais tokio apsipenėjimo žmogus, kurs geidulingai rukydavo, o kurs jokio darbo neturėjo su minė-tomis trimis deszimtymis amatų. Pagaliaus tapė atrasta, kad jis savo pypkį užsirukydavo su kempine, dažyta chromgeltyje, ir kad tas chromgeltis turėjo savyje szviną. Tai-gi žmogus buvo szvino garus kvėpavęs. Koku ten budu liejikai raszt-ženklių, drukoriai, lakierninkai, verpėjai, cinliejai ir tt. ne-įtrauktu į savę szvino dulkes ar szvino garus, veikmė yra ta pati — palengvas apnūdyjimas, apsireiszkiantis iszblyszkimu gymio, sugležimu ir galiaus paralyžiumi. Taip-pat turi mir-tiną veikmę garai gyvsidabrio. Isz szimto darbininkų, turinczių darbą prie gyvsidabrio, 80 suserga taip vadinamu merkuria-

lismu, beje mēszlungiais, paralyžiumi ir szkorbutu. Apsipenėjimas phosphoru, ipacziai tēmytinas prie darymo brėžukų, lyginai kaip apsinūdyjimas siera, apsireiszkia labiausiai susirgimais kvėpavimo padarų.

Taip-pat, kaip tikri nūdai veikia ir gyvulinės, augalinės ar naugių dulkės, kurias prie darbų kvėpūja darbininkai prie kailių ir aszuczių, kaulų tekintojai, audėjai, kepėjai, tekin-tojai, malunininkai, medžio tekintojai, tabakininkai, naugių poliravotojai, akmenių galastojai, akmenskaliai ir tt.

Visūse tūse atsitikimūse dulkės įsibrauja į kvėpavimo organus, ten nusisėda ir tampa priežastimi slogų gerklės ir bronchų, emphysemos plauczių.

Dulkės akmeninių anglių įtiekia „anthrakosį“, aną plauczių ligą su jūdais skrepliavimais, kurią Zola savo meil-raszyje „Germinal“ taip graudžiai aprasęs yra pasenusiame darbininke.

Toki pat bėgį turi „bissinosis“, sloga plauczių, kurios auka pastoja darbininkai bovelninės (medvilnių) pramonės. Czion skrepliūse randasi kuszkučiai medvilnių. Metolų galastojai apserga taip vadinamais „geležies plaucziais“. Dulkės titnago ir naugių nusisėda plaucziūse, padaro ten mazgelius ir galiaus perveria organą. Liga vilkinasi nū 2 iki 4 metų ir galiaus užmusza.

„Asolikosis“ arba akmens taszytojų plautis aplanko darbininkus akmenių ir tai labiausiai pirm 40 metų amžiaus. Liga turi symptomus džiovos, tęsiasi nū szeszių mėnesių iki vienu metų ir galiaus užmusza.

Didysis kultūros laukas nū seniai yra imėžiamas žmogaus krauju. Ne vien vainos reikalauja žmogiszkų aukų — bet ir darbas taikos.

Yra pasakojama, kad Lukullus mētė vergus į savo žuvių produs, kadagi minagos, penimos žmogiena, tampanczios ipatin-gai gardžios.

Ir Molochas kapitolo dėl tukimo reikalauja mėsos darbininkų. Jis užmusza darbininkus ir valgo su pasimėgimu moteris bei vaikus.

Taip yra ir taip bus, iki nevalė pastos žmogui žmogų alinti kokioje nebuk formoje ir iki visos darbo metodos ne-

taps pritaikintos prie žmonių gerovės. Szitąjį permainymą paskubinti yra uždūte tikrų draugijos perrengėjų visose žiamėse — kilčiausias paszaukimas, koki žmonės gali pasiskirti. Tegul szalin eina kapitolismo žmogžudysta! o augsztyn kila valnas darbas!

Užmuszē, idant iszgydyti!

(Paraszē Gr. de Villiers de l'Isle-Adam.)

Nepaprasta byla daktaro Hallidonhill'o bus perkratinėjama artimiausiame laike per prisaikintųjų sudą Londone. Sztai buitys:

20 dieną gegužio pereitą metą, abu dideliu prieangiu garsingo specialisto, gydytojo *quand même* visų krutinės ligų, prisigrudusiu buvo ligonių, turinczių, kaip visūmet, savo numerius rankose.

Prie durių stovėjo su ilgu jūdų szvarku apsilvilkęs užmokeszių užžiurėtojas; priiminėjo nū kiekvieno įeinancio priverstinas dvi gvinėjas, tyrinėjo jų gerumą, užgaudamas į jas plaktuku ant stovinczio szale puikaus priekalėlio, pokam isz papratimo szaukė: „*All right*“!

Aptiklūdintame kambaryje, apstatytame aplinkui dide liais sziltų žiamių augalais didžioje japoniszkoze vazose, — sėdėjo užstalo mažas daktaras Hallidonhill rustaus gymio. Szale jo, prie nediduczio rasztstalo, sekretorius stenographavojo trumpus jo paliepimus. Prie kitų durių, apmusztų raudonu aksomu ir auksinėmis vinutėmis, stovėjo tarnas milžiniszko ugio, kurio pareiga buvo iszneszti į prieangį, vieną po kitam, svyrūjanczius džiovininkus ir pasodinti jūs į sėdenes tam tikro elevatoriaus, nuleidžiancio jūs žiamyn, kaip veik sakramentaliszkas žodis „*Toliau*!“ tapė isztartas.

Ligoniai ėjo prie daktaro su stiklūtomis ir miglūtomis akymis, apnūginti sulig jūstai, neszdami esi drapanas po pažasczia; toje pat valandoje daktaras dėjo jiems prie peczių ir krutinės plessimetą ir akustiszką trubebę:

— Tik, tak! plaf! Praszau atsikvėpti giliai! . . . Plaf! . . . Gerai. Gana.

Per keletą valandėlių gydyklos tapė užraszytos ir davėsi girdėti paprastas žodis „Toliau“!

Nū trijų metų, kas rytas, grudosi tokia ilga processija nū devintos adynos iki dvyliktai.

Sztai, aną 20 dieną gegužio, lygiai ant devynių, kasžin kokia ilga giltinė, su baisingai įdubusiais veidais, su nūga krutine, panėsia į klėtką, aptrauktą blėkiniu pergamentu ir putūjancią smarkiai užpūlime trumpo persitraukiančio kosulio, — vienu žodžiu, gyvasis numirėlis, su kailiniais mėlynų lapių, užmestų ant išdžiuvusio peties, įžirgliojo į daktaro kambarį išskėsdamas, tarsi milžiniską cirkelį, viena skura apdengtus kojų griobus ir stverdamsi, idant neparpulti, už ilgų lapų sziltų žiamių žolynų.

— Tik! tik! plaf! Po velnių! Czion nėra ką daryti! sumurmėjo daktaras Hallidonhill: neesmi koronieriumi (pavietdaktariu), idant paliudyti kieno smertį . . . Už nedėlios išszpjausi tamista likuczius kairiojo plauties, o deszinysis kaip rėtis! . . . Toliaus!

Tarnas rengėsi jau „išszneszti ligonį“, kūmet garsingasis gydytojas plojo delnu sav į kaktą ir pridurė szurkszcziai, su įpatingu nusiszypsojimu:

— Ar tamsta ėsi turtingas?

— Argi— milionierius! iszkosėjo apszaszarojusi nelaiminga žmogysta, kurią daktaras Hallidonhill norėjo taip greitai išszsiųsti nū musų planėtos.

— Tokiame atsitikime, tegul karieta — lova vėža tamistą ant Viktorijos gelžkeldvario! Vienūliktą ekspressas į Dower'ą! Nū ten Packetboot! Isz Calais į Marsiliją *sleeping-carg* gerai apszilydytas! Ir į Niccą! — Ten per mėnesius imk *eucalypto* dieną ir naktį, be dūnos, be vyno, be daržovės, be mėsos, vieną *eucalyptą*! Kas antrą dieną szauksztą iszlyto vandens su dideliu dosu iodo. Ir vėl *eucalyptus*, *eucalyptus*, *eucalyptus* pilėse, milte-liūse, skystime . . . Vienintėlė viltis! Dar žodį: szitas tariamasis gydymas, kuriūmi man be paliovos aržina ausis, rodosi man daugiaus kaip kvailu. Užraszau jį nūsiminėliui, bet pats į jį nei ant valandėlės netikiu. Ant galo, viskas yra galimu . . . Toliaus!

Tarnas atsargiai pasodino džiovininką — Krėzų minksztoje elevatoriaus sėdenėje — ir paprastoji processija džiovininkų, szkorbutnikų ir bronchitnikų prasidėjo tolesniame trukyje.

*

*

Szeszis mėnesius po to, 3 d. lapkriczio, lygiai ant devynių kas-žin-koks milžinas su iszgastingu, tacziaus linksmiu balsu, nū kurio pradėjo langų stiklai ir lapai sziltų žiamių augalų drebėti, kas-žin-koks koliosas nutukęs, brangiūse kailiniūse, persigrudęs su negirdėtina smarkybe, tarytum kokia žmogiszka bomba, per eiles pagailejimo vertų daktaro Hallidonhill'io klientų, įsiveržė be bilieto į *sanctuarium* kuningaikszczio Mokslo, kuris, kaip visados, szaltas, jūdame ap-rėde, sėdėjo už savo stalo. Pagriebęs daktarą per pusę kuno, milžinas iszkėlė jį kaip plunksną ir, szlakstydamas tyloje gai-liomis aszaromis nublyszkusius, nuskustus veidus garsingojo praktiko, pradėjo bucziūti jį po tukstantį sykių, pagal pobudį garsingųjų normandiszkių aukliu, kad net visas kambarys skambėjo, pagalios pasodino pusiau uždususi daktarą į žaliąjį jo krės-lą.

— Du milijonu? Ar nori tamista? Arba tris? rėkė milžinas, baisinga, gyva rekliama. Tamistai skolingas esmi už kvėpavimą, saulę, atsigaivaliavimą, siauczianczius geidulius, gyvastį, viską! Reikalauk tamista nū manęs negirdėtinų honorarijų: geidulingai troksztu parodyti tamistai savo dėkingystę.

— Ach, koks czion beprotis? Iszmesk jį! . . . iszst-enėjo pagalios daktaras atsipeikėjęs.

— O ne, ne! suriko milžinas su mina bokserio, nū kurio tarnas atbulas atsitolino nenoromis. Dabar suprantu, jogei ir tamista, mano iszgelbėtojas, negali manęs pažinti. Esmi tas žmogus su *eucalyptu*, ta giltinė, tas žmogus prapūlęs! Nicca! Eucalyptus, eucalyptus! Iszbuvaui savo pusmetį — ir ot sztai tamistos veikalas! Palaukk tamista! Paklausyk!

Ir pradėjo bubnyti į krutinės klėtką kumszcziomis, kuriomis galimą buvo sutriuszkinti kaukolę pirmam geresniam premija užpelniusiam bulini isz Middlesex'o.

— A! suriko daktaras, paszokdamas ant kojų — tamista esi . . . Ką? tamista esi tas mirsztantis, kuris . . .

— Taip, tukstanczius sykių taip! Tas pats esmi! rėkė milžinas. Vakar vakare, vos izslipau ant sausžiamio užsteliavau tū tamistos stovylą isz bronzos! Dūdu žodį, kad tamista tapsi palaidotas Westminsterėje!

Sėdo ant milžiniszkos kanapos, kurios plunksnos suvai-tojo ir subraszkėjo po ta sunkybe.

— Ach, kokia laimė yra — gyventi! atsiduso su sal-džiu nusiszyppojuimu.

Po dviejų greitai, pasznabždomis isztartų žodžių daktaro, sekretorius ir tarnas iszėjo isz kambario. Pasilikusiu du vienu su savo isz numirusių prikeldintiniu, Hallidonhill, at-vangus, nublyszkęs, szaltas, tylintis, jautriai per keletą valan-dėlių žiurėjo į milžiną. Staigu priejo prie jo greitai.

— Pavelyk tamista pirma — isztarė įstabiū balsu — nuimti tą puczką nū antakio!

Ir isztraukęs isz kiszeniaus trumpą revolverį *bulldog*, iszszovė jam du sykiu pagrecziui į arteriją kairiojo smilksnio.

Milžinas pargriuvo su sutriuszkintu kauszu, aptaszky-damas grindis kambario savo „dėkingomis“ smagenymis ir per valandą dar trukcziodamas rankas.

Deszimts patraukimų žirklaitėmis — ir kailiniai, dra-panos, marszkiniai, perkirpti bet - kaip, atidengė nūgą krutinę. Rustusis operatorius vienu kircziu savo ilgojo chi-rurgiszkojo peilio atvėrė ją nū galo iki galo.

Po bertainio adynos, kada konstabelis įėjo į kambarį praszydamas daktaro Hallidonhill'io, idant teiktusi su jūmi eiti, tas pastarasis ramiai sėdėjo už savo stalo, su padidi-nancziu stiklu rankose, ir tyrinėjo su negirdėtinu atsidavimu porą milžiniszkių plauczių, gulinczių ant jo sukruvinto sta-liuko. Mokslo gėnijus mėgino asaboje to žmogaus, isztirti stebuklingąją veikmę eucalyptaus gydanczio ir vienkart ati-tverenczio.

— Tamista konstabeli, tarė daktaras pakildamas, pripa-žinau reikalingu daigtu esant paaukauti tą žmogų, kada-gi greita autopsija galėjo man atidengti iszganingą paslaptį del iszsigemanczio ir kiuržtanczio medžio žmonijos. To dėlei nesisvarsčiau, prisipažįstu, nei ant valandėlės ir paaukavau czion sąžinę savo savai . . . pareigai.

Nereikia sakyti, kad garsingasis daktaras tapė paleistas po grynai formalizkam sudėjimui kaucijos, nėra liūsybė jo yra dėl žmonių daug reikalingesnė, negu jo kalinimas. Vissas tas navatnasis nūtikis pareis dabar po perkratymu Londono prisaiķintųjų sudo. Ak, kokias stebuklingas kalbas apginėjų Europa skaitys!

Viskas nurodo ant to, kad ta prakilni užmuszėjystė nenugabens mūsų daktarą ant kartuvių į Newgate, nėra angelai, žmonės protingi, suprantą lygiai taip gerai kaip mes, jogei iszimtinė meilė ateitinės žmonijos, szale visatino panėkinimo ir neapstojimo apie sziaĳdien gyvūjanczas žmogystas, yra mūsų gadynėje vienintėle plunksna, kuri sziaip ar kitaip turi iszteisinti kad ir toliausiai nubėganczius kilduszius Mokslo kareivius.

Pajiega ir Medega.

(Pagal prof. drą L. Büchner'į.)

Visatą, tą paczią dėl visu, nei dievai kokie, nei žmonės nepadarė, bet ji buvo *visumet* ir bus *amžinai* gyva ugnimi, kuri pagal tam tikrą miera užsikuria ir užgesta, bova, kurią Zeus pats su saviimi loszia.

Hēraklitas isz Ephēzaus.

Kam laikas yra lyg amžinumas ir amžinumas lyg laikas, tas stojasi pavalnytas nū jeib kokių ginczų.

J. Böhmė.

Tres physici, duo athei.

„Pajiega nėra tai koks stumiantis dievas, nėra tai jokia nū medegiszkos papėdės atskirta esybė dalykų, ji yra medegos neperskiriama, joje nū amžių amžių gyvūjanti įpatybė.“ — „Pajiega, kuri nebutu suriszta su medega, kuri valna karotu virsz medegos, yra su visu tuszczia nūmonė. Nitrogėnas (azotas), angliadaris, vandendaris ir oxygėnas, siera ir phosphoras turi savo įpatybes nū amžių amžių“ (Moleschott).

„Imant nūdugniai, veikiai suprantama yra, kad nėra nei pajiegy nei medegos. Abi yra, isz įvairių pusių nužiurint įgytos abstrakcijos dalykų, kokiais jie isz tikro yra. Jiedvi papildo vieną kitą, ir viena be kitos neapsieina. Pavienam imant jos neturi butybės.“ — „Medega nėra lyg koks vežimas, prie kurio pajiegos, kaip arklią, gali buti nugi prikinkytos, potam nukinkytos. Dalelė geležies yra ir pasilieka isz tikrųjų tas pats dalykas, vis tiek ar ji meteorų akmenyse skrieja per visatą, ar

rate liokomotyvos dumia ant szynų ar ji sravena kraujo cellėje per smilknis pošto. — Tos įpatybės yra nū amžių amžių, jos nėra atimamos, nėra perdaviamos“ (Dubois Reymond).

„Nėks ant szvieto nedūda mums tiesų nūmoniauti apie butybę pajiegų kaipo pajiegų, be daigtų, isz kurių jos iszeina ir ant kurių jos veikia“ (Cotta).

„Taip kaip mes negalime mislyti jokios pajiegos, nepadėdami po ja medegiszkos papėdės, taip pat mes nepažistame jokios medegos, prie kurios nekabētu suma pajiegų“ (F. Mohr).

„Pajiega ir medega nėra tikrybe, o tik abidvi sujungmėje padaro szvietą ir nūtikius jame. Be medegos nėra pajiegos, be pajiegos — jokio nūtikio, tai-gi be medegos taip-gi — jokio nūtikio“ (Ch. Spiller).

„Mes nepažistame jokios medegos, kuri neturētu pajiegų, ir atbulai mes nežinome jokių pajiegų, kurios nebutu surisztos su medega.“ (Häckel.)

„Laikyti medegą kanczveiksle, ant kurios tada isz lauko kokia pajiega veikta, yra tokia klaida, kad ji nebutu galima, jeigu įgimtos ir mystikiszkos svajonės neaptemdintu dvasę. Medega ir pajiega, kaip medega ir dvasė, nėra jokios perskirtos esybės, o tik įvairus stoviai vieno ir to paties dalyko.“ (T. Vignoli.)

„Kunas ir pajiega dūdasi tiktai mislyse perskirti, o isz tikro jiedu yra vienatis“ (A. Mayer).

„Mes turime laikytiesi sakinio, kad medega ir pajiega yra neperskiriamai viena su kita surisztos, ir tai taip, jog pajiega atskirai nū medegos neturi savistovios butybės“ (S. Cornelius).

„Pasirodo, jog visi bandymai, priiminėti pajiegas be medegos ir atbulai, yra tik vienpusėmis abstrakcijomis, kurios nū to pareina, jog tariama buvo reikint pajiegą bei medegą, kada gi kalboje tai yra du nutarimu, taipgi gamtoje laikyti skirtais dalykais“ (Weis).

„Ant jeib kokio daigto mislyse mes galime kožną atskirą pajiegą atrinkti; vienok mes nū jo nėkūmet negalime nėko tokio atskirti, ką mes galėtumėme vadinti medega be pajiegos“ (Nägeli).

„Aiszku yra, kad prasmės medegos ir pajiegos neturi nėkūmet skiriamos buti. Paisėti apie tyrą medegą yra taip-pat klaidingu, kaip apie tyrą pajiegą. Abidvi yra abstrakcijomis nū tikrybės. Mes patėmyjame medegą juk tiktai per jos pajiegas, nėkūmet-gi kaipo medegą“ (Helmholtz).

„Pirmutiniu ir paskutiniu žodžiu mokslo visados bus neperskiriama sujungmė arba tapatybė pajiegos bei medegos“ (A. Lefèvre).

Su szitais iszsitarimais pripažintų tyrinėtojų arba mokslinczių mes įvesdiname straipsnelį, kuris vieną isz prasciausių ir

pasekmėmis savo svarbiausių teisybių, ale gal tiesiog dėl mažiausiai žinomų ir pripažintų, turės padaryti papėde dėl tolesnių išsijieszkėjimų. Nėra pajiegos be medegos — nėra medegos be pajiegos. Pati sav viena — nei ta nei kita nėra galima nei mislytina. Atskyrus vieną nū kitos, abidvi subira į tuszczias abstrakcijas arba prasmes, kurios tiktai tinka dėl to, kad paaiszkintu dvi pusi arba du nutikimu vienos (pagal savo tikrąjį prigimimą mums nežinomos) esybės. Pajiega ir medega už tai nūdugniai imant yra tūmi pacziu daigtu, tiktai nužiurimu išz įvairių nūžvalgos pusių. *Pajautiszkame* szviete mes jokios [weizdos nežinome kokios nors medegos dalelės, kuri nebutu apdovanota pajiegomis arba per tasias nebutu veikli; juk arcziaus prisiziurėje mes turime pamatyti, jog medega kaip tokia su visu neįstengtu padaryti iszkvarbą ant mūsų pajautų prietaisų; ji tai gali tiktai per tarpininkystę su ja sumegztų ar joje triusianczių pajiegu. Taip szmotas szvino, kurį mes rankoje laikome, spaudžia ranką tiktai per pajiegą žiamės pritraukimo ir tūmi pagamina jausmą sunkumo. — Bet ir *misliszkai* mes joku budu neįstengiamo pasidaryti nūmonę apie bepajiege medegą. Pamislykiame sav dugninę medegą (Urstoff), kokią norime, visumet turētu įvykti systēma abipusinio pritraukimo ir atstumimo tarp josios mažiausiųjų dalelių, ką pastotu priežastimi įvyksiancziųjų atmainų, arba pajiegomis sudavadytas ir valdomas prietikis anų dalelių savitarpyje, kas įteikia savo įpatybes išz to įvykstanczioms sujungmėms arba padarams. „Kaip vandū,“ sako A. Laugel, „tarp rankų nuteka, taip nūmonė medegos išzsisblaszko, kada norime ją atskirti nū nūmonės krutėjimo arba pajiegos, lyginai kaip ir nū nūmonės pavidalo.“*)

Taip-pat tuszczia ir be įturio, kaip nūmonė medegos be pajiegos, yra nūmonė pajiegos be medegos. Tiktai prietarai arba nežinia perėjusiųjų szimtmeczių galėjo už galimą laikyti butybę gamtoje pajiegu, kurios nepriegulmiai nū medegos veiktu, o szia dien toksai galėjimas su visu tapė išz mokslo išzbanitytas. Nėks kitas mums negali dūti žinią apie tikrą butybę pajiegos, kaip įpatybės, atmainos arba krutėjimai, kuriūs mes pajantomis patėmyjame ant medegos, ir kuriūs mes pagal panėszumą arba skirtumą jų apsireiszkimų pavadinome vardais

*) Išz to tai pareina, kad szia dien paprantame nužiurētį į *chemiją* arba mokslą, kurs *medegą* kamantinėja, (kaip tai jau antrapus buvo daroma 17-ame ir 18-ame szimtmecziuose) kassyk labiaus ir labiaus kaip į szaką arba skirsnį apie *pajiegas* stigavojancziojo mokslo visatinės *phyzikos*. Gal arba turbūt skirtumas tarp chemijiszkos bei phyziszkos pajiegos randasi tiktai tame, kad chemija kamantinėja įpacziai taip vadinamus *atomus* arba mažiausias dalytes dugninės medegos, o phyzika — *molekiulas*, sudėtas išz kelių, lygių ar nepanėszijų atomų. Arba — kitaip sakant — chemiją galime vadinti *mechanika atomų*, o phyziką — *mechanika molekiulų*.

visokių „pajiegu“; kožna pažintis jų kitokiais keliais nėra galima. Pamišlykiame sav elektrybę, magnasybę, svarumą, szilumą, chemijiszką gentystą ir t. l. be daigtų, ant kurių mes esame patėmyję apsiireiszkimus szitų pajiegu, arba be anų medegos dalelių, kurių savytarpinė prietaikmė padaro-gi priežastį szitų nutikimų — tai mums nēks neliktu, kaip tuszczia prasmė, žodžių nutarimas, tiktai ant to deriantis, kad mums padaryti akyvaizdesne tulą kliasą arba eilę nutikimų medegos. Tikros prasmės to, kūmi yra pajiegos paczios savyje, arba kūmi pajiega galētu buti be medegos, mums taip-pat stokoja, kaip prasmės to, kūmi butu medega arba medegos be pajiegu. Isz tiesų imant mes negalime sznekėti apie elektrybę, o tik apie medegą, patekusią į elektryszką stovį arba elektryszškai paarzintą. Mes negalime apie szviesą sznekėti, o tiktai apie szviecziantį arba szviesos virbėjimūse beėsantįjį daigtą; nei apie szilumą, bet tiktai apie permainas savitarpyje arba vietos atomų arba molekulių daigto, virbanczių aplink taip vad. gūlių lygsvarybės; nei apie svarumą, o tiktai apie daigtą, kurs pritrunkimu padaro spudą, ir tt., ir tt.

Visi taip vad. nesvertiniejie dalykai (imponderabilia), kuriūmi vardu seniaus paženklindavo pajiegas, mislytas esant nepasveriamą medegą, butent padūtas, kaip szilumą, szviesą, elektrybę, magnasybę, nėra nekūmi kitu, kaip permainos savi-tarpiniūse prietikiūse arba veikimūse mažiausiųjų daigtdalių, permainos, kurios ipatingu prilipimu arba judėjimo padavimu pereina nū vieno daigto ant kito arba nū materijos ant materijos. Už tai, kaip *Mulder'is* teisiai iszvedžioja, pajiegos nėra *perdaviamos* arba *sutveriamos*, o tiktai po įveikme medegos ant medegos *esti pabudinamos* arba *pervedamos* isz pirma paslėpto į valną arba patėmytiną buvį. *Magnasybę* nėra galima, kaip tai galētu rodytiesi, *perkelti*, o tiktai iszszaukti arba atverti tūmi, kad mes permainome vidurinius veikimus josios mediumo. *Magnasiszkos* pajiegos kabo prie molekulių arba mažiausiųjų dalai-czių geležies ir, sakykiame, magnaso lazdoje tiesiok ten yra stipriausios, kur jos isz lauko mažiausiai arba su visu negali buti tėmytinos, tai per vidurį. *Szilumą*, ana nūduginė pajiega gamtos, kuri be paliovos ir visur visūse gamtos nūtikimūse veikia ir gali buti paversta į visas kitas gamtos pajiegas arba isz jų iszgauta — nėra, kaip seniaus tikėta, nepasvertina medega, kuri nū daigto pereina ant daigto, bet judėjimu molekulių ar atomų arba be galo greitai, drebancziu, sukancziu ar tiesžengiu judėjimu mažiausiųjų dalydzių arba molekulių daigto, prie ko podraug tos dalytės daugiaus ar mažiaus viena nū kitos atsi-tolina ar prasitraukia, kūmet jos po įtekme savo paprieszintojo arba szalczio arcziaus susiglaudžia. Szilumą ir szaltis tiktai

tūmi skiriasi, kad tas judėjimas atnasziai szaltame daigte ne taip energiszškai įvyksta, kaip atnasziai sziltame kad yra. Už tai-gi yra visatiniai paprasta vadinti szilumą iszsiskietimu, szaltį susitraukimu medegos; mes nežinome, kaip *Grove* (gentysta gamtos pajėgų) užtėmyja, „nėko kaip tam tikras permairnas medegos, dėl kurių sziluma yra visatiniu vardu; daigtas sziluma nėra mums žinomas.“ Lygiu budu *szviesa*, kuri juk pagal naujesnes pažvalgas turi buti skaitoma ta paczia kaip sziluma, kada-gi jų skirtumas prideria tiktai nū skirtumo skaitliaus virbėjimų eterio ir per tai sužadinaimų virbėjimų molekulių daigtuse, nėra jokia nepasvertina medega, kaip seniaus tikėta, o nevierytinai greitu, virbancziu arba vilniūtu judėjimu medegos arba atomų nemierūtai smulkaus szvies-eterio, kuris kaipo praskydi medega pripildo ardmę ir perlandžioja visus daigtus, — judėjimu, kuris pagal aplinkybes gali pasirodyti tai szviesa, tai sziluma, tai elektrybe ar magnasybe, tai chemijiszka gentysta ir tt. Ir *balsas*, savo tėkme paveidus į szviesą, nėra girdėjimo medega, ausei per orą atneszama, tiktai judantysis oras pats, kuris tą savo judėjimą padūda mūsų girdėjimo prietaisui.

Navatnoji ir skaisczias klotis ateitėje žadanti elektrybė nepriguli, kaip seniaus tikėta, nū butybės taip vad. elektriszko fluidum'o, kuris pertekėtu nū vieno daigto ant kito; prieszingai, tyrinėjimai naujos gadynės pamokino mus elektriszkušė veikimūse pažinti butinai atmainas buvime paprastos materijos arba medegos. Kad peržvalgai, taip sako *Grovė* (k. v.), visas žinomas kliasas elektriszkušė phenomėnų, tai tarp jų nesiranda nei viena, kurioje negalima butu iszjieszkoti permairnas mažiausių medegos dalelių elektriszškai suugždintuse daigtuse. Paleidę, sakykiame, nusriovimą Leydeniszkušės bonkos per platinos vielą, mes atrandame, jog viela priesz tam pasitrumpina, nėra jos mažiausiosios dalytės patyrė atmainą. Pratešiant tajį nusriovimą, viela galiaus pasiszžiauszia mažomis rukszlėmis arba tikrais garankszcziūtumais. Szvininė viela susirukszlina net į mazgus kurie vienas kitop susispaudžia, lyginai kaip ant virvelės suvarstyti rutuliukai minksztos substancijas. Tai-gi nauginės vielos, kurias elektrybė bėgusi yra per ilgą laiką, persimaino palengva savo vidurinėje strukturoje ir pastoja tai drutesnėmis, tai trapesnėmis. Ir pamagnasavimas permairno lankumą (elias-tiszkumą) geležies ar plieno, lazdutė, savo paczios svarumu lengviai palinkusi, vėl iszsitiesia, kada ją pamagnasūji. — Tą patį prisilaikymą *daigtų* galima antrapus (mutatis mutandis) anot *Grovės* pamatyti su visomis kitomis pajėgomis. Taip, dėl paveizdos, chemijiszki iszdėstymai substancijų, kurios surisztos yra labai silpna gentysta, gali nusidūti isz tyrai mechaniszkušė priezascziau, dėl paveizdos per virbėjimus kokius balsas ore padaro.

Dar labiau tai galima sakyti apie virbėjimus szviesos, kurie padaro akyviausias chemijiszkas veikmes ir sužadina tai iszsidsėstymus chemijiszku sujungmių, tai sujungmes elementų, dėl paveizdos sujungmė įvyksta, kada su eksplozija chloras jungiasi su vandendariu į acidum hydrochloricum per įveikmę saulės spindulių, arba iszsidsėstymas įvyksta, kada karboniszkas acidus oro iszsiskaido per augimą augalų po įveikme saulinės szviesos. Szitai podraug parodo, kaip ir taip vad. ilsincziosios arba įtemptinės pajiegos, prie kuriu szale chemijiszkojo skirtumo arba gėntystos reikia dar priskaityti svarumą arba visatiną gumulų pritraukimą, ir kohėziją (sukabumą) arba molekulišzką pajiegą, gali kožną valandą buti paverstos į gyvas arba judėtines pajiegas arba isz pastarųjų pagamintos, o už tai kaip gali ir czion būti szneka vis tiktai apie padėjimus arba judėjimus mažiausių medegos dalelių. Ar prieg tam szits buvis apsireiszkia tiktai *galimame* ar *tikrame* judėjime, ar įvyksta pajiegos veikmė arba įpatiszkas judėjimas pajiegneszio, nepadaro jokio skirtumo pacziame dalyke. Ir rodosi laikas nėra jau tolimas, kada bus įstengiama, visas pajiegas be skritumo pagamint nevien isz judėtinio *gabumo*, ale isz judėjimo paties.

Tų priežasczių dėlei pradžioje straipsnio paminėtieji tyrinėtojai ir raszaliai aptari pajiegą tai įpatybe medegos, tai darbiniu gabumu jos. Tikriaus sakant, pajiegą reikia aptarti ar vadinti veikimu arba judėjimu medegos arba mažiausių medegos dalelių arba ir gabumu ant to, ar dar teisiaus iszreiksme priežasties galimo ar tikro judėjimo — kas visas pacziame dalyke nėko neatmaino. Pajiega taip lyginai negali buti be medegos, kaip matymas be prietaiso dėl matymo, kaip mislyjimas be prietaiso dėl mislyjimo.

Ne isz lauko medegos, ne isz lauko daigtų randasi paisomoji pajiega arba įpatybė, bet tiesiok jūse pacziūse; ir pati mislis, jog pajiega turinti atskirą buvimą ir isz lauko daigtų, prie kurių ji prikibusi yra arba kuriems suteikia gebsnumą dėl jų įpatingo užsilaikymo, yra taip visai navatna, taip visai nepaimitina, jog beveik sulygsta su įgrobimu sveiko žmogiszko proto, dar ilgiaus prie jos užsilaikyti (A. Mayer).

Koks-gi visatinas philiozophijiszkas nūsaikumas gali buti paimtas isz szitos taip lyginai prastos, kaip prigimtos pažinties?

Toks, kad tie, kurie szneka apie virszszvietiszką arba virszgamtiszką tverianczią pajiegą, kuri szvietą pati isz savės ar isz nėko ėsanti pagaminusi, prieszyja pirmam ir prascziausiam dugniniui sakiniui philiozophijiszko gamtos įžiurėjimo, paremto ant patyrmų ir tikrybės. Negalėjo nei pajiega sutverti medegą, nei medega pajiegą; nėra mes matėme, jog atskiras buvimas tų abiejų nėra nei patyrimūse galimas, nei liogikiszkai misly-

tinias. O ko nėra galima perskirti, tai nekūmet negalėjo skyrimai pabuti. Jog szvietas negalėjo pastoti isz nėko, pamokins mus vėlesni tēmyjimai, kur bus szneka apie iszlaikymą arba nemarumą medegos ir pajiegos. Nėks kaip patyrimūse, taip liogikiskai nėra jokių daigtų, tai yra prieszinimu jokiai nebuk butybei. Nėkados negali nėks tapti kūmi ir szis-tas nėku. Ex nihilo nihil fit, et in nihilum nihil potest reverti. Szvietas arba medega su jos įpatybėmis, stoviu arba judėjimais, ką mes vadiname pajiegomis, turėjo būti nū amžių amžių ir turės būti per amžių amžius, arba — kitaip sakant — szvietas negali būti sutvertu. O jeigu norėtum priimti tokį szvieto tvėrimą, tai pirm visoko reikētu parodyti, kaip tai galima arba mislytina yra, idant kas nors galētu pasidaryti isz nėko, kas yra negalimu daigtu. Reikētu toliaus parodyti, kaip galima arba mislytina yra, kad szvieto priezasczia laikomoji tverianczioji pajiega būtų buvusi *prieš* savo tvėrimą be tvėrimo ir be kokio nebuk veikimo — kas yra dar labiaus negalimu daigtu. Nūmonė apie neveiklį tverianczią pajiegą be tikros butybės apart jos yra taip pat negalima, kaip nūmonė apie pajiegą be medegos. O jeigu norime priimti pirmapradinį misznį (chaos), kuriame tverianczioji pajiega tiktai paskirtame laike įtekusi yra rėdą ir iszminti, tai atmetame szalin prasmę tvėrimo kaip tokio ir grįžtame atgal prie amžinumo szvieto, kas, kaip bus dar arcziaus iszrodyta, paszalina kožną tveriantį arba davadyjantį principą arba padaro jį nereikalingu. Už tai jeigu norėtumėme tverianczią pajiegą, absoliutiszką potenciją, szvieto duszją, nežinomą — vis tiek koki vardą tam X dūtumėme — manyti priežastimi szvieto, tai turėtumėme, panaudojant prasmę laiko dėl jos, pasakyti, kad ji negalėjo būti nei prieš tvėrimą nei po tvėrimo. *Pirm* to ji negalėjo būti, dėlei jau privestų priezasczių; *potam* ji negalėjo būti, kada-gi roma ir vangumas nesidūda suvienyti su prasme tokios pajiegos ir tąją paczją praszalintu. Tverianczioji pajiega, kuri neapsireiszkia arba nedūda jokių ženklų savo butybės, negali būti roktūjama. De non apparentibus et non existentibus eadem est ratio (Tas, kas nepasirodo ir neesti, turi būti vienaip apsprendžiamas). Jeigu norėtumėme manyti tveriancziąją pajiegą po tvėrimo pasinėrus į amžiną, savimi pasikakinantį poilsį arba į vidurinius savęs tēmyjimus, tai szitas būtų philiozophijiszkų vaidintuvės vaizdu, be jokios tikros papėdės.

Tai-gi liktusi tiktai treczias galimas kelias, beje lyginai nereikalinga, kaip baidyklinė nūmonė, buk tverianczioji pajiega, umai ir be paženklintos priežasties isz nėko iszplaukusi, esanti sutvėrusi szvietą (isz ko?) ir su valanda užbaigimo vėl pasinėrusi, taip sakant atsidavusi szvietui arba visatyje pasplydusi. Philiozophai ir kiti žmonės nū seniai tą nūmonę apdirbinėjo

su išimylėjimu, kada gi jie tikėjo galima esant tokiu budu susivienyti per daug neužgincijama būti įstatytos syki ir neatmainytinos szvieto rėdos su itikėjimu į virszgamtiszką arba į virszszvietiszką, tveriantį principą. Ir daugumas tikėjimiszkių supratimų atsiremia daugiau ar mažiau į szitą idėją, tik tai su tūmi skirtumu, kad tokia szvieto dvasė po tvėrimo rods ilsintis, taciaus ant toliaus užlaikant augsztesnę galybę, kuri gali dūtūsius įstatymus kožnalaik pagal savo tiksą vėl panaikinti ar atmainyti. Dėl tų, kurie szvieto misli su pagalba tikėjimo spēlioja, gal to ir pakanka. O dėl tų, kuriems ir czia iszmin-tis arba liogikiszkas mislyjimas suteikia pakraipą, anoji nūmonė yra taip-pat nepriimtina, kaip visos kitos jai panėszios. Jau panaudonė baigtinos laiko prasmės dėl tveriancziosios pajiegos yra neszvanki; dar neszvankesniu yra jos prasidėjimas isz nėko. Tverianczioji pajiega, kuri pati savę sutveria arba isz nėko isz-traukia, tai-gi esti *causa sui* (priežastimi savęs), iki vienam plaukui sulygsta valnponiui isz Münchhausen, kuris pats savę už cziupros isztraukė isz pelkės. O kad tveriancziai pajiegai, dėl iszsvengimo szitos sunkenybės, pridedi priedėli amžinybės, tai szitas yra tik tai kitu aptarimu amžinumo paties szvieto, kas, kaip jau sakyta, praszalina kožną tveriantį principą arba padaro jį nereikalingu. Veltas philozophų jieszkojimas priežas-ties szvieto yra taip vad. *Regressus in infinitum*, t. y. žengimu atgal į begalę ir lygu lipimui į begales kopėczias, prieg kam klausimas apie priežastį priežasties negalimu padaro pasiekimą pastarojo miero. Juk-gi buvimas szvieto su visais jo tobulu-mais ir netobulumais, su jo amžinai viens kitą pavadūjanciais procesais iszsiplėtojimo ir atgrįžties nū amžių amžių yra leng-viaus galimas arba suprastinas, neigu be priežastinis atsiradimas, netobula manomos, tveriancziosios pajiegos isz be priežastinio nėko.

Už tai-gi jei tverianczioji pajiega negalėjo buti *prieš* pasi-darymą daigtų, jeigu ji *po* tojo negali buti, jeigu galiaus nėra mislytina, kad ji nors tik tai valandinę butybę turėjusi yra; jeigu medega ir pajiega (kaip bus dar iszrodyta) yra nemirti-nos, ir jeigu nėra jokios medegos be pajiegos, jokios-gi pajiegos be medegos — tai juk negali jokios abejonės likti, kad szvietas kaipo toks negali buti sutvertas arba per valę, isz lauko sto-vinczią, į gyvybę paszauktas, bet kad jis yra amžinas. Kas neturi jokios pradžios arba jokios pabaigos laike ar ardmėje, tas negali turėti pradžios ar pabaigos ir butybėje. Kas negali buti sunaikinta, negalėjo buti nei sutverta! „Materija yra ne-sutvertina, kaip ir nesuvaikytina“ (K. Vogt). „Jei medega yra nesunaikinama, tai ir nesutverta yra“ (Spiller). „Szvietas kaipo visatis yra be priežasties, be prasidėjimo ir be pasibaigimo“ (Du Prel).

Nors prastu ir pats iš savęs suprantamu sziadien ir priešmudieniszkjo stovio mūsų žinių gali mums rodytiesi neperskirtinumas prasmių pajiegos bei medegos, tai vienok szitaip nevisūmet yra buvę, ir žmogaus protui tiktai perbėgus keletą įvairių laipsnių (phazių) pažinties arba klaidžiojimų tepasisėkė pareiti į aną prastą pažvalgą. Nėsa prascziausia nūmonė kokio dalyko, kaip *Grovė* labai teisiai užtėmyja, tankiai yra ta, ant kurios žmogiszka dvasė galiausiai patenka; o prastybė yra žinoma žymė teisybės. (Simplex veri sigillum.) Pagal angliszką mokslinezį *Bence Jones* idėjos apie pajiegą ir medegą perėjo per tris atskirus ir įvairius išsziplėtojimo laipsnius, kurių pastaramjame mes dabar esame. Pirmamjame laipsnyje manyta pajiegą bei medegą esant su visu atskirais ir įvairiais daigtais ir dūti tapė visokie vardai atskiroms gamtos pajiegoms arba jų apsireiszkimams, jas iš veiklumo ipatiszkų virszžiamiszkų esybių (*vulgo* dievų) išzvedžiojant. Taip žiamė, dangus, oras, vandū, vėjai, upės, szviesa, ugnis, saulė, tamsa, diena, naktis ir tt. kožnas įgyjo sav ipatingą dvasę arba dievą, ir buvo, dėl paveizdos, graikams *Zeus* dievu griaustinio ir žaibo, o jo moteris *Junona* perstatė lietų ir garus. *Apollonas* buvo dievu dienos, jo sesū *Artemis* dieve nakties. *Uranus* perstatė dangų, *Gaja* žiamę, *Poseidonas* marę, *Hēphaistos* ugnį, *Ajolis* vėjus, *Venėra* pajiegą pritraukimo, ir tt., ir tt. Panėszias pažvalgas glamonėjo senieji indai, kynai, aigyptiecziai, persai ir tt. Ir graikų philiozophai, tegul keli iš jų turėjo jau labai apvalytas kosmophyzikiszkas pažvalgas, iš didesnės dalies kurniai darė skirtumą tarp pajiegos ir medegos, ir manė, kad medega, kurią jie tarė neturint savaimų judėjimą, iš lauko esanti judinama — kuri tai pažvalga per galingą įtekmę Aristotėliszkės philiozophijos užsilaikė dar iki gadynei Descartes ir Newton'o. — Po szitam pirmam laipsniui parėjo antras, kur į vietą pilningo skyrimo pajiegos nū medegos stojo nepilningas skyrimas tų dviejų prasmių. Czion pajiegą manyta esant kas-žin kūmi, surisztu su pasveriamąja medega, bet iš dugno imant nū jos su visu kūmi atskiru ir ją paczią esant nepasvertina medega, taip vad. imponderabile. Iš szitos nūmonės isztekJo garsioji, dabar su visu atimestoji emanacijos arba ēmissijos tēorija szviesos, pagal kurią szviesa turėjo susidėti iš mažų, nemierūtu greitumi varomų, nepasvertinių daigtnių dalelių. Ir szilumą manyta esant lakia medega, perdūdama nū vieno ant kito daigto; taip-pat elektrybė ir magnasybė, dėl kurių tapė pramanyti ipatingi elektriszki ir magnasiszki skystimai arba fluidai. Czion taip-gi priguli ir itikėjimas į seniaus taip garsų phlogiston'ą arba ugnmedegę, kuri buvusi priežastimi degimo ir kuri tiktai galop pereitojo szimtmeczio tetapė paszailinta per suradimą oxygēno; taip-gi duszia gentaro, kurią jau

Thales apskelbė priežastimi anojo įpatingos pritraukimo pajiegos, ir daug kas tam panėszaus. — Tiktai tretysis laipsnis arba naujoji gdynė pažino, kad nėra jokių nesvertinų medegų, ir patėmijo vienatybę, neatmainingumą ir nesunaikintinumą pajiegomis apdovanoto atomo. Szitai yra laipsnis vienatybės ir nepsiskirtinumo pajiegos bei medegos, kur tapė įžiūrėta, jog negali būti, dėl paveizdos, taip-pat medegos be pritraukimo ar svarumo, kaip nėra svarumo ar pritraukimo be medegos, ir jog visos mums žinomos pajiegos arba pajiegu veikmės paeina tiktai iš padėjimų arba judėjimų smulkiausiųjų dalelių beėsancijos materijos. Visur, kur yra medega, neatbutinai yra ir pajiega povyziuje judėjimo, įtempimo ar prieszginybės, ir antraip.

Antrapus, kaip nei negali kitaip būti, visi tie laipsniai tarp savęs parodo pereigius. Sunkiausiai prisiėjo paszalininti dvigubines (dualistiszkas) nūmones pajiegos ir medegos bijoliogijoje (arba moksle apie gyvastvą), kuri dėl sukrautinių, ir per tai sunkiaus permatytinų prietikių organizškų medegos manų turėjo labiausiai stengtiesi priesz geresnį įžiūrėjimą. Taip dar garsusis vaistininikas *Paracelsus* (aplink 1500 m. po Kr.) neiszdrišo, kuniszkas veikmes penėjimosi, žlėbcziojimo, praszalinimo ir tt. laikyti tūmi, kūmi jos iš tikro yra, beje triusimais ar veikimais apdalintų tūmi kuniszkų prietaisų (organų), ale tai paskaitė už veikmę tam tikrų gyvastinių dvasių. Panėsziau budu vėliaus „Archajus“ arba skilvio dvasė Van Helmont'o, „nervų dvasė“ Borelli'o, „gyvastinė substancija“ Hofmann'o, „arzumas“ Haller'io, „anima animata“ Stahl'io arba visatinesni vardai, kaip nervinė pajiega, žiestvos pajiega, gyvasties pajiega, pajiega bėgio kraujo ir tt., moksle apie gyvastį įėmė vietą imponderabilių beorganėje gamtoje. Ir czion pajiega pasirodė kaipo labai plona ir bėgli substancija arba kaipo nesvertinas elementariszkas principas, kurio pereitinė sujungmė su kunu pasiliauja mirsztant. Su gailista reikia pasakyti, jog pažvalgos bijoliogijos dar ne su visu valiojo tą antrąjį perijodą arba phazį, ir kad nusigyvenusioji szmėkla „gyvastinės pajiegos“, kuriai vėliaus bus paszvestas platesnis straispnis, vis dar vaidinasi daugelyje galvų, įpacziai philiozophijiszkų, kūmet phyzikos ir chemijos mokslai seniai perėjo į tretįjį ir pastarąjį laipsnį.

Rods mes szįadien nežinome, kaip kad seniaus nežinota, ir turbūt nėkūmet nebus žinoma, kas yra pajiega pati *savyje* arba kas yra medega pati *savyje*. Bet mums to ir nereikia žinoti, kada-gi, kaip augszcziaus tapė parodyta, padalinimas abiejų į skyrimai ēsanczias esybes galimas yra tiktai mislyje, ne tikrybėje, ir kada-gi abu žodžiu, lyginai kaip žodžiai dvasė ir materija, yra aptarimais dviejų įvairių pusių arba apsireiszkimų tos paczios, pagal savaimią noturą mums nežinomos esybės.

arba papēdēs visu daigtu. Jeigu kas, kaip tai daro tuli gantos philiozophai, nori tą esybę „dievu“ vadinti, tai priešz tokį vadinimą pats isz savęs nėra ką sznekėti, paisant tiktai, kad tas žodis butu iszvilktas isz savo tēoliogiszkos nūszalinės prasmės

Isz gyvenimo baisuno.

Tik neseniai ką perėjo 300 metų nū to laiko, kada terionas galėjo draskyti visą gentę, nėkam nesidrašinant pajudinti pirsztą priešz jį. Naje, žmonės patys, draskomi, kapojami, pjaustomi, mindžiojami — taip buvo isz tiesų — žmonės patys mylėjo ir gūdojo savo smaugėją.

19 d. kovo 1585 m. Moskvoje kožname name rauduoja ir garbstē: „Musų gerasis „batiuszka“ numirė! Kas bus isz musų?“ Vyrai draskėsi plaukus, moters daužėsi krutines, cerkvėse kamszėsi žmonės, maldas bambšėdami, raudas kukindami. Ir tai vis isz priežasties carō Ivano, vadinamo „Baisiūju“, kuris tiktai ką buvo numiręs, to baisuno, szale kurio Romos žmonių skerdikai, kaip Tiberijus, Kaligula ir Nėronas, pasirodo ēsą tik mokytiniais gadintojais ir diletantais! Pasiūrekiame-gi kiek arcziaus į szitąjį smarkininką.

Savo talentą ant kraugėriszko siutimo Ivanas apreiszke budamas dar jaunikaicziu 17 metų. Gyvulus myriop nukankinti ir szūliais joiant ant žirgo per ulyczias sutrypti vaikus, moteris ir senius — tai buvo jo patieka po pliku dangumi. Palociuje jis girtūkliavo kaip galvijas ir linksminosi tūmi, kad apliejęs alkoholiu barzdas savo sągirtūklių uždegdavo.

Vieną dieną jam parėjo užmaczia isztremti savo įtekmingiausią numylėtinį, vyriausią namponį Adaszevą. Berods numylėtinis iszneszė savo gyvastvą, ale viskas, kas jo vardą nesziojo, tapė isz panagių isznaikinta. Jo paczią, Mariją Adaszev'ėnę, ans apskūsdino kaipo raganą, ir privertė ją žiurėti į skerdimą jos penkių sunų, iki galiaus ji pati tapė nukankinta.

Taip atsiėjo moteriszkei, kurią visūmenė gūdojo ir mylėjo už jos grožybę, dorą ir dievotumą.

Vienam jaunam kuningaikszečiui už tai, kad jis prie stalo „Baisiojo“ pasivėlyjo valnadvasį užtėmyjimą, terionas, pagriebęs peilį nū stalo, pervėrė szirdį.

Kitas kuningaiksztis, senis, turėjo mirti už tai, kad jis nenorėjo szokti caro pakeltoje czesnyje.

Kitas kuningaiksztis, perdėtinis miesto dumos, turėjo mirti badmyriu.

Kad vienas didikas, menkas gėrikas, teisinosi negalįs isztusztinti milžiniszką stūpą, jam per carą įbruktą, jį nugabeno į sklepą ir ten jam taip ilgai midų pylė į gerkle, iki jis nenumirė.

Kitą kuningaiksztį liepė Ivanas drauge su jo moterymis ir vaikais pasmaugti.

Vienas didžiunas, kurį Ivanas liepė ant jieszmo pasmeigti, meldėsi, jau pervertas budamas, su ūlumu: „Dieve gelbėk carui! Dieve dūk carui laimę ir iszganymą!“ ir tai jis isztarė ne vieną syk, ale vienval, iki myris neužbaigė jo skausmų.

*

*

*

Prie tokio pasibaisėtino kraugėringumo caras Ivanas buvo juk ir jūkdarys; tiktai jo jūkai buvo ipatiszki ir skaudūs tiems, kuriems jie buvo skirti. Caras visumet neszijosi sunkų, isz sloniaus ilties padarytą, kurielių, kurio žiamutinis galas buvęs nusmailintas. Szitas žmonių piemū sznekucziūdamas su jeib kūmi, kaip ana su pasiuntiniais, kurie jam gromatas atneszdavo, lyg isz netyczių lazda paroglundavo ant letenos to, su kūmi jis sznekėjo, ir užsisverdavo visa svarba savo kuno. Lazda pergręszdavo tokiu budu koją aukos, ir „Jo majestotas“ turėdavo didžiausią džiaugsmą žiurėti, kaip elgiasi padonas prie žiamės prismeigtas. Jeigu jis surikdavo arba maivomis apreikszdavo savo baisų skausmą, tai jis buvo myrion pasmerktas. Antrapus tas karunūtasais baisunas mokėjo teisintiesi isz tokių dailių papratimų. „Skausmai kitų — jisai sakydavo — skudrina mano sužlėbcziojimą.“ Jo majestotas netekęs gero appetito, eidavo į kankynių kambarį ir ten nelaimingas aukas liepdavo taip ilgai kankinti, iki jo skilvio nervai nebudavo paugždinti į szviežų veiklumą. Tai vis beveik 300 metų atgal!

Juk ir nūmonės apie rėdą bei praktiszko padalinimo darbų nestokojo carui, kurio jūkdaringumą ir pramoningumą žlėbcziojimo reikalūse mes tiktai ką pažinome. Gaudė ir skerdė žmones anie 6000 vyrų jo sargybos, kuriems turėjo rūpėti, idant kalėjimūse butu pilna aukų isz prakilnesnės lūmos. Szitacias caras po savo akių liepdavo kankinti ir nublokszti, o praseziokus naikindavo jo budeliai; taip tai visiems kakėdavo. Apsiginklavę akmeniniais kirviais ir dideliais peiliais, tie razbaininkai buriais zovadūdavo per ulyczias ir gatves ir viską nusmogdavo, kas tik jiems pareidavo į kelią. Viena žiemą paczioje tik Maskvoje 12000 žmonių tapė iszvyti isz savų namų; jie visi pražuvo pusnynūse.

Caras-gi užsiimdavo tiktai suiminiais isz didžiunų. Ganėtinai prisilakęs, jis isz kalėjimo atvesdindavo jų tam tikrą skaitlių, ir tie budavo nužudomi taip baisiai, jog ir pats Nėronas butu pasibjaurėjęs. Caras liepė — matomai jis buvo ir guvus mechanikas — padarydinti dideles-dideles skauradas, ant kurių jis savo aukas palengva liepė kepinti. Buvo taipgi dideli pecziai, kuriūse kiti kepė. Kitus-gi budeliai kapojo į szmotus, taip kad viena dalis po kitai buvo atkertamos nū kuno. Daugeliui gyvų tapė ūda nudyrinta, kitus vėl pjaustė, su plonomis virvaitėmis. Tai vis vos 300 metų atgal!

Vieną sykį carui pasirodė, jog veszlus prekybos miestas Novgorod neėsas jam atsidavęs su meile ir viernybe, kokios reikalavo dėl savęs taip milus monarchas. Miestas pastojo jam „neiszতিকimu“. Buk ir su lenkais miestas buvęs susimerkęs. Už tai turėjo buti nubaustas, ir tai paveizdingu budu. Ivanas surinkęs kariumenę 15000 vyrų traukė priesz miestą, myrion pasmerktą. Dar kelionėje miestūse ir kaimūseiskas buvo užmuszinėjama, kas buvo gyvas, idant nėks novgorodėnų nepersergėtu. — Jis mat ir stratėgas, musų Ivanas! — Pagaliaus jis atvyko į akyvaizdą miesto. Užramstęs visas prieėigas caras atlaikė dievmaldystes su ūlumu. Veikiai potam isz lupų lėbaujanczio caro paskilbo ženklas dėl žudynių ir grobstymo. Per penketą nedėlių tęsėsi kraujo mandynės. Galą gavo 100000 žmonių. Laike skerdimų bei smaugimų caras jodinėjo isz ulyczios į ulyczią gėrėdamasi žmonių surdojimu. Pas vienintėlę bažnyčzią tapė 10000

lavonų pakasta. Vienas chronistas pranesa ant tikrųjų, jog caras per vieną dieną nusmaugdinęs nemažiau kaip 15000 žmonių, tarp tų daugybę moterių ir vaikų. Tai vis kiek daugiau kaip 300 metų atgalios!

Paskutinį didelį vaizdą tasai pramislus kraugėrys perstatė Moskvoje. Dėl to mierio jis sumanė didelį sūkalbį nėva jį nužudyti troksztanczių. Tūjau 300 „neisztikimujų“ tapė suimti, tarp tų daugybė kuningaikszczių, generolų, bajorų, kancleris ir yždininkas caro. Pirma jūs visus torturavojo, o potam ant vienos iš rinkų Moskvos tapė „nūsprendiniai“ iszpildyti. Daugybė kartuvių tapė pastatyta, kruvos įnagių torturavojimo sukrautos ir po milžiniszku vandens kropu pakurta didelė ugnis. Su trubų truckszmu Ivanas ir jo sekėjai atjojo, bet pa'natė rinką ėsant tuszczia. Žmonės iš baimės išsislapstė. Tada caras įsakė žmones po prievarta atgabenti, idant matytu, kaip „batiuszka“ baudžia sūkalbininkus. Ateinant trukiui nusudytųjų — diduma nū torturų jau nebegalėjo stati stovėti — caras suszuko į žmones: „Žmonės, jus pamatysite torturas ir myrį, ale dėl bausmės pardavėjų. Sakykite, ar mano sudas teisus?“ — „Ilgai tegyvūja mūsų batiuszka; galas pardavėjams!“ szukavo žmonės.

Yra apraszas to, kaip bėgyje dviejų adynų 200 žmonių tapė paskersti, bet asz bijausi raszyti apie dar ką pasibaisėtinesnio.

Trimis dienomis vėliaus tapė pastariejie iš anų 300 nusudytinių nugalūti. Moters ir vaikai nužudytųjų tapė paskandyti. Turtai nuteriotųjų atiteko „batiuszkai.“ Jis mat buvo ir finansistas, mūsų caras!

*

*

*

Patėmytiniausia dēme szito nūgandžiausio visų žmonių yra ta, kad jis buvo — „dievotas“, „dievmaldingas“, arba nors jis savę laikė už tokį ir taip-gi jo žmonės. Anksti rytmetryje pats savo rankomis jis skambindavo varpus per isztisą adyną. Prie ankstybosios dievmaldystės jis budavo maldų skaitytojų ir giedotojų, klupėjo ir kakta taip stropiai baladodavo į žiamę, jog kraujais aptekdavo. Po ankstybosios dievmaldystės ant asztūnių dziegoriaus rytmetryje jis vėl laikė dievmaldystą per keletą adynų. Jis ir pasimirė — „apvei-

zētas visomis patiekomis religijās po to, kaip ant galu galo jis dar buvo pastojęs žmogžudziu savo vyresniojo sunaus. Su tūmi mat susikivirczyjės, caras taip smarkiai užgavo smilkmenis smailgaliu savo sloninio kurieliaus, jog vaikiną pasi-
mirė į penketą dienų. — Tai 300 metų atgalios!

Rotterdamiszkis Erazmas.

Akivaizdoje tos svarybės, kokią sziądien įgyjės yra kliasiskas mokslas, paplėtimas teisingų nūmonių apie tą dalyką yra viena isz didžiausių uždūčių moksliszkos literatūros. Pakakinanti istorija humanizmo, paaishkinanti likimus ir įtekme kliasiszkojo apszvietimo tarp vyriausių tautų Europos geriausiai už viską galētu pakakinti tą mierį. Bet, žėlėk, szitas klausimas paczioje Europoje isztyrinėtas yra labai silpnai. Didesnioji dalis humanistų rasztų po sziai dienai liektiesi neiszdūta. Apie prakilniausius darbininkus tos linkmės mažai yra gerų monographijų, o visatinas veikalas apie pradinę istoriją „atgyjimo“ Jurgio Voigto*) nors labai szaunus, bet vienintėlis savo veislėje, ir priegtam jis palyti tiktai vieną Italiją

Taip dalykams stovint, net szitas trumpas pieszinėlis gali buti ne be akyvumo dėl skaitytojaus, kadagi jis galės supažindinti jį su kilimu ir pirma-pradiniu pobudžiu Europos kliasiszko apszvietimo, su taje paminėtina istorijoje gadyne „atsigaivinimo“, kada mokinimasi senoviszkųjų kalbų ir literaturų tapė vieszpataujanczia sistēma apszvietimo. Tą gadynę apkriksztijo tada szauniūju vardu žmoniszko apszvietimo — „humanizmo“, suprasdami po tūmi žodžių plėtojimā visų augsztesniųjų, prakilniausiųjų ipatybių žmogiszkos gamtos, pasemtą isz paminklų graikijos bei Romos gėnių. Pilningumą valno ir vaisingo mokslo, mikluną iszplėtoto proto, atjautimą viso to, kas yra didžių ir prakilniu, gūdojimā žmogiszkos vertės, tikrą supratimą ukėsiszkos pareigos, — vienu žodžiu, viską, kas tik papūszia gyvenimą ir suteikia jam mo-

*) G Voigt, Die Wiederbelebung des klassischen Alterthums oder das erste Jahrhundert des Humanismus.

raliszką vertę ir gražumą tikėjosi pasiekti ir iš dalies iš tikro pasiekę sžitūmi keliu. Tai buvo gadynė didelio užsidegimo, aklo entuziazmo dėl klasisziskas senovės. Naujai atrastasis szitas szvietas, kaip kiekvienas nepažįstamas daigtas, nesulaikytinai viliojo vaidintuvę, kurstė akyvumą ir energiją dėl tyrinėjimų. Jame tikėjosi rasią visą iszminti ir tobulumą, nū jo laukė iszriszimo visų klausimų ir uždūdzių anūmetinės gadynės, užmerkiant akis ant jo trukumų ir su panėka žiurint į aplinkinę tikrybę.

Akyva regėti užtai — kokius praktikiszkus rezultatus iszdavė tasai europiszkasis užsidegimas ir kokią įtekme jisai padarė ant įvairių szakų kultūros.

Mokslas tas užgimė XIV amžiuje ant senobinės dirvos Itatijos, kur ir tautiszkoji kalba, ir alymynysta senobinės Bizantijos, ir daugybės klasiszškų atminimų, iszsilaukiusių paminklūse literatūros ir dailos, įrėdnėse ir įstatymūse, buvo dėl to gatava medega.

Jo galingu pradėtoju ir tipu pasirodo viduryje to amžiaus Petrarka, savo asaboje ir darbūse sugaubęs jau beveik visas tas linkmes ir įpatybes, kuriomis abelnai atsižymi italiszkasis humanizmas. Jau jisai isztarė pamatinį principą visos sistėmos, davadžiodamas, jogei auklėjimas žmogaus turi buti pilningas ir harmoniszkas, jogei mokslas yra vienas ir jogei jis tik tūmet turi vertę, kada veda mus į doriszką tobulybę. Ažūt iszkalinio, pramoniszškai - dūninio mokslo scholastikų, jis pirmutinis pareikalavo vienintėlio, pilningo, gyvo ir liūso mokslo, apvainikūto krikščioniszka dorybe. O kadagi medegą ir įrankį dėl tokio mokslo galėjo dūti anūmet tiktai senovė, tai iš czion kilo jo dievocziausias taupojimas senoviszkojo szvieto. Genialiszkasis diletantas visose szakose mokslo, Petrarka pats smelkėsi linkan tokio pilningo iszsiplėtojimo, — buvo poėtas, kalbininkas, juristas, gamtininkas ir teologas, pasikakindamas, podraug su tūmi, vardu prasto krikščionies, ažūt didžiausio philiosopho.

Taip sakant ausztant humanistiszkam mokslui užgimė szita keliavedė mielis jo, kaipo pirmoji dovana atsigimusios senovės. Ir kaip neiszkrevezota ji tapė vėliaus praktikoje, bet jau svarbiu dalyku buvo tas, jogei istoriszkasis takas

naujosios Europos, nū pat pradžios, apsiszvietē tokiu puikiu jieszkinīu. Vienok tasai jieszkinys, kaip visi jieszkiniai, galėjo, žinoma, isikunyti tiktai nepilnai ir ne staigu. Kaip mažai prieinamas jisai buvo anūmetinėms gentkartėms, tą parodē patsai Petrarka, jo sutautojas ir apskelbējas, — savo gyvenimu. Skelbdamas, traktatūse ir laiszkūse, panėką dėl žiamiszkų gėrybių, rotmonumą, garbingumą asabiszkų draugybų, prastą, mislyjime perleidžiamą gyvenimą philiosopho ir visą žiauriają dorą senoviszkųjų stoikų, — ant tikrųjų buvo tai žmogus, pilnasgarbgodystės ir iszdydumo, bēgantis paskui vainikus ir garbavojimus, paskui draugybę ir atydą didikų, paskui pelnus ir pensijas. Patriarka italiszkojo ir viso europiszkojo humanizmo gerosi jo iszgalēse, jisai-gi pirmasis parodē paveizdą isz iszvirkszcziosios jo pusės, — tojo gilaus nesutikimo tarp tēorijos ir praktikos, mokinimo ir gyvenimo, ir kupinos sistēmos veidmainumo ir melo, kokius atrandame kūne pas visus italiszkūsius humanistus.

Petrarkoje vienok, szale tokios apmaudingos prieszginy-stės tarp žodžio ir darbo, mēs vis-gi atrandame dar ir dvi patēmytini ipatybi — patriotizmą ir gūdojimą bažnyczios. Bet sekanczios gentkartės humanistų iszsižadējo ir szitos realiszkos dirvos. Didesnioji jų dalis tapē kokiais ten atitrauk-tais visa-svietiniais ukēsais, tikraja tėvyne kurių buvo jų „litterarum respublica.“ Jie tycziojosi isz kriksszczionybės, regēdami sz. raszte ne szaltinį doriszko atsinaujinimo, bet tik literatiszką paminklą. Nenūszirdumas-gi kalbos ir nesu-tikimas jos su darbu tampa jųse dar akivaizdesniais. Ką parodo mums, antai, gyvenimas Philelph'o, Podgo, Lorenzo Vallos, szitų koriphējų kliasiszkojo mokslo pirmoje Medici'ų gadynėje, t. y. amžiuje Cosimo ir Nikalojaus V? Nenuty-lanczias barnis ir savitarpines intrygas, vergiszką szliaužio-jimą priesz prakilnūsius mecēnatus, begediszką prekiojimą persiliudyjimais ir talentu, ir szale to viso — begēdiszkiau-sią girpelnystę ir iszdydžiausią panėką dėl „profanum vul-gus“, t. y. dėl žmonių, jų kalbos, interesų ir jausmų. Be-gēdis ir nēkingas landikas Philelpho, pardavinējantis savo girtiną plunksną kam pasipynē, labai ruscziai persiliudyjės buvo savo virszesnybėje ant Virgiliaus ir Cicerono dėlto vien,

kad mokėjo puikiai raszyti lotyniskai ir graiskiskai eilėmis ir proza. Valla, liepiant savo globėjui, Neapolio karaliui Alfonsui, nesuteikiančiam su Romos dvaru, užpūla ant popėžijos su aitriausia invекtyva ir apgarsina labai nesmagius dėl katalikiskos bažnyčios patėmyjimus apie vulgatą; viešok po kelių metų mės regime tą patį Vallą Kurijos tarnystoje ir ant geros algos pas Nikalojų V. Tokių ir dar blogesnių pavyzdžių galima būtų padėti czion deszimtis ir szimtus isz istorijos italiskųjų humanistų. O vienok-gi tai buvo vyrai, savūse rasztūse, labai iszkalbiai sznekėjusieji apie dorybę ant pavyzdos Cicerono ir Senekos. Ką mislyti po to apie pacią draugiją, kada jos mokintojai ir apasztalai naujojo mokslo buvo taip baisiai doriskai isztvirkę? Humanizmo gadynė, isz doriskos pusės, yra, isztikro, tamsiausia Italijos istorijoje. Szitas doriskas sugedimas, žinoma, turėjo kitą szaltinį ir prasidėjo anksciausias. Bet mes turime pilną tiesą nurodyti ant to, kad kliasiskasis mokslas ne tik kad neiszgydė jo, bet, prieszingai, dar labiaus pastiprino, kadagi jisai įvedė į gyvenimą vėl daug purvinių jausmų ir ydų supuvusios Romos paskutinių gadynių. Ir kaip-gi galėjo pagerėti visūmeniszkoji dora, kada parsidūdanti plunksna humanistų, szitų kondotierių mokslo, vieszpatavusių ant visūmenės nūmonės, vienokiai pasirengusi buvo girti ir prakilniausius žmones, kokiais buvo Medici, Cosimo ir Lorenzo, ir tokį beszirdį ir pasibaisėtiną tiraną, kaip Philippo Maria, pastarasis Visconti? O tūmi tarpu, smalkėse begėdiszkų lielyjimūsi prieszai penėtojus - mecėnatus, buko žmonių sąžinė ir teisybės bei gero jausmas nyko ir dilinosi. Net įsteigimas platoniskos akadēmijos Florencijoje, įkurtos per Cosimo de Medicį su mieriu platinimo kiltosios Platono ētikos nevien mokslainėse, bet ir gyvenime, mažai ką gelbėjo. Ir tame pat laike, kada jos sąnariai rinkdavosi ant savo kasmetinių simposionų dėl apvaikszciojimo dievūjamojo philiosopho broliszka pūta tariamoje dienoje jo gimimo ir abelna paszneka apie jo mokinimą, — Savonarola darė nožmiausią askētiszką reakciją priesz pacią antiplatoniskąją ydą, — priesz pasibaisėtiniausią goslybę, kuri apglėbusi buvo visą Italiją. Aristokratiszkame buryje akadēmikų randasi, žinoma,

ir keletas szviesesnių žmogysčių, panėsčių į Marsilio Ticino, Angelo Poliziano ir į tulus reprezentantus Medici'ų giminės; bet, abelnai imant, tokie žmonės buvo tai tik pavienės notys.

Doriszkoje linkmėje, tokiu budu, atsigimimas kliasiszkosios senovės pasirodė dėl Italijos esąs nevaisinga ir veikiaus kenkiančia, negu geradaringa įtekme. Pažiūrėsime dabar — kokias pasekmes atgabeno įsai polytikoje ir draugijiniame gyvenime.

Veikmė pabudintų senobinių atminčių ant polytikiszkos dalies italiszkojo gyvenimo buvo labai galinga. Pagal tai, kaip mokslincziai, mažu - pamažu, apsipazindino su Romos istorikais, oratoriais ir juristais, prieszai jų nustabintas akis isz tukstantmetinio grabo kėlėsi vainikūtas isz szeszelis senobinės Romos su josios puikiaja organizacija, su josios garbe ir visaszvietine valdžia. Negirdėtina nūsteba apėmė jų prie szitos regyklos. Juk tai mūsų artimi pratėviai — rėkavo humanistai — Italija — paveldėja Romos, josios didybės ir istoriszkosios rolės. Anapusalpiskiai barbarai, vėliuk, kaip kitados, turi kniupszti pulti po mūsų kojų! Po įtekme tokių svajojimų jiems rodėsi galimu daigtu esant prikeldinti seniai numirusią praeitę; jų svaigulingoje vaidintuvėje anūmetinis gyvenimas ėmė jau apsidengti senobinėmis spalvomis; po jų plunksna italiszkiejie tiranai pavirto į Augustus ir Trajanus, susipeszusiejie kondotieriai — į Hannibalius ir Scipionus, pagaliaus krikszczioniszkasis dangus — į senobinį Olympą. Humanistas popėžius Pius II, Piccolomini, viename savo raszinyje szneka apie kokį tenai nabasztininką, butent įsai, drauge su Kristumi ir Dievu, geria nemarybės gėrimą dangūse. Isz to, žinoma, Sforza ir Alfonso Aragoniszkis netapė Augustais, lyginai kaip kondotieriai netapė tikrais Scipionais, ir gyvenimas po senovei ėjo ir plėtojosi savo nepagražinamoje vagoje; vienok polytikos srityje vis-gi įsikerėjo kokis ten nenūszirdumas ir apgavystė ir tas pats nesutikimas žodžio su darbu, kokį jau mės matėme doros linkmėje. Blaivesniejie protai, berods, jautė, kad dėl prikeldinimo senobinės garbės Italijos ir josios visaszvietinio orumo, reikia jieszkoti kokių-nors praktikiszku, realiszku kelių, o ne senobinių svajonių

ant paveikslo teatriszko bandymo Colo-di-Rienzi prikeldinti, viduryje XIV amžiaus, „senatus populusque romanus.“ Szitie praktikiszki pragumai įkvėpti tapė patriotams tūmi pacziu atsigimusių senobiniu szvietu. Jie suprato, kad nėra ką nei mislyti apie senobinę didybę szalies, pakol ji liektiesi sudraskyta: daugybė smulkių polytikiszkių dalių silpninanczių ir drąskanczių viena kitą. Jie suprato ir tai, kad prie anūmetinio doriszko sugedimo, negalima yra joje nei visūmeniszka liūsybė, ir dėlto nurodė ant tiranijos dvasėje Romos imperatorystės, kaipo ant organo ir pragumo suvienijimo Italijos. „Libro del principe“ Macchiavelli'o yra ne kas kitas, kaip teoretiszškai apdirbtos szitos nūmonės. Akyse jo, Medici'ų namas, o ipacziai anūmetinė galva Florencijos respublikos, Lorenzo, buvo žmogumi, daugiausiai, tinkamu dėl rolės tokio iszganingo dėl visos Italijos tirono. Dėl pakreipimo jo ant tokio kelio jisai paraszė ir savo garsingąjį traktatą, kuriame kliasiszkoji idėja apie visgalingumą valstijos ir apie nėkybę asabos priesz szitą viską ryjantį dievaitį senovės iszvesta su tūmi neatsižiurincziu nūseklumu, kuris negirdi nei balso krikszczioniszkos meilės dėl žmogaus, nei taisyklių paprastos dorybės. Tokiu budu macchiavellizmas, su jo beduszia ir isztvirkusia tiranija, vieszpatavēs Europoje beveik sulig revoliucijų gadynei, buvo taipogi gana fataliszka dovana „atgyjimo.“ Bėgis Europos istorijos, pradedant nū XV amžiaus, ir be to jau linko prie isikerėjimo absoliutiszkos monarchijos, ir pats mokinimas Macchiavelli'o per tai tik ir įgyjo svarumą, kad sutiko su gamtiszka linkme laiko; tacziaus negalima nematyti, kad sen-romiszkiejie supratimai apie valstiją, priskiepyti prie naujos monarchijos, suteikė įstatimiszkamjam ir esybėje geradaringamjam processui josios plėtojimosi kokį tai žiaurų ir atstumiantį pobūdį. Tūmi tarpu, dėl paczios Italijos senobinės svajonės Macchiavelli'o ir vienmislių patriotų nedavė laukiamų vaisių. Szalis po senovei likosi polytikiszškai iszdraskyta ir nusilpninta ir, naudodamiesi tūmi, nekęstiniejie užalpiszkiei barbarai, ažūt to, idant pulti po kojų vieszpingos tautos, per tris amžius dar trempė josios puikiją dirvą. Seniai laukiamasis susivienijimas ir iszsiliūsavimas įvyko tiktai dabar, po mūsų akių,

ir priegtam tokiem keliais, su kuriais turi mažai ką darbo valstijinēs humanizmo tēorijos.

Užtai moksle, raszliavoje, o ipacz dailoje įvykdino atgyjimas senovēs tikrai dideles atmainas. Verta tik paminēti vardus Michel-Angelo, Rafael'io, Leonardo da-Vinci, Correggio ir Tiziano, idant perstatyti sav tokią blizganczią gadynę dailų žydėjimo, kokios nemaciusi buvo nū laiko periklesisz-kēs Graikijos. Net raszliavoje szita daildariszka linkmē tapē vieszpataujanczia. Italas pirma visko — artistas, o todėl ir senobiniūse veikalūse jisai gērėjosi ne tiek jų italpa, kiek puikiūju pavirszutiniu apdaru. Taikumas ir skambumas senobinēs kalbos, muzika metriszkujų eilių daugiaus už viską stabino jį isz pradžių ir sūkē prie vergiszko mėgždžiojimo. Žinoma yra, kaip bėdni rasmu humanistų veikalai; vienok Pico della-Mirandola, Poliziano, Bembo, Muret ir deszimtys kitų pasiekē tokią tobulybę senobinėje versifikacijoje ir mokėjo taip gerai ciceroniszką lotyniszką kalbą, kokia neprieinama buvo nei patiems romēnams po to, kaip pasibaigē auksinē gadynē jų raszliavos. Giedroje szito užsidegusio garbinimo senovēs, tautiszkoji kalba ir tautiszkasis gēnijus, dar pradžioje XIV amžiaus, pajudinti galinga ranka Dantēs, tapē sulaikyti savo ugyje. Daugumas gėdyjosi net raszyti italiszka. Pats Petrarka žiurėjo į savo sonētus, kaipo į pustą loszą ir kūne — kaip į griekus savo jaunystēs. Ainiai atkerszyjo jiems už tokį nēkinimą prigimtos kalbos ir prigimto gaivalo. Philelpho „Sforziada“, ant kurios jisai dėjo savo viltis ir tiesas nemarumo, neužsipelnē net iszdavimo ir pelyjo kningynų dulkēse. Arba — kas žino musų laikūse apie lotyniszkus veikalus Petrarkos, už kuriūs jį kitkart vainikavo Kapitolijs; kas pažįsta jo poēmą „Afrika“, kurioje virgiliszkais heksametrais apdainavo jisai antrąją puniszką karę? Pasimirus garsingamjam rasztininkui, humanistai su iszkilme perneszē ją į Florenciją, kaipo neisznyks- tantį paminklą tėvyniszkos garbēs. Bet jau kelioms gentkartēm praėjus, ji tapē visiszka užmirszta, lyginai kaip ir deszimtys kitų panēszių veikalų. Tūmi tarpu jo patriotiszkoji kanzona — „Italia mia“ ir dabar dar prispiria plaksnoti italų szirdis.

Mokslas taipogi su humanizmu nužengė milžinišką žingsnį. Humanistų žinios visose šakose mokslų ant tiek pervirszino senąją scholastiką, ant kiek tikrasis Aristotelis ir Plinius augszcziaus Averroeso ir Albuto Didžiojo, Tribonian'as — augszcziaus glossatorių ir Augustinas bei graikiszkiejie tėvai — augszcziaus Aquino Tomo arba Liros Nikalojaus. Bet ne viena daugybe ir tikrumu naujų moksliszkų nūmonių, pasemtų isz kliasiszkų szaltinių, pervirszino szitie žmonės viduramžinius mokslinczius. Kas įpatingai davė jiems didžiausią persvarą draugijos akyse, tai jų prietikis su mokslu, jų mētodai. Scholastiszkasis mokslas gadynės seniai jau pavirtęs buvo į pustą dialektiszką zauną, į bemierį bei benaudį malimą tradicijiszškai iszdirbtų autoritētų, kur, smulkmenose ir chaose atskyrimų, apsklembimų, padalinimų, komentarų ir citatų, užgeso ir susipainiojo gyvoji mislis ir jos praktiszkioji prasmė. Atitrauktiniausi klausimai ir taip jau atitraukti pragumai jų iszriszimo prarijo visą atidą mokslinczių. Rotterdamiszkis Erazmas garsingoje satyroje „pagyrimas kvailybes“ iszjūkia vieną tēoliogą senosios mokyklos, kuris priesz savo klausytojus labai placziai ir su didele erudicija davadžiojo dievingumą Iszganytojaus tūmi, kad jo lotyniszkasis vardas „Jezus“ lankstosi tik trimis lankiais atsakancziais idėjai pradžios, vidurio ir galo, t. y. dievystei. Apgingklūta sveiku praktikiszku supratimu, iszauklėtas senobiniais vaizdais, humanizmas apskelbė nenumaldomą karę szitam negyvam, amatininkiszkam, sausam ir nepanaudotinam mokslui, jo iszimtiniam bažnytiniam pobudžiui ir, pagalios, iszstumė jį isz mokslainių ir gyvenimo. Žinia, į vietą nugriantų viduramžinių autoritētų jisai ant nekurio laiko pavergė europiszką mislį kitam, taippat priespudingam autoritētui senovės; vienok pagamintas jo kovoje su scholastika drąsus ir liūsas mētodas turėjo atvesti ilgainiu ir į savistovų turtingą iszsiplėtimą, toli užpakalyje palikusį viską tą, ką ant dirvos mislies ir žinojimo galėjo pasiekti senobinis svietas.

Sztai szviesiosios ir tamsiosios pažymės italiszkojo humanizmo. Ir kaip nei bėgtinai perstatytas czion jo paveikslas, vis-gi isz jo matyti jau ganėtinais aiszkiais, kad mokslas

szitas, kaipo priskiepytas ir svetimas, esybėje neperkeitė bėgio italiszkojo gyvenimo ir kad įtekmė jo tiktai tada tapė galinga ir pastovi, kada po pastangos ir pobudis sutiko su tikromis linkmėmis ir interesais draugijos.

Taip, nei polytikai, nei dorai jisai neįstengė suteikti geresnio bėgio; jeigu-gi dailose ir mokslūse patiekė galingą bruzdėsį, tai tik per tai, kad szitame atsitikime sutarė kaip su daildariszku pobūdžiu tautos, taip ir su gdynės dvasia. Kas-gi atsieina raszliavos, tai mėgždžiotinasis kliasicizmas tiktai ant laiko nustelbė joje plėtojimąsi tautiszkojo gėnijo, bet jau pusanthro szimto metų po Petrarkos, romantiszkos epos ir lyrika, asaboje Pulci'o, Ariosto ir iš dalies Tasso, vėliuk szventė savo blizgancią gadynę.

Humanizmas neįsispildė visų vilczių ir neapteisino užsidedimo, su koku jį pasitiko gentkartės XIV ir XV szimt-meczių, bet tamsoje prietarų ir nežinės, akivaizdoje siauro ir negyvo amžiaus scholasticizmo, jis vis-gi buvo galingu, tūmet vienintėliu keltuvu vispusiszko dvasiszko auklėjimo. Tai buvo saulė, užtekėjusi ant Europos iš anapusalpiszkių kaukurų ir priėjusi savo spinduliais Prancuziją, Angliją, Vokietiją, tolimąją Vengriją ir Lenkiją. Apasztalai naujojo mokslo, italiszkiejie mokslincziai ir rasztininkai, išneszijo sėklas po visas szitas szalis, o didiejie bažnytiniai sinodai Pizoje, Kostnicoje, Bazelyje ir Florencijoje, taip daug pagelbėjusieji savi-tarpiniam apsimainymui idėjų tarp vakarinių tautų, dar arcziaus supažindino su jūmi Europą. Pagalios italiszkos karės ir visasvietiniai-monarchiszki plianai Korolio V, padariusieji Italiją vidurkiu anūmetinės polytikos, galutinai iszplatino jį visur. Įvairiose szalyse ir pas įvairias tautas jisai įgijo tokį ar kitokį pobūdį ir pagimdė labai įvairias pasekmes, tacziaus visatinas įstatymas, jogei gyvenimas, su visais kasdieniniais reikalais, drutesnis už visas moksliszkas tėorijas, atsiskartojo visur kur.

Taip antai Prancuzijoje humanizmas susitrenkė su karžygiszkąja dvasia szalies ir su monarchiszkomis pastangomis josios valdimierų. Rodosi — kas galėtu buti prieszingesnis už karžygiją ir senobinę valstiją! Czion — pilna valnybė asabiszkos valios ir asabiszkių tiesų, sulaikoma tiktai vienu

doriszku įstatymu; ten — pilnas panėkimas asabos per interesus ir mierius draugijos. Vienok humanizmas mokėjo sugyventi su abejais gaivalais. Ir tūm laik, kada Primatice ir Cellini, Delorm ir Lesci pūszia savo daildariszkais veikalais blizgantį viduramžinį dvarą karaliaus-karžygio, — juristai iš mokslainės Alziato, pasiremdami ant naujai atrastų pandektų karaliszkūse ordonansūse platina idėją valstijinio absoliutizmo. Pagalios raszliavoje prancuziszkoje gadynės taip vadinamo kliasicizmo, kaip tai įstabiai taikinasi josios pridvarinis, monarchiszkas pobudys ir mėgždžiojimas senobinių dalykų ir formų su feodaliszkūju mandagumu ir karžygiszkomis nūmonėmis bei jausmais. „Atgyjimo“ gadynė, vienu žodžiu, ir Prancuzijoje neįgabeno į gyvenimą jokio naujo gailalo, o tik išplėtojo jau esanczias pakraipas.

Anglijoje taipogi, į kurią humanistiszkas mokslas įsigavo vėliaus, kaip į kitas Europos szalis, bet neperkeitė nei esybės, nei iszeigos degusios czion kovos tarp katalikybės ir naujų jų tikėjimiszkų nūmonių ir, iš kitos pusės, — tarp liūsos ukėsiszkos dvasės szalies ir absoliutizmo Tudorų bei Stewartų. Abejūse abažūse įsiai vienokiai tarnavo kaipo galingas ginklas ir įstengė išauklėti kaip Tomą Moor'ą, kankintinį katalikiszkos bažnyczios ir atžargų apginėją britiszkos tiesos, taip ir Elizabėthą, karžygę protestantizmo ir valdimierką su stipriais palinkimais prie savvaldystės. Tautiszkajai-gi raszliavai įsiai mažiaus neg kur-kitur periszkadyjo eiti gamtiszkų keliu, — ir tūmet kaip philoliogai XVI amžiaus tiekė blizganczią gadynę kliasiszkojo mokslo, gagyne Metterų, Barkerų, Bentley'ų, angliszkoji poėzija, pradėjusi savo galingą tautiszką plėtojimasi nū Chaucer'io, — Shakespear'o gėnijuje pasiekė jau visasvietinę prasmę.

Pagalios Vokietijoje humanizmas užtiko visiszkai kitoniszkas apistovas, kitoniszkas politikiszkas uždūtes, kitoniszką dvasiā ir pastangas; tacziaus mokėjo patarnauti ir joms.

Tarp įvairių interesų, pripildanczių viduramžinį gyvenimą szitos szalies, akivaizdžiausia vietą be abejonės užima ten nūamžinis stengimasi vokiszkosios tantos atsikratyti nū Romos teronybės. Nėsa netik vieszpataujanti notis jos istorijos kova — ciesorystės su popėzija — turi, savo pamate, szitą

prasmę, bet prieszginybē eina sistematiszkai per amžius ir įsismelkia į giliausius užkampius tautiszkos dvasės. Ant Europos kontinento vargiai buvo kita tokiā tauta, kuri butu tiek sykių, ir priegtam — įvairiausiūse pavidalūse, protesta-vojusi priesz teokratiszkas priekabes ir svietiszką pobudį Ro-mos popėžijos. Ir mistikai XIV amžiaus, ir tautiszkoji raszliava savo paszkviliūse ir satyrose, ir sunkioji moksliszka erudicija sinodūse gadynės didžiosios atskalos — ne vieną kartą pakėlė savo balsą toje prasmėje. Pagaliaus įvairiausios herētiszkos nūmonės — valdensų, lollarų, hussitų, per-sekiojamos savo tėvynėje, rasdavo czion romią prieglaudą. Vaisiumi tokios ilgos ir visatinos pakreipos buvo, kaip ži-noma, reformacija XVI amžiaus. Humanizmas labai anksti prisiplakė prie szito prieszginiūjanczio bruzdėjimo, suteikda-mas jam ir didesnį moksliską pobudį ir pajiegą.

Jau viduryje XV amžiaus matome Vokietijoje dvi grupi humanistų: tautiszkąją, pasiremianczią ant mistikų perėjusio szimtmeczio, iszsiplatinusią ipacziai sziaurinėse pro-vincijose ir palei Reiną ir turinczją savo vidurkį Deventero mokslainėje ir dievūtoje „brolijoje draugiszko sugyvenimo“, — ir italiszkąją, atsiradusią žiamėse virszutinio bei vidutinio Dunojaus per įtangas italiszkų jų propagatorių; josios cen-trai — Viennoje, Pragoje ir Nūrenberge. Geriausiu repre-zentantu pirmosios gali rokūtiesi Tamas isz Kempės, auto-rius garsingo veikalo „apie sekimą Kristaus“. autrosios — Aineas Silvio de - Piccolomini, buvęs vėliaus popėžiumi po vardu Pijaus II. Tas ir antras yra pilningu iszreiszkimu savų grupų pakreipų, ir podraug su tūmi — didžiojo įvai-rumo tarp humanistiszko gėnijaus dviejų szalių. Kempiszkis Tamas — patriotas ir krikszczionis giliausioje prasmėje tų žodžių, ir net krikszczionis didesnis už patriotą. Jo kninga — tai vidurinė religija szirdies prieszginybėje su pavirszu-tiniu įmoningumu ir formalizmu, kuriūse jau nū seniai pelyjo netikėsis dievūtumas vidurinių amžių. Senobiniai philiosophai ir dorininkai dėl jo svarbus tik ant tiek, ant kiek jie gali sudrutinti ir iszplėtoti jausmą gerodaringos meilės ir mis-liszko vienavimosi su dievyste. Aineas Silvio — kosmopo-litas ir praktiszkas veikėjas, beceremoniszškai alinantis reli-

gijā, persilindyjimus, jausmus savo ir svetimus, dēlei gyvenimiszķų gerumų ir mierių. Kliasiszķąją raszķiavą įisai myli tiktai dēlto, kad ji yra szaunia mokslaine praktikiszķos iszminties, o jos puikios formos glamoni jo artistiszķąją jausmą. Jūdviejų mokintiniai, žinoma, atsідurē tokioje pat savitarpiņēje prieszpryszystēje. Buvo tai dvi skirtingos srovēs, szalig.ete tekanczios ir retai susibēganczios į kruvą: namie — auklēto vokiszķo humanizmo ir — atneszto italiszķojo. Pirmoji, žinia, kaipo daugiaus pritinkauti tautos pobudžiui, tampa vieszpataujanczia linkme ir tiesiog parengia didįį dvasiszķąją atsigimimą XVI amžiaus. Tarp Tamo mokintinių stovi geriausi žmonēs ir pagarsėjusieji mokslincziai gadynēs — Rudolphas Agricola, Jonas Reuchlin, Konradas Zeltes, — tūmet kaip tarp skaitlingų pasekējų Ainėjo Silvio nebuvo prakilnių darbininkų. Skirtumą daro tiktai Erazmas, kuris nors ir mokinosi Deventere, bet visiszķai prisisavino italiszķąją linkmę. Pagalios, ir kūne visi bažnytiniai reformatoriai sekanczios gentkartēs — Liuteris, Melanchtonas, Zwingli — užaugo ant dirvos tautiszķo kliasiszķo mokslo.

Naminis szitas mokslas pareidavo į italiszķąją tiktai karszcziausiu garbavojimu senovēs. Lygiai taip ir czionai, kaip anapus Alpų, tyrinėjo, kamantinėjo, vertē ir iszdavinėjo Graikijos ir Romos rasztininkus, pirkdami rankraszczius ant aukso vogos ir kudikiszķai rokūdami nemariu kiekvieną geresnį lotynistą. Visūse kitūse dalykūse įisai stacziai prieszginiaavo romantiszķai dvasiai Appeninų pussalio. Iszdydi, pilninga, kūne be priemaiszos tauta Vokietijos visados buvo atrama kaip dēl grynumo visūmeniszķos doros, taip ir dēl senobinio draugijinio surēdymo, persiēmusio žiamiszķųju bei gentiszķųju partikuliarizmu. Romiszķoji idēja imperatoriszķos, t. y. vienatinēs, viską nustelbianczios valstijinēs valdžios, — idēja, pramoniszķai persodinta ant vokiszķos dirvos, nėkados neturėjo czion tvirto sąjausmo. Pats Karolis V, iszauklētas senobiniu mokiniu Macchiavelli'o, su visa savo milžiniszķa galybe, apturėjo nū tautiszķųjų gaivalų toki atkorį, į kurį susitrupino visi jo plianai ir pajiegos. O platinimas Romos įstatymo mokslo keliu ir jo nūseklus įvedimas į praktiką taip toli nesutiko su tėvyniszķais padavimais

ir jausmais, jogei buvo net viena iš galingiausių priežasčių didžiojo žmonių maiszto reformacijos laike. Aiszkų, kad prie tokios pakreipos patriotiskos didmenos, polytikiszkoi raszliava senovės negalėjo czion atrasti nūszirdaus priėmimo. Užtai kliasiszkoji philosophija, ipacz Platono idėalizmas, labai pasekmingai sutariantis su tautos dvasia ir pobūdžiu, ir užauklėti ant platoniszkos doros krikščioniszkos bažnyczios tenai ėmė vieszpatauti ant geriausių protų. Ant paveizdos Medici'ų akademijos Florencijoje, įsikūrė net raszliaviszka draugystė palei Reiną dėl moksliszko ir praktikiszko platinimo szitų mokinimų. Czion, tiesa, nebuvo nei puikių prakalbų, nei philosophiszkų pūtų, nei teatriszkų parodų italų; vienok toki vyrai, kaip Dalberg, Heymburg, Agricola, savo gyvenimu illiustravo sen-vokiszkąjį dorumą, apszviestą ir padabintą giliu kliasiszku mokslu. Czion nebuvo teipo-gi ir to nėkinimo religijos, koki mes regėjome anapus Alpų. Prieszingai, kaip philoliogiszkais darbais, taip ir tyrinėjimu paczios įtalpos senobinių rasztininkų, vokiszkasis humanizmas stengėsi atkeldinti senobinį krikščionybės grynumą, iszkrevėzotą savnaudžia ir svietiszka popėžių polytika. Pagaliaus pati mecėnatybė, moksliszkasis iszdydumas humanistų ir jų aristokratiszkas nėkinimas žmonių — czion toli nebuvo taip skriaudus, kaip Italijoje. Vokietijoje, vienu žodžiu, kliasiczmas pateko į kitoniszką dirvą, ir dėlto iszdavė kitokius vaisius. Kokį sanprotavimą mės galime dabar iszvesti išz atliktos peržvalgos?

Mės regėjome, kad humanizmas visose szalyse Europos buvo puikiu ir galingu pragumu plėtojimosi, vienok jis be skirtumo plėtojo kiekvieną dalyką. Su vienokia pasekme auklėjo jisai tikėjimą ir netikybę, dorą ir isztvirkimą, patriotizmą ir kosmopolitizmą, liūsybę ir vergybą, visur prisitaikindamas prie vietinių iszlygų ir reikalų gadynės; jeigu kada nors ir mėgino įkūnyti nepriegulmiai kokią senobinę idėją prieszingai tikriemsiems interesams gyvenimo, tai kūne visados be pasisekimo. Bet ar išz to jau iszeina, kad mokslas tas, paczioje ankscziausioje savo gadynėje, t. y. XV ir XVI amžiūse, geriausiai derėjo tik formaliszkam plėtojimuisi jau agatvų, paties gyvenimo parengtų gaivalų ir kad tokie ar

kitokie vaisiai jo visiszkai prigulėjo nū įpatybių szitų gaivalų, nū dirvos, į kurią krito sėkla?

Dėl geresnio paaiszkinimo szitos mislies, mės pasivelysime pakreipti skaitytojaus atidą ant dviejų garsingų istoriszkų veikėjų XVI amžiaus — Erazmo ir Liuterio. Sziūdu vyru, vienokiai iszauklėtu ant kliasicizmo, buvo netik drauggyventojaus, bet ir vyriausiais didvyriais vieno ir to paties istoriszko intereso, svarscziusio jūdvių gadynėje vakarinę Europą, — ir vienok-gi, kaip skirtingi buvo jūdvių persiliudyjimai, darbai ir pasiektieji rezultatai!

Nors Rotterdamiszkis Erazmas gimimu buvo ulandas, bet isztikro neprigulėjo nei kokiai tautai. Tai buvo vienas isz tų atitrauktų mokslinczių, kokių humanizmo gadynė pagimdė pusėtinai daug, ipacziai Italijoje. Negalima vadinti jį nei kosmopolitu, kadagi artimiausia tėvyne jo buvo vienas tik senobinis, kliasiszkasis svietas arba tikriaus — ano atsigimusi raszliava. Per visą gyvenimą savo važinėdamas isz vietos į vietą, isz szalies į szalį, ir pragyvendamas kartais isztisus metus tai Niderlandūse, tai Prancuzijoje, tai Anglijoje, arba Italijoje, jis vienok pasiliko visiszkai svietimas dėl draugijinių interesų szitų szalių. Net Szvicarijoje, kur jis pergyveno pastarąjį penkioliką metų, nemokėjo jisai prisiriszti nei prie ko ir gyveno Bazelyje tiktai isz paproczio, aptingęs ant senatvės keliauti. Su koku iszdydumu gyrėsi jis tūmi, kad nemoka nei italiszkai, nei prancuziszkai, nei angliszkai. Galima mislyti, kad ir ulandiszkai jisai mokėjo labai prastai. Tikroji prigimta jo kalba buvo lotyniszka, kurioje jisai raszė ir kalbėjo taip lengviai, liūsai ir puikiai, kad net geriausi Italijos humanistai stebėjosi ir pavydėjo jam. Kūne taip tobulai mokėjo jis ir graikiszką kalbą. Net mislyjo jisai nekitaip, kaip vienoje isz senobinių kalbų, ipacz lotyniszkai.

Toki įstabingą pažinojimą numirusių kalbų įgyjo Erazmas per ilgą ir nenūalsų mokinimąsi, kadagi nei Deventero mokslainė, kurioje jis pradėjo savo humanistiszkūs mokslus, nei Paryžiaus universitėtas, kuriame jis mokinosi jų toliaus, negalėjo jam suteikti nei szimtinės dalies tos milžiniszkos pažinties senobinių raszliavų, kokią jis įgyjo su pagelba savo įstabingos atminties ir nenūalsaus triuso. Isz to vienok dar neiszeina,

kad jis iszauklėjo savę ant kliasicizmo visiszkai savistoviai; jis tik nepasidavė nei giliamjam bei rûszirdžiamjam dievûtumui, vieszpatavusiam Deventere, nei scholastiszkai dvasiai anûmetinių prancuziszkų kolegijų, nĕsa nei tas nei antras nesutiko su jo skoniu ir palinkimais. Uţtai visos jo simpatijos, nû ankstybiausios jaunystĕs, linko prie Italijos ir tenyksztĕs humanistiszkos mokslainĕs. Įpacz Lorenzo Valla padarĕ ant jo įtekme taip didelę, kad jis per visą savo gyvenimą pasiliko viernas pakreipoms ir uţdûtĕms, kurias pastatĕ szitas mokslinczius. Kaip galint didesniĕ paplatinimas moksliszkų ųinių, kova su prietarais ir obskurantizmu zokoninkų, panaudojimas philoliogiszkos kritikos dĕl pataisymo kanoniszko teksto biblijos, — viskas, prie ko stengĕsi ir ką pradĕjo Valla, Erazmas prisisavino ir varĕ tolyn. Net religijiszkos nûmonĕs italo, kaip antai — apie valnumą ųmogaus valios, rado atsigarsĕjimą pas Rotterdamiszkį mokslinczių. Isz senobinių-gi rasztininkų didųiausią įtekme ant jo darĕ Lukianus, kuris netikĕjo į nĕką ir isz visko jûkĕsi. Jeigu prie to visko pridursime moteriszką auklĕjimą kudikystĕje, doriszką priespaudą ne pagal persiliudyjimus dûtų zokoninkiszkų prieųadų ir kuno paliegumą, tai turĕsime pusĕtinai artimą supratimą apie iszlygas, kokiose susidĕjo doriszkas bei moksliszkas pobudis Rotterdamiszkio mokslincziaus. Savo sausųju racionalizmu, nûlankiausiu garbavojimu senobinių autoritĕtų arzia ir jautria savmylybe ir nevisûmet teisingu prisilietyjimu prie didikų ir magnatų, jis visiszkai paveidauja į italiszkus humanistus. Nû szitų povyzdų jis pasisavino ir neprisotinamą geidulį garbĕs ir ųiamiszkosios nemarybĕs, buvusios, kaip ųinoma, kokia tai liga anûmetinių italų. Berods, szita grynai senobinė įpatybĕ — viena isz abelnų „atgyjimo“ noczių, priespryszystĕje viduramųinei, askĕtiszkai paųiurai į gyvenimą, — ir Erazmas yra tik didųiausias jos reprezentantas. Pagaliaus, paveidųiai italams, augszcziaus viso ko statĕ jisai interesus savo apszvietimo missijos ir mislyjo, kad tvirtos geradarystĕs senobinio mokslo galimos yra ir be doriszkos dirvos paczioje sąųinĕje ir szirdyje ųmogaus. Uţtai visos jo pastangos nukreiptos yra tik ant to, idant papilti tarp savo viengadynieczių kûmi daugiausiai moksliszkų ųinių. Su tokiu mieriu

pradeda jisai išdavimą kupinos vertinės klasiszkųjų rasztininkų ir bažnyczios tėvų su galybe kritikiszkų pasargų ir kommētarų, sudeda milžiniszkus rankius senobinių priežodžių ir apophtēgmų arba garsingiausių sentencijų isztarimų senovės philiosophų ir dorininkų, sutaíso teisingesnį lotyniszka tekstą naujojo įstatymo ir prideda prie jo puikiausias parafrazas, padėdamas tūmi pirmą pamatą mokslui bibliszkos kritikos ir ekzegēzos. Sztūmi pasvyrimu pasiaiszkina ir jo žiauriausioji kova su obskurantizmu, scholastika ir jų pavojingiausiais reprēzentantais, anūmetiniais katalikiszkais zokoininkais. Žinoma yra, su koku aitriu sarkazmu iszjūkē jisai jų tamsumą, atbukimą proto ir paleistuvingumą savo dialiogūse, gromatose ir satyroje „pagyrimas kvailybės.“ O kokia buvo įverkmē tos kovos ant protų ir abelnai pasisekimas szito veiklumo — galima spręsti pagal tai, kad garsingasis rasztas, dar tebegyvenant autoriui, susilaukē asztūnių didelių iszdavimų ir buvo iszverstas į visas Europos kalbas ir kad Vokietija, kur viduryje XV amžiaus, anot liudyjimo Aineo Silvio, universitetų professoriai vargiai pažinojo graikiszkas litaras ir kur buvo galybē kuningų, kurie savo gyvastyje nėkados neskaitē viso tēksto ēvangēlijos, — septynesdeszimts metų perėjus, klasiszskų mokslingumu galējo jau pasitasyti su pacziais italais. Tarp darbininkų ir kaltininkų tokio smarkaus, kūne staigaus moksliszko persigimimo vokiszkos draugijos Rotterdamiszkiui Erazmui priguli pirmoji vieta ir nemari istoriszka nūpelna. Tai buvo didis mokintojas atnaujintos „atgyjimu“ Europos, ir neveltū anūmetinė draugija papūsžē ji savo geriausiais vainikais. Musų laike sunku suprasti tą augsztą gūdojimą, koki jis užsipelnē nū vienlaikiecių. Nū Anglijos sulig Italijai, nū Lenkijos sulig Vengrijai, anot žodžių vieno isz jų, skambējo jo garbē. Isz visų krasztų plaukē jam dovanos, pensijos ir pagarbės pakvietimai. Romos Kurija siulē jam kardinolystę. Bazelyje jo name buvo didelis kambarys, nū virszaus sulig grindų prikrautas brangiausių daigtų, atsiųstų jam isz įvairių szalių Europos. Galingiausi valdimierai — Henrikis VIII Anglijos, karalius François, popėžiai, kardinolai, pralotai, valstijų vyrai ir pirmieji mokslincziai amžiaus turējo sav už laimę su jūmi susiraszinėti.

Bavarijos vyriausybė norėjo jam paskirti milžinišką algą tiktai už tai, kad jis persikeltu gyventi į Nūrenbergą. Kada jam vieną kartą teko atvažiuoti į Freiburgą, tai magistratas, cechai su plasnojančiomis vėliavomis, universitetas su pasveikinanciomis prakalbomis ir diplomais ir visi miesto gyventojai išėjo jį pasitikti, tarytum kokį ciesorių. Ir ištikro, tai buvo savo veislės valdimieras. Szitas mažas baltplaukis senukas su mėlynomis pusiau-primerktomis akimis, gabiomis ant smulkiausių pasaugojimų ir su sarkastiszkų jūksmu ant lupų, su netvirta eiseną, amžinai paliegęs, drebantis prie žodžio — myris, — perstatė savimi milžinišką doriszką galybę, pirmu kartu išdygusią Europoje ir nepažįstamą nei viduramžiui, nei senovei, — galybę draugijinės nūmonės, prieš kurį nenoromis klaupė svieto didikai, pakol neiszmoko valdyti ją ik tulam laipsniui.

Tūmi tarpu, kada Erazmas kopė jau ant cziukuro savo moksliszkos garbės, godžiai prisiklausydamas chorui pagyrimų ir garbavojimų, atlekiančių sulig jo ausų iš visų kampų civilizūto svieto, — sienose Erfurto augustinų kliosztoriaus kankinosi jaunas ir nežinomas zokoninkas Martynas Liuteris, — kankinosi nenumaldaujamu troszkuliu krikščioniszkos teisybės. Tarpe paleistuvingų, arba abejojančių zokoninkų navatnas szitas žmogus visas paskendęs buvo neiszleistinoje, mislyje apie amžiną iszganymą ir apie geresnius į jį kelius. Dėlei jos apleido jisai svieta, atsisveikino su jaunystės svajonėmis su linksmiais draugais — studentais, — ir nėkadęs, gali buti, pasenėjusios kliosztoriaus sienos neregėjo dievūtesnio žmogaus. Visiems yra žinoma, kad szitie mislyjimai ir sunkioji kova, pagimdyta per jūs, atgabeno Vokietijai ir Europai isztisą periodą doriszko atsinaujinimo.

Kas-gi užvedė jį ant tokio kelio įieszkėjimo ir po to — vaisingo gyvenimiszko darbavimosi?

Mansfeldiszkio kalnakasio sunus, Liuteris išėjo iš skaisčiausių ir giliausių slūgsnių vokiszkos tautos. Kudikystėje apleido jisai tėviszką pastogę, iszsineszdamas su savim pratėvių teisingumą ir patriarkiszką prastumą. Vargai ir bėdos, ir kaipo pasekmė tų — ankstyba pažintis gyvenimo iszauklėjo jo vaikystę; o jaunysta paaukauta tapė teologiszkais

bei kliasiszkiems mokslams Erfurto universitēte. Tuszcioji ir nevaisingoji scholastika isz pirmo sykio jam pagriso; bet užtai „humaniora“ patraukē jį labai ruscziai ir net įstodamas į kliosztorių isz viso savo turto jis pasiēmē tiktai Virgilių ir Plantų. Teisybē, jis netapē blizgancziu lotynistu ir vėliaus visiszškai užmetē szitūs užsiėmimus; vienok skaitymas Romos istorikų, oratorių ir poētų iszauklėjo jame tą veiklą praktikiszką protą, kuriūmi taip garsėjo senovės mokslincziai ir kuris paskui neapleido jį nėkūmet. Isz antros pusės, skaitē jisai mistikus XIV amžiaus — Taulerą, Henriką Suzo, Ruysbroką, skaitē szv. rasztą ir veikalus Augustino, vis daugiaus ir daugiaus persiimdamas isz tų szaltinių giliu ir viduriniu dievūtumu szirdies, taip labai tolimu pavirszutiniam įmoningumui viduramžinės katalikybės. Sztai — pirmas užsimezgimas jo abejonių apie senąją bažnytinę sistēmą ir pradžia jo tyrinėjanczios analizos. Bet pirma, negu dūti joms kupiną valią, jis rįžtasi iszmėginti dar paskutinį pragumą szito pavirszutiniszko dievūtumo — leidžiasi į askētiszką gyvenimą ir, kada nei tas nedavē pageidautinos romos jo dusziai, pareina į pasirįžimą visiszškai atsimesti nū sulepusios ir bevaisės senosios religijos popėzybės.

Toku keliu iszsidirbo Liuteryje busiantis reformatorius bažnytinis, pradėjusis didį istoriszką darbą nū perdirbimo paties savęs. Bet humanizmas ir mistikai vargiai butu padarę ant jo tokią galingą įtekme, jeigu sėklos jų butu nenubirę į dėkingą dirvą, jeigu dvasia Taulerio ir Kempiszchio Tamo nebutu atradusi dėl savęs nūszirdžios prieglaudos teisingoje ir dievūtoje szirdyje patriarkiszkojo sodieczio, jeigu gyvenimiszkoji iszmintis Horacijaus nebutu susitrenkusi draugingai su karcziūju prityrimu beprieglaudingo mokintinio, nū devynių metų savo amžiaus jau besirupinanczio apie savo dūną. Ir czion, tokiu budu, pamatą ir esybę žmogaus sutvėrē patsai gyvenimas, mokslas-gi tiktai iszplėtojo jūs tuloje linkmėje.

Toliaus mēs regime, kad ne kninginės pastangos, bet ta pati neatgresiama galybē traukia Liuterį ir ant lauko praktikiszką darbų, prisūkia jį ir dėl kitų trokszti tokio pat dvasiszko atsigimimo, kokiį jisai jau pats savyje iszbandęs buvo. Buvo juk ir pirma jo daug dievobaimingų vyrų, per-

siėmusių tais pacziais persiliudyjimais. Nū-pat XII amžiaus tęsiasi eilia nepersitraukiančių protestų prieš svietiszką pobūdį Romos bažnyčios, prieš doriszką sugedimą jos ganytojų. Augustino mokinimas apie nūdėmingumą ir silpnybę žmogaus valios, apie visgalybę viengelbiančios malonės, persiliudyjimas apie neklaidingumą vieno tiktai raszto, — vis tai, ant ko Liuteris pamatavo savo dogmatiszką reformą, lyginai taip vedžiojo ir visus ankstybesnius atskalusus katalikybės. Tarp jo viengadyniečių buvo tukstancziai žmonių, kurie taip-pat aiskiai, kaip ir jisai, suprato nekđarystes popėžijos ir isz visos gerklės rėkė prieš tamsybę, prietarus, fanatizmą ir nepagydomą moraliszką sugedimą anūmetinių zokoninkų. Kodėlgi tik jis, Liuteris, tapė centru viso bruzdėjimo ir vyriausiu didvyriu ilgamžinio perversmo? Mės nesznėkėsime apie prielankiai dėl to dalyko susikrovusias polytikiszkas iszlygas gadynės. Kokios jos nebutu, iszlygos tos vienokiai gelbėjo kaip Liuterini, taip ir szimtams kitų teoliogų vienokios ēvangēliskos linkmės. Bet kas nemierūtinai augsztino szitą žmogų ant visų vienmislių, tai — jo gili ir karszta meilė dėl savo tėvynės. Nū kudikystės jisai užaugo ir iszsiauklėjo tarp žmonių, gyveno jų gyvenimu, regėjo ir dalinosi jų reikalais ir interesais, jų vargai skaudino jo szirdį. Besotiszkas grobimas pasileidusios kuningijos, praryjanczios prakaitą bėdnioko, pardavinėjanczios jam, kaip tavorą, dievmaldystę ir sakramentus, ne tik kad piktįdavo ji, kaipo krikszczioni, bet ir inartįdavo, kaipo patriotą. Kokis nūsizirdus ukėsiszskas jausmas virpėjo jo žodžiūse, kada iszdėjęs savo persiliudyjimus ir reikalavimus prieš galvą ir reprezentantus visos ciecorystės, sznekėjo jisai Wormso seime: „asz žinau, kad tokie dideli ir iszmingingi valdimierai nereikalauja mano patarmių; bet vienintėlis mieris mano yra tas, idant atlikti savo pareigą, ko Vokietija teisingai gali reikalauti nū kožno isz viernų sunų savo.“ Tiktai tokia meilė dėl tėviszskosios žiamės, susiliejęsi duszioje jo harmoniszškai su krikszczioniszka meile dėl žmogijos, galėjo įkvėpti jam tą nesutrupintiną energiją, tą tvirtybę ir vyriszskumą, kurie pergalėjo visas periszskadas, nepaisydami ant visų pavojų ir atvedė darbą iki laimingam galui. „Kad ir — sakė jisai prieteliams savo, bauginantiems

jį nelaimingu likimu — kad ir ugnys butu sukurtos mūsų Wittenbergo sulig Wormsui ir liepsnos siektu padangę, tai ir tada asz važiuosiu tenai.“ Istorija žino, kad tokią savę išsižadancią, geležinę valią gali suteikti žmogui tiktai meilė teisybės ir patriotizmas.

Ką-gi veikė ir kaip elgėsi laike prasidėjusios kovos su senąja bažnyčia Erazmas? Galima buvo tikėtiesi, kad jis drąsiai stos ant szalies reformatorių. Juk savo rasztūse jisai tukstantį kartų išzreiskė tūs paczius užpūlimus ant paleistuvingos kuningijos ir bažnytinių įrėdinių; o išzsisigimusių zokoninkų nėks nesijūkė taip nemeilingai, kaip jisai, nėks taip baisiai jo neapkentė, kaip jie. Su Liuteriu jisai nesusitaikė tiktai dogmatizskame klausime apie mylistą; visame kitame pilningai su jūmi sutiko. Ir vienok, mēs matome, jogei įvykus bruzdėjimui, jisai nūlatos laikosi mūsų žaliui ir dvipusizskai, atsargiai ir bailiai svarstydamasis tarp ginczo klausimų savo laiko ir nesidrąsindamas atvirai išzsitarti kokioje nebuk prasmėje. Dažniausiai jisai stengiasi įtikti ir vienai, ir kitai pusei. Dūs jis, ant paveizdos, prielankų atsiszaukima apie naujūsius teologus, ir tūjaus jau skubinasi išzsisteisinti priesz popėžių ir kardinolus. Jis nesiszalina ir mūsų reformų, bet norėtu jas įgyti keliu abipusinių taikių derybų, tarsi užmirszdamas, jogei szitas kelias iszmėgintas jau buvo daugelį sykių ir nėkūmet neatvedė ant gero. Pradžioje jis tarytum rėmė Liuterį, susiraszinėjo su jūmi, mainėsi komplimentais; kada-gi prastas akademizskas ginczas pavirto į draugijinį gaisrą ir, siaucziant audrai, apglėbusiai visą szalį, paskilbo drebulingi kliksmi apie deganczius laužus, žudynes, iszgujimus ir prakeikimus, mažupamažu atsitolino mūsų ir numazgojo rankas. „Velnias apsėdo szitą nenumalszomą žmogų“, raszė jau jis apie reformatorių tūjaus po atsimetimui jo mūsų popėžijos ir truckszmingos polėmikos su Henrikiu VIII, — išz baimės pagarsėti heretiku, sudėjo pilningą traktatą prieszai jo mokinimus ir nubaigė ant to, kad ne tik pertraukė su jūmi visus ryszius, bet prie pabaigos gyvenimo susigerino net su pikcziausiais savo neprieteliais, elgėtaujancziais zokoninkais. Vienok, išz visos galės stengdamasi neužtraukti mažiausios įtarties ant savę, jis tūmi

tarpu vis-gi patylomis jūkēsi isz senų griekų senųjų griekininkų popėžininkų. Tokiu pasielgimu jisai, žinoma, nepatiko nei vienam ir tapė apleistas per abidvi partijas. Protestantai davė jam vardą mažaduszio atskaluno, o zokoninkai vis-gi nepaliovė tvirtinę, kad jis tai ir yra szaknis viso pikto, kad jis padėjo kiauszinį, o Liuteris tą tik iszperėjo.

Sztai rolė, kokią Erazmas varinėjo didžiausiame gyvenimiszrame klausime savo gadynės. Nedalyvas ir szaltas jisai stovi ant kranto, prisistebėdamas į einancias pro szalį bangas ir rupindamasis tik apie tai, kad tik ir jį nepagriebtu srovė. O vienok kokį milžiniszką svarumą galėjo turėti balsas tokio žmogaus tarpe pakilusių visūse krasztūse abejonių, — kaip szauniai jis galėjo patarnauti reformai su savo europiszku autoritetu ir valdžia protų! Bet kam daug dūta, nū to bus daug ir reikalaujama. Ainiai neužmirsz tokio nei-kam-kokumo, kūne pardavystės visūmeniszko dalyko, ir ant antminties didžiojo mokslincziaus guli nenumazgojamas plėtmas.

Szauniausiejie istorikai mūsų amžiaus — Ranke, Motley, szaunusis biographas Erazmo Adolfas Müller, teisina tokį nepagirtiną elgimąsi Rotterdamiectzio isz dalies jo paliegusia ir silpna organizacija, nepavėlyjusia jame iszsiplėtoti tvirtam pobūdžiui, isz dalies-gi ir tūmi, kad brangindamas daugiau už viską humanistiszkąjį mokslą, jisai bijojosi, idant sumiszimai ir subruzdimai reformacijos neužkenktu szitam dar nesutvirtėjusiam mokslui. Dėlto jis ir pasikakino tik ant atsi-kreipimo nū pikto ir parodymo kelio dėl jo iszgydymo, vienok pats neėjo jūmi. Mums regisi, kad tokia pažiūra į praktikiszką netikumą Erazmo toli dar neiszseмия klausimo ir kad nūdugnė jo priežastis tylo vis-gi trukume realiszkos dirvos po szitūmi žmogumi. Tai buvo tipas atitraukto humanisto, pasiszventusio pilningai tiktai senobinėms raszliavoms. Bėgancziame, tikramjame gyvenime neturėjo jisai jokių svarbių interesų, o per tai nebuvo ir paraginimų dėl vertingo praktikiszko darbavimosi. Kas sutveria tikrai didžius darbus, iszaukleja didžiavyrius, pakursto ant triuso ir aukų? Retai — atitrauktoji teisybė. Dažniausiai tai — meilė žmogijos, tai — meilė gimtinės žiamės, prisiriszimas prie namiszkių ir

artimų musų szirdžiai. Erazmo duszioje nebuvo jokių tokių akstinių. Jo religija buvo anoji atszalus, racionalizāta katalikybē, apvalyta nū nekurių puvėsių, kuriūs vėliaus auklėjo jezuvitai; jo dora buvo pasemta tiktai isz kningų ir tokiu budu nevaisinga, tėvynės jisai neturėjo, namiszkių — taipogi, o į draugyas jisai žiurėjo, kaipo į senobinį philosophiszką iprotį. Isz kur-gi galėjo pas jį imtiesi energija, vyriszkumas ir visa veiklumo pajiega, jeigu jis butu buvęs apdovanotas ir milžiniszka kuno syła ir mažiaus pasiszventęs kninginiam mokslui? Vis-gi ir tada jis butu buvęs tiktai mokintas ēgoistas, sibaritas ir epikurietis, koku jis ir buvo isz tikro. „Kam patinka, tegul tas eina ant kankynių už teisybę, aszgi neesmi vertas tokios pagarbės,“ sznekėjo jisai su savo szaltūju cinizmu, matydamas, kaip kiti aukauja gyvastį savo dėl laimės artimų. Liuteris visiszka teisingai suprato ir apiprekino szitą pobudį, pasakęs, kad szale visų jo prakilnybių ir nūpelnų, jam vis-gi truko svarbiausios, t. y. geradaringos ir vaisingos meilės, kaipo geriausio szaltinio tikrai — žmogiszko darbavimosi.

J. A.

Ephemeridai.

(*Parasė Alfonsas Carr.*)

Ephemeridai — taip vadinasi ūdeliai, kurie iszkilę isz vandens, kur esti pavidale smulkių lervelių, gyvena dvi ar keturias adynas ant svieto rupindamiesi gudriai tą laiką sunaudoti. Įpatybės tos nū seniai užėmė atidą gamtininkų ir mokslinczių ir tapė dalyku skaitlingų studijų, apraszimų, klasifikacijų, pasergėjimų ir apsirikimų.

Aristoteles pirmas suteikė jiems vardą — „ephemeridų“, Plinius-gi atkartojo tik jo žodžius. Reaumur'as, lyginai kaip ir Linnaeus, užlaikė Aristotelio vardą ir pataisė tulą nūdugnę klaidą: pirm jo mat vieryjama buvo, butent ephemeridai neturi laiko dėl meilės, kūmet isz tikrųjų jie mylėjimusi tiktai ir užsiima. Naje — turi jie kada mylėtiesi, vienok neturi kada maintiesi ir visi zooliogai vienbalsiai pripažįsta ephemeridams netobulą ir netinkantį dėl ryjimo snapą. Vasarą paprastai per keletą adynų priesz saulės nusileidimą galima pamatyti debesius tų vabalėlių, kylant isz vandens; nesiūsi jie nėkados, lakstydami per visą savo gyvenimą ore.

Nepamenu, ar tas man prisisapnavo, ar kame nors skaičiau? Ant kraszto upelio, kur ephemeridai laksto ir siauczia ore, lyginai kaip sniego dulkės, du vabalėliu laikėsi nūszaliai.

„Gūdotinas seneli — tarė jaunasias vabalėlis — tu, kuris jau mažių mažiausiai pragyvenai tris adynas, pavelyk paklausti patarmės tavo prityrimo, įgyto per taip ilgą gyvenimą.

„Mano suneli — atsakė antrasis — esmi berods senas, bet ne taip daug, kaip tav rodosi; geiduliai ir susikrįtimai sunaikino manę pirm laiko. Turiu vos tik pustreczios adynos amžiaus, bet kiek regėjau, kiek jaučiau per tą laiką! Apsakysiu tav klaidas, kurios manę pražudė, pasinaudok isz to ir stengkis iszventgi jas savo gyvenime. Matai, kad turiu galvą didesnę už tavo, didesnę už kitų ephemeridų; isztikro, turėjau per didelę galvą, per tai isismelkė į ją ir isivieszpatavo tokios ipatingos idėjos, dėl kurių vietos kitose galvose nebuvo. Buvau kaip tu jaunas, bet suteriojau savo jaunystę.

Atėjęs ant svieto umai pasitikau vieną isz gražiausių ephemeridų; buvo ji 10 minutų sena, asz buvau pasilaukęs bertainį adynos; puikus tai amžius buvo dėl mylėjimosi, vienok asz užsimaniau dabintiesi, atsiženklinti; o mano gražiutė buvo pliuszkė, ant valandos tas jai patiko, jūkavojo tada, purtėsi, nesidavė ir kada asz nužengiau drąsoje truputį per toli, parodė savo raguczius; tikėjosi be abejonės, jogei tie manę nesulaikys, vienok asz netekau dvasės, tapiau atsziauriu, bodžiu. Nereikia rodytiesi patelkoms bodžiu — budamas tokiu esi pražuves. Szale mudviejų atsibastė jaunas patinukas, mitrus, linksmus, pasikliaujas savyje, — dirstelėjo vienas į kitą, pasidabojo, pūlėsi į giėbius, susispaudė nagucziais, purptelėjo asztūniais suvienytais sparniukais, ir paliko manę nuliudusi, sugėdintą, patrakusi; keikiau jųdu, keikiau Apveizdą, skundžiausi ant ilgo gyvenimo, kurį perleisti turiu be jokios smagybės, pasaldinaczios ji — ir dar viena kvailybė! Perleidau, teisingiaus sueikvojau dar vieną adyną ant skundų ir eimanavimų ažūt, ką bučiau jieszkojęs kitos pergalės! Kada supratau savo kvailumą — buvo jau per vėlu. Kaip nei ilgos yra valandos kanczių, po dviejų adynų gyvenimo jau prisiartinau prie senatvės ir jaunos patelkos siautė aplink manęs, užmesdamos savo auksines akutes su panieka ir apjūku.

Vienok matau, suneli, kad per daug jau tav priplepėjau — senatvė yra savmylinga ir szneki — ir pasakodamas, per ilgai, bučiau tavę atvedęs ant atkartojimo mano apsirikimo.

Gyveni jau pusę adynos, tatai neturi jau laiko dėl eikvojimo — žiurėk, ana jauna patelė, kuri praeidama meilingai į tavę pažiurėjo; lėk prie jos — ji man primena tąją, kurią taip netikusiai mylėjau! buk laimingesnis už manę — asz umai

busių liūšas, jaučiu, kad artinasi galas mano liūdno ir per daug ilgo gyvenimo — buk sveiks!“

* * *

Jaunasis atsitraukė ir prisiartinio prie jaunos patelės — o senis užgeso, susilaukęs amžiaus trijų adynų, kurių pusę perleido ant karszo lukuriavimo myrio.

Jaunoji pora jau negyveno. Užgimti, mylėti, numirti, viskas tas nusidūda per dvi, tris adynas, kur nėra laiko dėl tinginiavimo ir bovų. Mokintas zooliogas, Degur, prisuktas dideliu akuvumu, ar augsztai moraliszku jausmu — norėdamas apginti blaivystę ir bepatystę (celibatą), iszrado pragumą atskyrimo dviejų lyczių, ir po to ephemeridų gyvenimas pasiilgino ant vienos — dviejų dienų, po kam mirė jie isz nuliūdimo ar nūbodumo, ažūt mirimo isz meilės. Netikęs tai darbas isz pusės mokinto Degur'o; kitas mokslinczius, Desmanest, pasakojomums apie tokią buitį:

Regisi neapsiriksiu, jeigu pasakysiu, kad isz visų tvarinių, neiszskiriant žmogaus, ephemerida yra daugiausiai apdovanota privileijomis per Sutvertoją visų daigtų. Ateiti ant svieto, mylėtis, numirti, užgimti, idant apsikeisti pasibucziajimais, kuriūse iszsisemia smulki duszia, neturėti jokio kito darbo, nesirupinti nėktūmi kitu, be rupesnio apie vaikus, nėra pakanka numesti jūs pavidale kiauszinėlių į vandenį, idant aprupinti jiems ateitę, nesutikti baisingų nesutiklių dalykų meilės, kadaži jos negali nieko atsakyti ant to argumento: ponias, neturime laiko! Nėra iszdavystės, nėra kytravimų, nėra barnių, nėra susikivirczyjimų!

Vieną sykį tiktai gyvastyje turėti pareigą triuso, kūmet pas mus, žmones, priimnumai, laimė net palei tai, kaip isz naujo jūs atjaucziame, nustoja savo saldumo ir savo pamasinimo.

Mūsų smaguriai yra panėszus į stiklą, pripiltą gardaus vyno, kurį geri gurkszniais, o po kožnam gurkszniui stiklas prisipildo vandeniu, taip jog paskutinis gurksznis — tai tik vandū dėl burnos iszplovimo.

Atkartoju, isz visų tvarinių ephemerida yra vienintelis, prie kurio negalima pritaikinti tos mislies, prie visų kitų pritaikintinos, o prie žmonių labiausiai, butent geriaus yra visai neužgimti.

Ephemerida neturi nieko dėl tyrinėjimo, nieko dėl kamaninėjimo, nieko dėl nusprendimo — gyvena savo smulkiu gyvascziu be susilaikymo, nežiurėdama nei į deszinę, nei į kairiąją pusę; myrius jos ateina be kanczių, be ligų be vaitojimų; nejaučia ji laipsniszškai susimazinanczių, apleidžianczių ją kuno ir dvasės sylų, nenuliusta, nesibodi — numirszta vienoje akimirkoje pagavime meilės. Žmogus, ne taip kaip ephemerida,

gali apsirinkti kelią savo gyvenimo, klaidų ir nenumindžiotą kelią, gali apsisistoti, apsisukti, sugrižti. Intelligentiszkiausias iš tvarinių, podraug jis yra ir nelaimingiausias. Jo protas yra dažnai klaidžiojanczia žvakutė, kuri klaidina tiktai ir tukstancziais vingių apsunkina tą sunkų, audrotą, išsidraikiusį visose linkmėse gyvenimą, kurį iszranda per daug trumpu, skaitydamas kiekvieną jo adyną per daug ilgą, adyną, dėl kurios be perstojo jieszko pasismagininų, idant nejausti, kaip ji pereina.

Užgema biedniausiu tarp tvarinių. Kiek triuso, rupesnių, kiek periszkadų, nerimąsczių dėl to vien, idant įgyti tą apdarą, kurį visi kiti tvariniai apturi dykai užgimdami, kuris auga drauge su jais, szeriasi ir tokiu budu nūlatos atsinaujina! Ir kiek iszmislumo žmogaus, idant tą drapaną padaryti puikesne, labiaus kenkenczia!

Kiek iszmislumo taipogi, idant dūną kasdieninę brangesne ir sunkesne padaryti, taip sunkia, jogei ne Dievo bet Velnio reikia jos praszyti?

Jo didele uždūte yra plėstiesi gyvenime, kūmidaugiausiai užimti jame vietos, daugiausiai ploto atidūti smugiams. Imty-nėse su kalavijais du prieszininku stengiasi iszvengti kirczius, padūti neprietelingam kalavijui kūmimažiausiai kuno. Ira koravonė, vartota kitkart Pancuzijoje, o sziadien dar kitose žiamėse: koravonė rykszczių, nendrių, lazdų. Prasudytasis, apnūgintas sulig jūstai, pereina tarp dviejų eilių savo draugų, apginklūtų lazdomis, kuriomis, po grasmė atidavimo po tokia pat kora, turi isz viso vieko tvoti: korotinis tūmet bėga arba žengia kūgreicziausiai, jeigu bėgti jam yra užginta. O gyvenime savo žmogus apsistoja, vaiksztinėja po ryksztėmis, atkisza dėl kalavijo krūtinę savo, kuria atsikvėpimu iszpleczią kaip moka.

Nepasikakindamas, jogei esti, kur esti ir kūmi esti; nori būti kur-kitur, kūmi kitu.

* * *

Netiktai keliauja ir visą žiamę apibėga, bet geidžia iszkilti į debesius ir nužengti į dugną marės; nori viską matyti ir visur būti matomu isz sykio; užlaiko prietikius su gyventojais kitų krąsztų; raszo, drukūja, ir jisai, kursai patogiai sugėdintas, butu vien gyvuliu ir kvailiu ten, kur užgimė, per druką, su pagelba spaudos yra gyvuliu ir kvailiu vienkart Paryžiuje, New-Yorke, Peterburge ir tt.

Troksza titulų, dalybų arba dalelės vienoje ar kitoje draugystėje raszliavos, dailos, mokslo ar jūkdarysczių, be perstojo didindamas savo pavirszį.

Ką sakau! tariasi esąs dar per daug suspaustu savo gyvenime; devynsdeszimetinis gyvenimas rodosi jam per daug.

trumpu ir yra tokiu isztikro! Pažinojau grovą Waldeck'ą, pasimirusį szimtas deszimtame mete amžiaus; pasimirė taip, kaip ephemerida, kuri gyvena tris adynas.

Žmogus nori gyventi pirm gimimo ir nori gyventi numiręs.

Primena sav praeitę, kamantinėja praboczius, kartais jų perka arba pramano. Nori buti atžala garsingų žmonių, arba bent smurtų — kurių darbus varo toliaus, su kuriais susisriza. Paslėptame stovyje buvo jau laike kryžiaus karių, gyvavo Apveizdos lėmimūse, tame ar kitame didvyryje, isz kurio paeiti turėjo tiejie, isz kurių jisai paeina, taip kaip tuli philosophai ir teologai mislyjo, butent visi žmonės visūmet uždaryti buvo Adome jau nū dienos atsiradimo jo ant svieto.

Asaba jo iszsidriekia ant daugelio szimtmeczių, vienok jisai nemislyja apie tai, jog jeigu isztikro tokius praboczius turi, tai ta veislė žibėsio yra tik pareiga ir skola; ir kad jeigu pareiga netapė atlikta, skola netapė iszmokėta, ažūt lemetavimo puikei ir tusztybei — turi buti dėl jo gėda ir pažiaminimu.

* * *

Iszvadžioja kilti savo nū kryžeivysczių — rasi nū Trojiszkės karės; matėme vieną tokį, kuris jieszkojo davadų ir popierių, jogei per praboczius savo esąs pusbroliu Jūzapo, vyro Marijos, motynos Kristaus. Kitas tvirtino, butent jo dokumentai pragaiszo per patapą.

Praeiteje yra vienok rubežiai; negalima gyvasties savo iszvedžioti nū gadynės pirm sutvėrimo svieto, net ir tada, jeigu priimsime tvirtinimus kynų, kurie ant pamato tulų tradicijų paise, butent svietas buvo.

Už tai ateitė yra be rubežių, o žmogus gali gyventi ir ateitėje, — gyventi pasibaigus gyvenimui, kaip gyvena priesz taji. Ką pasakys istorija? Ką pasakys busianczios kartos? Garbė — tai gyvastis lupose žmonių dar negimusių.

Didvyriai, didiejie naikintojai žmonių, nori palikti paminklus savo piktadarysczių, kurias žmonių kvailumas pavelyjo jiems padaryti.

Pompėjus deda paraszą ant Minervos szventincyzios, idant ateinanczios kartos neužmirsztu jogei jis iszmuszdino du milijonu žmonių, žmonių, pramintų nežinia kodėl — prieszais — apie savūsius tyli!

Darbo vyrai, poėtai, rasztininkai, malioriai, mokslincziai nori, idant jūs garbė pergyventu; tie, kurie nemokėjo ar negalėjo ją įgyti, atsiszaukia į ateinanczias kartas — tegul tos atidūs tai, kas jiems priguli.

Dyvinas tas ir visotinas kūne jausmas — kentėti arba gėrėtiesi nūtikiais, kurie tada tik turės sav vietą, kada mus jau nebus. Nebutyje — busime mylimais arba nekęstinais, gi-

riamais arba keikiamais, o sziądien jau jaučiame didžiavimąs arba pažiaminimą, laimę arba nelaimę!

Galima pasigerti nū vyno, kurio nėkad neragausime — rautiesi nū karczių žolių, kurių neprarysime. Kencziame, džiaugiamėsi sziądien kancziomis ir linksmybėmis, kurių neatjausime, neregėsime!

* * *

Arsziausia pasekme, baisingiausiu rezultatu per daug didelio iszdrikumo, pasiutiszko iszaugimo atkaklaus gyvenimo ir sphėrų žmogiszkojo gyvenimo — yra vaikai — dabartinė ir ateitė.

Vakar daržo kampe, szeszėlyje milžiniszkių oleandrų girdejau, nematydamas jų, kalbėsi ir bovas trejato mano anukų, jų nūszirdų kudikiszkių jūksmą.

Ir prieszai mano valią mislis patraukė manę ant svajonių apie ateitę, kurios neiszvysiu — apie laikus, kada jau nei lavonu nebusiu — kada tapsiu žole, kuri papūsz mano kapą ir beržo lapais, kurie ji apsklės, jeigu maniszkiei iszpildys prižadėjimą, kurio nū jų reikalavau — ir isz pobudžio, temperamento, palinkimų to trejato vaikuczių atminiau, tarytum lyg kad sziądien tas įvykti turėjo, susikrimtimus, nuliudimus, nūsiminimus, nelaimes įvairias ir įvairiai iszkencziamas, kurios bėgyje jų nėra laimingiausio buvio jųs kankins — ir dėl kiekvieno anuko sutvėriau tarytum mažą romaną, tikriaus istoriją, galimą ir panėszia ant teisybės, sprėsdamas pagal jų noturą, jų idiosinkraziją, kaip sako mokslincziai.

Regėjau vaikiszcio atkaklius kariavimus dėl iszradimo ir įgyjimo vietos gyvenime, gadynėje, kada visos karjėros bus užimtos.

Mergiszczios gal visai už vyrų neisztekės, gal blogai isztekės; regėjau neapikantas, niekingumus, iszdavystes, kurias nukentėti turės; regėjau jas gailiai verkenczias, jaučiau jų nerimąsczius dėl serganczių vaikų — szirdgėlas, kada neteks vieno isz jų, o manęs jau nebus, idant jas apginti arba pasidalinti jų kentėjimais! Ir tariat į savę: „Isztikro, geriaus jiems buvo ant svieto neateiti.“

Ir likuczius dienos ir visą naktį, ką po tos dienos užstojo, gyvenau ir kentėjau toje gadynėje, kada jau manęs nebus ir jaučiau viską, ką jie iszkentėti turės taip negailestingai, kaip Dieve dūk, velyk jie nejaustu.

* * *

Susitikau vieną dieną su žmogumi, nū seno man pažįstamu, kurį vienok buvau pragaishzines isz akių. Atnaujinova pažintį — ir pradėjova sznekucziūtis.

— Ką tamista veikiai nū to laiko, kada gyvenimas mudu perskырė?

— O tamista?

— Galiu tamistai — tarė man — ir noriu net pasakyti — nėsa savo laike buvai geras dėl manės, ir neužmirszau nėkados, ką man pasakiai: „Kada žmogus turi dvi pravardi, pridera jį tąja vadinti, kuri jam geriaus patinka.“ Vadinausi *Karve* (*Vache*), kaip ir mano tėvas, tėvo tėvas ir be abejonės bocziai — prabocziai. Pravardė toji, jaunystėje mano, buvo vienu isz didžiausių mano susikrimitimų; antru krimtimusi buvo labai maži mano turtai. Pagalios, dėl dviejų tų priežasczių, ipacz-gi dėl pirmosios, isz burio daugybės merginų, kurios man patiko, priverstas buvau vesti negražiausia, tacziaus vienintėlę, ką apsiėmė vadintiesi ponia Karviene. Buvo mandagi, tyli; nediduczio turtelio isztekco mumdvieci, ir susikrimitimas palengva atsitraukė, lyginai, kaip ir gėdyjimas isz savo pravardės, kurią pradžioje priėmiau kaip nėkam-ko paskui prisipratinau prie jos, pagalios nemyslyjau apie ją. Bet ant svieto atėjo mano sunus Nū to sykio vėliuk pradėjau kentėti, kentėti dėl jo už savo nedidelį turtą ir už tą pravardę *Karvė*.

Tapiau iszmisliu iszradime uždarbiavimo pragumų, energiszkcu darbininku. Bet teisingu keliu nieko nepasiekiau ir sumažinau dar nedidutį mūsų turtelį. Sunus mano nebus biednas, tariau sav nuliudęs, vienok tvirtai, ir užsiėmiau reikalais ne visai neteisiais (trukco man dėlto drąsos), bet neatsakancziais ir pavojingais — pasisekė gerai, tapjau turtingu. Pasiliko pravardė: pirkau Normandijoje gabalą žiamės, ukę ant kranto upės, glūsniais ir elksniais apsiauptą, vardu Aulnaies.

Pasivadinau ponu des Aulnaies ir pamecziau ant visados vardą *Karvės*. Matė daugelis mano per daug greitą pralobimą ir perkeitimas pravardės atgabeno skaugę, iszmisliojimus ir pasitycziojimus — dėl savės paties nebucziau rįžėsis ant nukentimo tokių smugių! Mano patogi pati ir asz pats buvova laimingu, ir butuva buvę tokiu prie mažos randos ir pravardės pono ir ponios *Karvės*.

Bet sunus mano? — sunus mano nesivadins *Karve* ir bus turtingas!

Yra angliszkas priežodis: „Laimingi tie, kurių tėvai buvo pakarti!“

Nevogiau ir nepakorė manęs; pradėjau naują gyvenimą; apjūkiamas, atsitolinau nū visu, kurie pažinojo poną Karvę. Du apdergė manę. Muszėmėsi. Viena sužeidžiau, kitą užmušiau. Nuliudino manę tas — bet dariau taip dėl savo sunaus.

Visoki norai tampa pakakinami, jeigu ilgai ir drąsiai yra palaikomi.

Sziadien p. Jonas des Aulnaies yra pacziūtas. Vedė puikią merginą, lyginai kaip jisai tūtingą. Turi kudikį — sunų. Tamista ėsi pastarasis, isz tų kurie pažinojo *Karvę* tėvą ir sunų.

Sunus mano retkarciais turi dar nukentėti likuczius tyčiojimūsi ir pamėklių. Nukenczia jas dėlei savo sunaus, lyginai kaip asz kentėjau dėlei savo sunaus, o anukas mano bus pagalios pakajingu ponu des Aulnaies.

* * *

O! mano ephemeridai, laimingi jus tvariniai!

Iszguldė J. A.

Kritika bei biblijographija.

Apie Buiwimą Dievo arba ginklas priesz netikėlu. Spaudimas pirmas. Wilniuje. 1860. 1. 32.

Kad perskaicziau augszcziaus minėtąją kningutę, tai noroms ar nenoroms man atėjo į omenį žodžiai szv. Tomo Kempiszko: „Oportet te stultum fieri propter Christum, si vis religiosam ducere vitam“ (Turi pastoti durniumi Kristaus dėlei, jeigu nori gyventi religijiszką gyvenimą). Mat perguldytojas (jau czion vėl turime lenkiszkos klėrikaliszkos philiozophijos mentalą!) ėmėsi įteikti ginklą dėl tikincziųjų „avelių“ „be didelio galvojimo“ „nesuprantamūse daigtūse“ priesz netikius, kurius kaip visatinai kuningija, taip ir raszėjas kningutės vienvardžiūja su „netikėlais“, beje doriszkais nupūlėliais. „Buvo — sako jisai — netikėliai ir kitūse amžiūse, bet netikėliai mūsų amžiaus labiaus kaip kada iszėjo isz proto; neperstoja jie nėkinti szventą mūsų religiją, nesiliauna jie jūktiesi isz kuningų, dievobaimingų žmonių, isz pamokslų ir dorybių kriksezioniszko gyvenimo; veržiasi jie iszversti religijos pamatą, kuriū yra Dievas; dydžiūjasi isz to, kad į Dievą netikia; kad lygina savę prie gyvulio, sakydami, jog žmogus yra tai gyvulys kaip ir kiti gyvuliai; jog jisai netur duszios; jog su smercziu viskas dėl žmogaus pasibaigs.“ Jau szita įženga parodo, kokios rugszties yra visa kningelė. Paeiliui raszytojas stato klausimą: Ar yra dievas? Ir kaip jam nebuti? Juk tik dievas sutvėrė aną pirmą

visztą, kuri pirmą kiauszinį padėjo, tik nepasakyta, ar tai be pagelbos ar su pagelba „pirmutinio“ gaidžio įvykę yra tas viskas! Ir žinoma dievas „viską sutvėrė iš nėko“, nors *ex nihilo nihil fit* pagal gamtos įstatymus kaip sziadien, taip ir milijonus metų atgal. Ir dievas negalėjo kitaip kaip tvirti per isztisas szeszas dienas, septintą ilsėdamasi ir nū prakaito bei dulkių apsiprausdamas, nežiurint į tai, jog astronomijos akivaizdoje tos dienos tvėrimo visai gaisztą, lyginai kaip ir sėdenė ano perilsusio nū darbų tvėrimo dievo. Jeigu dziegorelis per savę negali atsirasti, tai kaip-gi galėjo pirmasai žmogus? Jau tik tajį turėjo pats dievas išz molio drėbti per isztisą szesztą savo darbų dieną! nežiurint į tai, kad mokslas parodo, jog visi tvariniai, neiszskiriant ir patį žmogų, atsiradę yra keliais iszsilankstymo isz prastesnių ir žiamesnių tvarinių į kassyk sukrautinesnius ir angsztesnius, taip jog nei sziadien toks tvėrimas neyra užsibaigęs, nors nėks jau nebemislyja apie prakaitingąjį darbsztumą persenusio dievo. Potam raszytojas tvirtina, jog „nėkas isz smertelnų (turbut: mirtinų?) žmonių negali iki galui suprasti dievo stebuklą“ (p. 10), nors tūjau toliaus (p. 11) szneka, kad „menkiausias sveikas protas gal isztirti esybę dievo“. Taip-gi melagysta yra, jog visos ant szvieto giminės pažistancijos esybę dievo, kada-gi keleiviai liudyja, kaip toliaus „Apszvietoje“ taps placziaus parodyta, jog nepažista dievo gyventojai Ugniasalio, kalifornijiszkiejie indijonai, nēgrai isz Oukanyamos, latukai, bėczuanai, kafrai, buszmenai, hottentotai, ova-herėrai, tengymiai Australijos, motu'ai, minkopiai, negritai, karėnai, džuangai, japonai, huculai, czigonai ir daugybės kitų genčių ant žiamės. Nėko raszytojui negelbti ir jo atsiszaukimas ant valandos myrio, kur „žmogus atsibunda ir norint nenorint pripažista esybę dievo“, nėra Ribot ir kiti philozophai iszaiszkinę yra, kaip nesykiu žmogaus gyvybei gestant augsztesnėms dvasės pajiegoms apleidus įgyja virszų žiamesnėsės, kurios už tai jokios vertės nebeturi dėl nutarimo butybės ar nebutybės dievo, kaip ir daugybės kitokių dalykų. — Jeigu ant taip silpnų molio kojų stovi raszytojo butybė dievo, tai apie „apveizdą dievo“ nėra ką ir besakyti, už tai jau ir pats kningelės raszytojas sako, jog „stebuklingas dievo darbas, per kurį mus užlaiko, neyra paveidus darbui remestininko. To daigto ganėtinai suprasti negalime, nės tai yra tajemnyczia (turbut: paslaptimi?) darbavimo“ dar paslaptingesnio dievo! Nors vėl raszytojas tvirtina, jog „kiekvieną mislį, žodį ir darbą dievas daleidžia iszpildyti“, tai vėl potam užgina, kad dievas esas priežastimi pikto, kad jis „negališ abejotinai veizėti ant pikto ir gero, kurį papildome“ ir tt. Tiek mat bėdos dievui, kad jo prieszgynys, velnias, viską suvelia ir papainioja, taip kad net sūkaltius daręs yra danguje priesz gyvastį nusenusio

dievo. Turbut tas nukarszimas dievo yra priežastimi, kad jis „kaip kada datiria žmones piktomis pagundomis už abejojimą apie Jo apveizdą, už murmėjimą prieš jį“, ar gal dievas dėl daugybės visokeriopų darbų pamiršo, jog „mato jisai praėjusius ir busiančius darbus taip-pat, kaip ir dabar esančius“ — tai kam jis turētu žmogų dar gundyti, lyg kad nežinodamas jo palinkimų szian ar ten iš anksto? Dar jūkingiaus išsiziūri anie korojimai perkunijomis, kada-gi griaustiniai su žaibais, lyginai kaip lietūs ir ledai klauso tam tikrų gamtos įstatymų ir nesidūda išzmelsti jokiais szauksmais: „Dieve Abraomo“ ir tolygiais gerinimaisi. Taip-gi nelabai svarbus argumentai apveizdos dievo yra tie, kur kuningai pagelbėję yra vienam ar kitam bėdūliui išsirisiti iš bėdų, kada-gi kuningai, dykai gaudami, daug ką gali dykai dalinti, nors tankiausiai troksšta didelių atmokesczių už savo apveizdingąjį gelbėjimą, vienur išsiziadėjimo savęs (k. a. kn. Norkevyczius nū savo numylėtos mergos), kitur tylėjimą ir išsiziadėjimą savo pažvalgų ir tt. Bet jau tikrai gyvuliszka kuningų szirdis atsispindi szitūse raszėjo kningelės žodžiūse: „Kiek tai ligų ir nuliudimų yra naudingi dėl didesnės žmogaus szventenybės! Kiek tai gerų krikszczionių myli kryžių, kuriūmi apsunkinti yra! Kiek tai grieszninkų pakutavojanczių randa sav kentėjimūse spasabą išsimokėti už savo paklydimus! visos maž nelaimės iškentėtos su kantrybe naudingos yra dėl mūsų.“ Ir tai vis žinoma acziu dievo apveizdai! . . . Tegul tokia apveizda atima turtus nū kuningų ir tegul jūs vargai prislėgia, o tada ar jie tokią pat giesmę giedos? Dabar žmonės vargsta, tai, anot kuningų, jiems ir gerai, nės tai mokestis už jų nūdėmes; bet tegul kas užsmogtu per kiszenes kuningijos ir atimtu nū jos lepumus, o pavestu ligoms, nuliudimui, kentėjimams, nelaimėms, tai išgirstum jų paczių skundus ant persekiojimų, siundymus ir tolygias gydyklas! Bet sziaip ar taip, raszytojas mato, jog sunku yra kovoti su sveiku protu, už tai jis vienval skaitytoją ragina „daryti aktą tikėjimo“, mokintiesi katekismų, spavėdotiesi bei pamokslų klausyti, pats gerai žinodamas, jog Lietuvos kuningai savo pamokslūse mokina žmones ne mislyti, ne atsekinėti teisybę bei jos jieszkoti, o tiktai muguliūja jų protus, darto jų mislis, terszia szirdis ir jausmus bjauriais piktžodžiavimais ir keiksmiais. Juk anot kuningų pasakos „palaiminti yra ubagai dvasioje, nės jų yra karalystė dangaus“, t. e. kūmi katras žmogus mažiaus mislina, kūmi jis yra panėszesnis į pastumdėlį garadą ar szulą, tūmi jis yra dėl kuningų ir visokių vėgėlių kiszenės sugadesnis, nors žmogus pats neatjauczia jam daromos skriaudos! . . . Galiaus, raszytojas kningelės neberanda geresnės patarmės dėl savo skaitytojų, kaip szita: „Jei eina kalba apie tūs sugedusius bedievius, kurie dydžiūjasi iš savo aklybės ir

kalbose giriasi iš savo netikėjimo, tai reikia saugotiesi broliauti su jais; girdžiant jų kalbas, reikia vėrciaus nėko su jais nesznekėti ir užtylėjimu nėkinti jų bliužnyjimus. Panėkinimas jų kalbos užtenka dėl anų pergalejimo ir iš tų išsiputusių ir tuszčių puslių gal išleisti sugedusį orą bedievystės.“ Mat kaip maskolių Katkovui smardi buvo kultura vakarų Europos, taip mūsų kuningai nekenczia paputimo naujos mokslo dvasės, kuri vienok ar anksciaus ar vėliaus užkariaus, kaip kitų tautų geriausius protus, taip ir lietuvių duszias, nėra pastarame laike visur dūdasi aiszkiai matyti kirdimas žmonių dvasės iš senobinių vystyklų Pagaliaus reikia pasakyti, jog raszėjas piktinasi ir pustyjasi darbais Oweno, Holbach'o, Voltaire'o, nors jų darbų nei mierių su visu nesuprasdamas; antrapus labiaus būtų velytina, kad kitąkart tokie raszytojai bandytu užkabinėti tokius Spencerius, Häckel'ius, Comte'us ir kitus, kurie padėję yra pamatai dėl moksliszkosios „religijos“, taip visai nepanėszios i „religija“ mūsų ilgaskvernių bei praskustgalvių.

Nors kalba kningelės jau yra geresnė už paprastus „zomkus“ ir kitus szlamsztus kuningiszkos literatūros, tai netruksta ir czion svetimo jovalo kalboje, kaip kožnas patėmys rasdamas tokius žodžius raszyme: sniedonis, malpos, užpiauna (tik nemislyk, kad tai = užpjauna!), Liūdvisis, užspreczydamas, szczyrybė, suszpėntyti, užpiaunyti, jeszczikėlis, lūsas (= likimas), mizerokas ir tt., nesznekant jau nėko apie gausą drukoriszkų nepataisytų klaidų.

Žinau, jog už mano teisingus žodžius kuningai manę gramzdins i savo pramanytą pragarą ir persekios gyvenime, tacziaus ir czion asz savo pažvalgų antagonistams priszaukiu žodžiais szv. Tamo à Kempis: *dum homo inhiat laudibus humanis, privatur veris virtutibus!* arba *Humanum ne metuas iudicium, ubi te consentia pium reddit et insontem.*

Jūkaunos dainos. Tėvyniszkos dainos. Tūžėje. Spauda M. Jankaus. 1892. l. 18.

Tai yra rankius dainelių žinomojo lietuvių dainiaus ir iszguldytojo „Bažnytinės Istorijos“ Wapplerio. „Jūkaunos dainos“ yra paszvestos „žydams už Lietuvos Biczülio“ persekiojimą, daina sudėta 1882 m.“ ir taip-gi apraszyti „Mauszos vargai“, kur iszjūkiama yra žydų poteriavimai. Tarp „Tėvyniszkių dainų“ tapė perspausdinta iš „Auszros“ dainelė: „Bet-gi, bet-gi pri-gyvenot!“ Czion tarp kitko dainius szukteri neiszmantiems lietuviams:

„Kolei vilkit dar milinę,
Tai pažįstat ir Tėvyne;
Kaip žiūponą tik insgyjot,
Lietuviszkai sznekėt bijot!

Ir tokį išveda moralizską galiaus pamokinimą:

Kas negludnus dėl Tėvynės,
Tas nevertas ir rudinės;
Kas Lietuva nēkia, ardo,
Gailu tam ir žmogaus vardo!

Įpatingai-gi akyva ir graži yra dainelė „Iš priežasties
Ivinskio mirimo“, kurią czion perspausdiname isztisai:

„Tu tiktai dėl kraszto dirbai ir krutėjai,
Per gyvastvą visą mums rasztais žibėjai!
Tegul-gi ir Dievas už tą szviesą tavo
Žiba tav per amžius karalysteį savo!
Ne tasai pagirtas, ką Krėzum gyveno,
Tikt piningus krovė ir kraudams paseno;
Kas jam, kokia nauda iš tų milijonų,
Kurs ir sav gailėjo be skylių žiuponų?!
Kas iš to, kad auksas skrynėse pelėjo,
O dūt žmonių szviesai nūznelis drebėjo?!
Kas iš to, kad gentėms daug turtų paliko,
O mocziai Lietuvai nei vieno skatiko!“ —

Galiaus iš „Garso“ tapė patalpinta „Litvomano Daina“,
kur tarp kitko dainius raszo:

„Atgyjimas mūsų tik tokiems gal kenkti,
Kurie gėb Kaino piktais keliais žengti,
Tik toki ir žodį „Litvoman“ pramanė,
Kurie daug prazūdė, nēko neiszganė!“

Kalendros lietuviszkai konservatyviszkos partijos, su-
raszytos J. Martynaiczio broliams lietuvininkams Prusūse gyvenan-
tiems ant pamokslo, kaip reikia kiekvienam iš mūsų skiriant diputiertą
i ciecorystės arba karalystės saimą pasielgti, ir ką iš to turime nau-
doti Tilžeje. Kaszta lietuviszkai konservatyviszkos partijos
komiteto. 1891. I. 32.

Szitoje valandoje labai yra pageidautina kningelė apie
polytikiszką bruzdėjimą, koks turētu įvykti tarp lietuvių visur,
kur jie gyvena, ar tai po maskoliumi, ar po vokiecziu, ar Ang-
lijoje, ar Amerikoje. Žinoma mieris to bruzdėjimo visur turi
liktiesi tas pats, beje pažadinimas lietuvių iš miego ir paszau-
kimas jų i kovą už savo buvį. Kada lietuviai Amerikos ir
Anglijos daug ką galētu gero padaryti lietuvystei per platinimą
žinių apie prispaudimą savo brolių tėvynėje, tai lietuviai po
Maskolijos bei Vokietijos valdžia turi tiesiog organizūtiesi i
atkorimą visokių užmaczių ir panczių. Rods dar apie tokį or-
ganizavimąsi lietuvių Maskolijoje mažai ką girdime, už tai tūmi
smagiaus darosi ant szirdies, kad Prusūse lietuviai pradžia
tokiam darbui padarę yra, kas matoma yra gerai iš paminėtos
kningutės. Už tai padūsime tulus p. Martynaiczio saprotavimus
dėl permėginimo, nesigailėdami kaip kur savo pasargų. Jisai
drąsiai sako: Lietuvių iszrenkamieje deputotai „vis tik tylėjo

ir tylėjo, kaip kitos nuspaustos giminės, kaip tai Danai, Lenkai ir Prancūzai seimui ant apmąstymo padavę savo vargus ir asztriausiai kovojo. Regimai todėl tur visas szvietas mislyti, kad mes Lietuvinkai jau nū žiamės veido esą prapūle, jog karszcziausiams kovoms besiaucziant, mūsų nebuvo nei matyti nei girdėti, jog mes dirbame ant savo dirvos ir kad nenorime buti ir pasilikti Tusainių pono von Sanden kumecziais, kaip, želek, kad iksziol vis buvo. Tokiame laike, kur ir labiau supelėjusios giminės žmonių, isz paszalo lenda ir kelia galvas augsztn, ar-gi jau tai mums reiktu nosis ir rankas nuleisti ir atsidiūti ant valios mūsų prispaudėjų? Potam raszytojas pereina ant apraszymo mierių visokių Vokietijos partijų seime. Apie *liberolus* arba „valnai dumojancziūsins“ jisai sako: „jū noras, matot, kupeczystės valnybė, kuri palaimina kiekvieną kupczių, o pagal anų dinkstę per kupcziystę iszsilaiko ne tik szvietas bet ir valdzia.“ Prie jų, sako, lietuviai negali pristoti. Tegul jie rupintu „palengvinti palukas, kaip ir direktus (staczius) mokeszczius!“ Taip-gi atpiginkite ir aplinkinius (indirektus) mokeszczius, atpiginkite druską, geležį, o tą sznapsą visai uždrauskite, nės jis daugiaus iszkados padaro už maskoliszką žandarmėriją Lietuvoje, pristokite nuspaustus ir dabokite gero visiems abelnai, tai mes jums prisidraugavoti nesigėdėsime ir seksime paskui velnybei bei vienybei.“ — *Konservatyvų* partija, susidedanti labiausiai isz valnponių (Edelmonų), „kaip rodos visados nors pavirszutinių budu valdziai pritaria, ar jos norai butu tikri arba klaidingi, ir ar visiems krasztams lygiai pritinka ir lygiai naudingi visoms lūmoms.“ „Labai tiktai nesmagu, kad tie szaukiamiejie iszlaikytojai taip labai ant mūsų isznaikinimo procevoja ir tūmi savo iszlaikytojų vardą lyg sugėdina; ar tai ir iszlaikyti kad naikin?“ „Mūsų krasztui yra berods muitai, (kuriūs konservatyvai pagelbėjo įkūnyti), mažuma gelbėję, taip-gi ir kiaulių bei bandos igabenimo uždraudimas, bet kad *badūjantiejie maisztą pakels* ir suardys visas sutvaras, tai ką tada naudos ciecorystė?“ „*Social-dėmokratai* geidžia lygaus užpelno bei lygaus apturėjimo turtų visiems žmonėms. Jie yra isz didžiausios dalies respublikonai ir neapkcenzia monarkistų, kada-gi jūs mato kaip apgynėjus bagoczių.“ „*Social-dėmokratai* isz didžiausios dalies darbininkai bei rankpelniai, kurie prakaite savo veido, kaip liko Vieszpats, uždarbauja ant dūnos kashio bei prastoko gyvenimo ir aprėdo. Jie atsikartotinai praszko numażinimo darbo ant asztūn-adyninio darbylaikio isz priezasties, kad visi prie darbų priliptų ir visi iszliktu gyvais. Jie regi, kad maszinos ir visokie nauji įrankiai ne darbininkui, bet tik piningūtam darbdavėjui ant milžiniszkos naudos iszeina.“ „Tarp jų atsiranda gana iszsmintingų vadovų, kurie paėmę visus darbininkus sudraugavoti ir tokiu budu gvoltu at-

sispirti priesz savo prispaudėjus darbdavėjus.“ „Prie musų, kur darbas ir maistas pigus ir pigesnis kaip kitur, o ruimo dėl visokio užsiėmimo ir uždarbio pakankancziai, galima atvirai sakyti, jog sveikam žmogui pas mus yra galima užsikabinti ant nedidelio turto ir savo gyvastį pakaktinai pamitinti.“ „Pas mus social-dėmokratas gal buti tiktai koksai pons iszdykėlis, ale ne rustai dumojas žmogus“!! Bet p. Sauerveino rasztas „Tikriejie uždavimai vokiszkosios kultūros prie Niamuno“ (N. S. 1884 ir 1885 m.), kurio isztraukos yra patilpę kningoje „Liet. Rasztai ir Rasztininkai“ (s. 116—121) visai kitoki abroža numoliavoja apie darbininkų padėjimą Lietuvoje, kur vargas, badas, ligos, plikė vieszpatauja be jokios malonės. O „pigumas darbo“, ką juk ir raszytojas pripažįsta, padrutina tiktai p. Sauerveino iszvedžiojimus, ir dėlto nedyvas, kad tarp lietuvių darbininkų, o ne tik tarp „ponų iszdykėlių“ platinasi idėjes socialismo. — Kas link *Nacijonal-liberoly*, tai „tie garbus ponai geidžia valnybės kiekvienam vokiecziui (ir tai tik prakilnesniam, o ne vargužėliui) ir visus kitus gaivalus arba kitos kilmės žmones nori padaryti ar tai vergais, arba iszplėsztį jų giminystę, panėkindami viską, kas tik nevokiszka ir dar sutrumpinti geidžia prigimtas tiesas.“ Už tai jiems yra didžiausiais Vokietijoje prieszgyniais: Lietuvininkai, Vendai, Lenkai, Danai ir Prancuzai. — Akyviausia dalis kningutės ta, kur yra szneka apie „*lietuviszkus konservatyvus*“.

„Mieris, sako, lietuviszkai konservatyviszkos partijos užstoti lietuviystės reikalus. „Liet. konserv. partija, kuri pavasari 1890 m. savo gyvastį gavo, nor, idant visas geras užlaikomas butu, o klaidos pataisomos“. Kad po 1871 m. atmaina ant gerovės parėjo visūse kampūse Vokietijos, tai lietuviai iszgirdo minystro von Gosslerio žodžius kaipo dovaną: „Lietuvininkai jau netur tą teisybę pasilikti Lietuvininkais“. „Tai-gi, paskirta 4 milijonams Lietuvininkų mirti, bet kokiū smerczių, ne kaip kareiviams laukūse su ginklais rankoje ant kovos pleciaus, bet maru, kurs nei koksai syphilis tampa cziepyjamas, germanizavimo nūdais per jų nudūdanczią nekaltą pedagogiką; jos iszlaikytojai, tai mokslainių užveizdai, kuningai, mokintojai, kurie su jų ant veido cziepyja vokietystę, ir sztai jau kelintas Lietuvininkas taip apsirgo, jog protą abelnai pametęs nejunta nei kokio skaudėjimo nei szirdgėlos, norins jau rankas ir kojas jam apmarino ir, ragus prikalę perplukdę per Lietuvos upę užmarszties“. Mat liepta mokslainėse mokinti „sechs Stunden täglich deutsche Muttersprache für litauische Kinder.“ „Negalima sakyti, kad nėks ir abelnai nėks nebut buvus daryta dėl iszlaikymo kalbos, dėl pamokslo mokslainės lietuviszkoj kalboj nors tikėjimo dalykūse. Juk siuntėm kelis kartus po peticiją ir kartą deputaciją pas cėcorių, vienok czion nėko nelaimėjome, norins cecorius mus labai meilingai priėmė, tai tacziau tiek tik mums teisztarė:

„jis turite zokaną ir pranaszus“, jei jus tų neklausote, tai mano užstojimas menkai ką gal gelbėti.“ Regimai cėcorius nurodė mus ant *Verfassung'o*, jog mes galime siųsti pasiuntinį į seimą ir tenai savo vargus praneszti, nės seimas turi macią daryti tokiuose atsitikimūse palengvinimus.“ Tolesni reikalavimai tos lietuvių partijos yra tokie: „Amtsvorsteherėi“ (vaitai) turi buti žmonių renkami, ir pagal balsų daugybę priimami nū ponų „Landrotų“ (asesorių); turi buti išbrauktas szitoks apsakymas urėdiszkūse laikraszcziūse: „Į prisaikintąjį sudžią negal buti primamas nei vienas Lietuvinkas, todėl tokius ir nereikia rinkti.“ Kada-gi tiktai sziaurės pusės Niamuno gyventojai yra apsunkinami tiltpiningiais — kurių susirenka per metus į 170 000 markių, — tai velytina tūs tiltpiningius „padalinti ant visų gyventojų lygiai, kada-gi (pagal *Verfassung'ą*) nasztos pūla visiems gyventojams lygiai neszti.“ Toliaus „mes norime, kad mokintojai, kurie isz mūsų skarbo ir ant mūsų dirvų iszlaikomi, mūsų kudikius pamokintu, kas jiems bus vėlesniame jų gyvenime naudinga.“ Mokinimo budas nėra geras, bet tikt atszipinas mislyjanczią kudikio atmintį. Mokina vokiszkos kalbos be jokio iszguldymo jiems suprantamoje kalboje.“ Todėl reikia tokios atmainos, kad kiekvienas mokintojas, kur dar lietuviszkai kalbanczių gyventojų randas, gerai lietuviszką kalbą mokētu ir ant tos kalbos iszdėtu. mėginimą seminarijoje. Taip-gi seminarijos mokintojai, kurie lietuviszką kalbą mokintu, turētu taipjau mokėti lietuviszkai. „Vėl vieros dalykus per mažai temokina, be tų žmogus kaip paloczius be pamato . . . Jei tarp mūsų giminystos szventinimas jau pirm daug metų iszdildytas tapė, tai reikėjo mums palikti viera, bet jei viera mums tampa atimama, tai ant ko mes dabar savo žmoniszkmą remsime?“ Lyg kad žmonių žmoniszkumas nū jų vieros, o ne nū užauginimo ir gyvenimiszkų aplinkybių priderētu?! Netinka toks reikalavimas Galiaus raszytojas sako: „Vienok kaip ten ir nebutu, kad visos prispaustos giminės keliiasi isz dvasiszko miego, tai ko mums miegoti, arba ko mums listi į pražuvimą, kelkiamėsi ir kibkiamė už darbų, kurių mūsų garbus sentėviai veikė, o nesidūkiame pra-siryti nei nū vieno nei nū kito.“ — —

Isztraukomis, žodžiais paties p. Martynaiczio asz stengiausi czion perstatyti mislis ir pastangas polytikiszkosios lietuvių partijos Prusūse. Jog tai yra didelis žingsnis žengtas į priešakį, sutveriant tokią partiją, kas galētu abejoti?! Bet klausimas yra, ar programa partijos atsako lietuvisztės reikalavimams. Pagal mūsų matyną — programa yra per siaura, o daugiur ir pati linkmė nėra atsakanti dėl gerovės lietuvisztės. Toji mat partija, matomai, remiasi ant smulkių lietuviszkų ukininkų, visai palikdama nūszaliui reikalus darbininkų ir kumeczų. Isz

teisybės-gi reikėtų atsiremti ant bėdniekų, ir rupintiesi prie partijos patraukti ukininkus, kurie juk prie sziadykszczių ukės iszlygų neretai noromis-nenoromis pastoja patys proletarijatu. Ažūt darbininkų partija szalin nū savęs pastumėti ir nupeikti, reikėtų tiesiog ją pasinaudoti dėl atgaivinimo lietuvių isz miego, dėl įgyjimo autonomijos mūsų žiamei, dėl iszkovojimo lygybės lietuviams su vokiecziais mokslainėje, urėdūse, sude, administracijoje. Tik tokius jieszkinis priėmus ir pasiekus, lietuviai Prūsuse pasiliaus dėl vokieczių buvę „dumme Littauer“, o pastos savistoviais, taip kad per tai taps szviesos spindulys ir nauji jieszkiniai mesti ir į tarpą lietuvių, stenanczių po priespauda maskolių dvigalvio arelio. Velytina, kad sąnariai lietuvių konservatyvų partijos nesidrovėtų paplatinti savo programą, nėra toks praplatinimas tik lietuvių dalykams ir visai tėvynei mūsų ant nandos iszeiti galėtų. *Sapienti sat.*

Kalendorys dėl Lietuvinku Ameryke ant 1890 meto. —
 Kalendorys dėl Lietuviu Ameryke ant 1891 meto. — Lietu-
 vyszkas Kalendorys ant 1892 meto. Visi tris paraszyti D. T.
Boczkausko, ir spausdinti *Mahanoj Cūy'je, Pa*

Jeigu kas jieszkotu naudingumo ar grožio iszdavimūse p. Boczkausko, tai jokiū budu rasti negalėtu tų velytinų ipatybių. Boczkauskas nū seniai yra žinomas, kaipo karcziamiszkas jūkdarys, ir tais savo karcziamiszkais jūkais jis penia lietuvių iszeivius Amerikoje jau nū kelių metų. Reikia pripažinti, jog isz tos dalies tam žmogui talento netrūksta; kad Boczkauskas butu įgyjęs kiek mokslo, jis butu galėjęs užimti savo satyromis prakilnią vietą lietuviszkų nedraugų ir nėkszų. Ir kalendoriai jo nesiskiria nū jo iszdaviamos „Saulės“ nėkūmi. Czion randame tarp žinių jei bent skaitlių lietuviszkų parapijų Amerikoje; skaitlius-gi lietuviszkų iszeivių Suv. Valstijose yra su visu abėjingas, lyginai kaip kad „rodyklė oro“ Pasakos Kalendoriūse Boczkausko patalpintos ir dėl kudikių Indijonų butu per prastos, tai ką jau sakyti apie leidimą jų į tarpą lietuvių, ir tai už jų piningus!! O jau dainos Boczkausko, kaip visi žinome, nei menkos prozos nėra vertos kas link formos, o kas link jų įtalpos — tai gėda lietuvių tautai, kad toks mēszlas jos turtais užlaikomas yra; juk skaitant „Ukininką ir Vilką“ net szlykszsztu darosi žmogui dėl jų neszvarumo! Žinoma pakol atsiras tarp lietuvių tokie, kurie velyja tokio supuvusio dvasiszko peno, Boczkausko iszdavimai keliaus per szvietą, nės jis bļevyzgomis pataiko į jautrią vietą nežinėlių, bet ilgainiui apsiszvietus lietuviams neliks vietos dėl tokių Boczkausko sziukszlių. Neraszau tai isz apmaudo ant Boczkausko, nėra nėra ką pykti ant vėjavaikių, ale teisybę slėpti taip-gi neužsimoka: tai ją ir pasakiau.

„Lietuviskas Kalendorius“ pirmiausiai tūmi atsižymi, kad prilaiko tas paczias „rodas dėl gaspadorių“, tą patį „sodinimą vaisinių medelių“, kaip kad tik ką minėtas „Lietuvos ukininkų Kalendorius“; turbūt abu uktverių prilaiko vieną ekonomą ar vagorių! — „Broliai, skaitykite lietuviszkus laikraszczius!“ gana gražiai skamba, ipacziai ans sakiny, kad mes „peniame savo protus ar maskoliszkų ar lenkiszskų nūmonių atgaliais“, prie ko be abejones prisiskaito ir ans „karsztasis tikėjimas“, taip lenkų iszbujotas! . . . Užtai, vyrai, „mums reikia parsigabenti laikraszczių, isz užrubežės“, sako Kalendorius; tai turbūt ir musų „Apszvietą“ apžvalgininkai dar nespėjo padėti ant Index Librorum Prohibitorum. Toliaus „Popėžius Leonas XIII“ vėl yra sodinamas lietuviams ant sprando nėra už neįleidimą maskolių kalbos į lietuvių bažnyčią. Lyg tai ne jo gyvas interesus butu buvęs gelbėti katalikystę nū caroslavijos ryklų! Savo-gi „prisiriszimą (turbūt apivarais ar gal net diržais!) prie apasztaliszko sosto“ Kalendorius ragina parodyti tūmi, kad mes 1893 m. „prisidetumėme naszlės skatiku“; mat meilės be Petragraszių nenori priimti tokie ponai, Kristaus ipėdiniai. Navatna galiaus, kad to raszto užbaiga lyg kad butu nukąsta nū raszto apie „padėjimą popėžiaus“ isz „Lietuvos ukininkų Kanledoriaus“. — „Maskolių szkalos ligaziol ir dabar“ yra geras straipsnis, vertas pasiskaityti kožnam lietuviui. Bet už tai „Pragaro dugne“, ans „sapnas Mikės Žiogo“, turbūt vienas isz „atgalių lenkiszskų nūmonių“, parodo, kur link kreipiasi musų kuningija. Nesistebiamo, kad į pragarą sugrumė rasztus Szliupo, bet dyvyjamėsi, kad „Auszra“, „Vytolio rauda“, „Vienybė“ ir tt. taip-gi tapę pasmerkto, ant kankynių pragare. Tiek tik linksmu, kad tos kankynės turbūt neamžinos bus, kada-gi, Mikė talpina pragarą „viduriūse žiamės“; žiamei-gi, anot kuningų, sudegant laikūse „sodo dienos“, turės sudegti ir pragaras, taip jog iszsivalnys ir ten kuningų laikomiejie kaliniai! . . . Pagaliaus tas iszsivalnyjimas, musų nūmonių, ir taip ilgai netruks, nėra su apsiszvietimu žmonių isznyks isz žmonių omenies netik sapnai Mikės, bet ir svajonės „Bromelių ir kitų szlamsztų. Tikiamėsi, jog mokslas begant laikui kaip musų szalyje, taip ir svetur, iszmėšsz kuningiszskų nūmonavimų tvartus, per tiek szimtmečių visokiomis bjaurybėmis pristirusius, ir szviesybei žmonių galvose paspindus netiks nei sznektos apie kokias ten svajones puspročių praskustgalvių bei jų pasekėjų. Szviesos tik, daugiaus szviesos tvokstelkite, vyrai, ant Lietuvos! — Galiausiai nebus pro szalį tarti dar viena žodelį apie „giesną Lietuvos apasztalams pabaigoje 19 amžiaus“, kasžin kokio giesnapalaikio sudėtą, kuri taip yra netikusi ir forma savo ir misle, jog ji galētu buti amžina paveizda lietuviams, kur link atveda tikėjimiszskasis bei poetiszskasis apsvaigimas! Nū tokių paikystų tegul mus Perkunas kūnei veikiausiai iszgelbsti!

Reikalūse

„Lietuvių Mokslo Draugystės.“

Baltimorės kūpa „L. M. Dr-ės“ laikė savo mėnesinį susiėjimą 26 d. biržio 1892m. Czion tapė skaitytos gromatos nū V. Daukszio isz Ashley, Pa., nū K. Adomaiczio isz Baltimorės ir nū M. Baltaiczio isz Philadelphijos, kurių raszėjai ragino draugus nenusiminti dėl kn. Burbos ir kitų melagių pliovojimų. — Tapė sutarta kningyną perkelti į svetainę, kur susirinkimai yra laikomi, bejė 1012 E. Baltimore Str. — Dėl peržiurėjmo kningų tapė iszrinkti K. Adomaitis ir P. Adomavyczius. — Nū sąnariu, mėnesinės užmokesties pribuvo tą dieną — dol. 8.80. Iszdavimai-gi tokie: už transportą. „Liet. Rasztų R.“ isz Prusų — dol. 37.70, už svetainę 1 dol.; isz vis. dol. 38.70.

Prie Baltimorės kūpos priguli tie sąnariai: 1. Ignotas Babelis. 2. Alek. Milvydas. 3. Marc. Radavyczius. 4. Jūzas Valaitis. 5. Ant. Nemura. 6. Mat. Urlakys. 7. Jonas Stoczkus. 8. Kaz. Jasiulionis. 9. Ant. Tamulevyczius. 10. P. Adomavyczius. 11. Jūzas Olevyczius. 12. Nik. Želvys. 13. Jonas Burinskas. 14. Simas Vencius. 15. Vladimir Sieminovicz (rusinas). 16. Kaz. Adomaitis. 17. Vincas Karalius. 18. Ant. Karalius. 19. M. V. Janczaitis. 20. And. Valiukas. 21. Dr. J. Szliupas. 22. Dr. J. Basanavyczius. 23. Joana Želvienė. 24. Jieva Adomavyczienė. 25. Petronė Karalienė. 26. Alena Rutkauskienė. 27. Suzė Rutkauskiutė. — *Vincas Karalius, sekret.*

Kūpa Marinettė'jė. Wis. 4 d. liepos 1892 m. Marinettė'je, Wis., tapė laikytas pirmutinis susirinkimas dėl įsteigimo szakcs „L. M. Draugystės“. Susirinkime visi vienbalsiai iszsitarė, jog mieriai Draugystės yra prakilnus ir verti parėmimo per kiekvieną lietuvį, mylintį savo brangią tėvynę Lietuvą ir savo motyniszką kalbą. Įstatymai Draugystės tapė perskaityti ir vienbalsiai priimti. Atlikus abelną paszneką apie naudingumą

Draugystės ir ko mes nū jos turime tikėtiesi, pristota prie rinkimo vyriausybės, kuri ir tapė išrinktą iš sekanczių sąnarių: 1. perdėtiniu Ant. Rutkauskas, 2. rasztininku Vinc. Rutkauskas, 3. yždininku Fel. Mikolainis, 4. kningiumi Kaz. Vaicziulis. Iš sąnarių prisiraszė: 5. Jūz. Rutkauskas, 6. Jon. Vaicziulis ir 7. Vincas Žukauskas. Visų adresas: 1123 Logan Ave, Marinette Wis. Musų tarpe nesiranda ardytojų, o kaslink anų paszlemėkų, kurie Draugystę stengiasi paardyti, tai musų kupa priszaukia jiems Dro. Sauerveino žodžius:

„Nors priesziai priesz mus siaucz ir sūnta,
Iszkencz Lituvninks ir atkunta“.

Sąnariai, užsimokėję paprastą mėnesinę mokestį, po geriausių velyjimų ir kiekvienas su nauja vilczia į ateitę lietuvių tautos išzsiskirstė. Taigi, lietuviai, nepaisindami ant visų kliuczių mums daromų, stokiame visi kaip vienas vyras ir neszkiame pagelbą savo nuvargintai motynai Lietuvai! Tikt drąsiai į prieszakį! —

V. Rutkauskas, sekretorius.

Kūpa Mr. Carmelyje, Pa., tapė įsteigta 18 d. biržio 1892 m. Vyriausybė tapė išrinktą: perdėtiniu Jūzas Eiroszis, sekretoriumi Jonas M. Dauksza, yždiniuku Vaitėkus Paszkevyczia, kningiumi Vincentas Ambražiavyczia. — 28. d. birželio buvo antras susirinkimas kūpos. Sąnariai visi darbsztus ir pilni lietuviszkos dvasios — yra tie: 1. Jūzas Eiroszis. 2. Jonas M. Dauksza. 3. Vaitėkus Paszkevyczius. 4. Vinc. Ambrožiavyczia. 5. Jūzas Jūzaitis. 6. Jurgis Papeczkis. 7. Petras Pilypas. 8. Mot. Matulis. 9. Pranas Prikockis. Iš viso įplaukė į kasą kūpos dol. 9 00, kasztų dol. 4.45. J. M. Dauksza, sekr.

Chicago, Ill., tapė uždėta kūpa „L. M. Dr-ės“ 12 d. vasario 1892 m., kur kalbas laikė B. Paulauskas, Al. Szidlauskas, Jonas Griniavyczius ir St. Pocevycezius apie svarbą Drangystės dėl lietuviszkos visūmenės. Vyriausybei tapė paskirti: perdėtiniu Al. Szidlauskas, vietininku St. Pocevycezius, rasztininkais

Al. Bianskas ir B. Paulauskas, yždininku Ant. Steponavyczia, kningiumi P. Kailius. Tą dieną į yždą įplaukė Dol. 7,50.

Antras susirinkimas kūpos laikytas buvo 27 d. vasario, kur J. Griniavyczius perskaitė žaislę „Kova po Grunvaldą“ ir tapė sutarta tąją pastatyti ant scenos. Į kasą įplaukė dol. 0.50.

Trecias susirinkimas tapė laikytas kovo mėnesyje, kur sutarta atspausdinti rolles dėl aktorų. Piningų įplaukė dol. 5.25.

Ketvirtame susirinkime, ant įneszimo J. Griniavycziaus, kad piningai butu nusiųsti į visatinį yždą, sąnariai pristoję, o yždininkas persigando ir atsisakė nū urėdo. Į jo vietą tapė paskirtas Pr. Kriszeziukaitis. Tapė iszrinkti komitėtai dėl tēatro reikalų. Piningų įplaukė dol. 5.75. Iszdavimų buvo dol. 1,50.

Susirinkime 7 d. gegužio tapė sutarta surinktus pinin_us sunaudoti ant reikalų tēatro. Dėl supirkimo reikalingų drapanų paaukavo po 5 dolerius: Vytautas Zaleskis, A. Sukurskis, K. Kunca, kn. Dėmbuskis, ir 10 dolerių Leonas Bukmora.

16 d. liepos susirinkime sutarta uždėti polytikiszką kliubą, taip-gi surinkti (ant įneszimo Pr. Bracziulio) 120 paraszų nū lietuvių ukėsz, kad miesto kningynas savo kningynėje laikytu lietuviszkus laikraszczius] ir kningas. Sudėta dėl „Apszvietos“ dol. 3⁰⁰, isz pardūtų kningų įėjo dol. 1.25. *Pr. Massionis.*

Plymouth, Pa. Czionyksztė kūpa daug persekiojimų nukentėjusi yra isz pusės kn. Burbos ir Silvestro bei Jūzo Paukszczių. Už netikumus jau seniaus kn. Burba tapė isz Draugystės sąnarystos iszmetas, o 26 d. biržio suėjime kūpos tapė iszmetas Ant. Milukas už bjaurojimus Draugystės ir bandymus ją paardyti. Silv. Paukszcziui apskelbus, jog jis piningų isz visatinio yždo neiszdūs is dėl „Apszvietos“ reikalų be seimo (kad-gi tas laikrasztis ne pas p. Pauksztį druke yra!), kūpa sutarė daugiau į visatinį yždą piningų nemokėti, ir pasiskyrė Joną Lizdą kūpos yždininku. Piningų pribuvo 7 dol. į kūpą, į „fondą“ 5 dol.

17 d. suėjime kūpos Jūzas Pauksztys išsiraszydino išz L. M. Draugystės ir gražino sudėtus ant jo rankų *fondo pinigus*, išz kurių jis pasilaikė tris dolerius, kurius buvo pats savo vale pirm to paaukavęs. Tokia tai iszmintis to pono ir teisingumas! — Tą dieną į yždą įplaukė dol. 7.15, o į fondą dol. 4⁰⁰.

Šanariai kūpos yra szitie: 1. Dom. Keliauninkas. 2. Jonas Lizdas. 3. Mot. Lizdas. 4. Jonas Didvalis. 5. Jūzas Gudaitis. 6. Jon. Stankus. 7. Jurgis Merkevyčia. 9. Jūzas Andziulaitis. 9. Al. Maslauckas. 10. V. Semsys. 11. Kazimieras Mackevyčius. 12. Aug. Misiukevyčius. 13. Jon. Jasevyčius. 14. Mik. Mockus. 15. Ad. Burczikas. 16. Ant. Pajaujis. 17. Jūz. Kiszkiunas.

(Šanariai kitų kūpų bus toliaus patalpinti.)

NB. Kūpos yra užpraszosos savo mėnesinių protokolų nūraszus siųsti ant rankų perdėtinio „L. M. Dr—ės“, idant galima butu padūti žinion visūmenės svarbiausius dalykus, atsitikusius kūpose.

Lietuviai, kurie nepriguli dar prie „Lietuvių Mokslo Draugystės“ yra mielai praszomi ar pristoti prie jau esančių kūpų, ar sutverti naujas kūpas ten, kur dar jų nėra. Tiktai tokiu keliu darbai lietuvystės galės tarpti ir vészėti. Visi į darbą!

Pas M. Janku, Bitēnūse ^{per} Lumpēnus

galima pirkti szitas knigas:

Kas teisybē, tai ne melas	po	15 kap. = 15 cent.
Svieta pabanga	"	5 kap. = 5 cent.
Prusu lietuvos nusidavymai	"	5 kap. = 5 cent.
Grazi vaikų kniģelē	"	8 kap. = 8 cent.
Kaip igyti pinigus	"	10 kap. = 10 cent.
Perspējimas apie szv. tikējima	"	10 kap. = 10 cent.
Griesznikas	"	10 kap. = 10 cent.
Lietuviszkas szupinys II laida	"	5 kap. = 5 cent.
Metinē dovanēlē antra	"	5 kap. = 5 cent.
Jūkaunos dainos	"	3 kap. = 3 cent.
Naujos dainos	"	8 kap. = 8 cent.
Tēvyniszkos giesmēs	"	10 kap. = 10 cent.
Katakizmai katalikiszki su lem. ntoriu	"	10 kap. = 10 cent.
Keturi svarbiausi reikalai aritmetikos	"	10 kap. = 10 cent.
Žiemos vakaro adynēlē	"	10 kap. = 10 cent.
Istorija Lietuvos. Skirmuntt	"	50 kap. = 50 cent.
Patkulis polytiszku tragoedija	"	25 kap. = 25 cent.
Keli žodžei apie anginima	"	25 kap. = 25 cent.
Litvini i Polaci	"	25 kap. = 25 cent.
Byrutēs dainos	"	5 kap. = 5 cent.
Byrutēs praneszimas	"	20 kap. = 20 cent.
Polytiszkos kalendros Prusų Lietuvninkams	"	15 kap. = 15 cent.

Padūtos prekios iszsimano ant vietos. Už prisiuntima reikia atmokēti kasztus.

Vienok imantiems nž 10 rub., 5 dolerius ant sykio, prisiuntimo kasztas dykai.

Garbingiems mylētojamiš sztukų galima apsisteliūti kas mēnesi iszeinantį laiszkelį „Tetutē“, kuri kasztūja ant metų tik 1 dorelį Amerikoje, Russijoje 2 rubliu.

Su augszta pagūda dēl brolių Lietuvių

M. Jankus, Bitēnūse.

Adressas: M. Jankus, Bitēnai per Lumpēnus (Ostpreussen).

Apgarsinimai.

„Lietuvių Mokslo Draugystės“ iszdavimai:

1. **Lietuviszkieji rasztai ir r.sztininkai**, Amerikoje 40 centų.
2. **Apie senovės Lietuvos pylis**, 20 c.
3. **Paveikslas D. L. Kuningaikszezio Vytauto**, 25 c.
4. **Bestiality of the Russian Czardom toward Lithuania**, 10 c.
5. **Praneszimas Liet. Mok. Draugystės ant 1891 m.**, 25 c.
6. **Apszvieta No. 3**, 25 c.

Ant pusės metų užmokant isz virszaus „Apszvieta“ kasztūja 1 dolerį.

Apart to galima gauti:

Istorija Lietuvos paraszyta K. Skirmuntt, 50 c.
Iszganymas Vargdienio, 10 c.

Adresas: Dr. John Szliupas, P. O. Box 529, Plymouth,
 Luzerne Co., Penn'a (America).

arba **Martynas Jankus**, Bitėnai per Lumpėnus (Ostpr.).
